

YLISUKUPOLVISUUS JA SOSIAALITYÖ:

Onnistumisia lastensuojelutyön arjessa

ELINA KOIVISTO & MAIJU PURO

Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
Sosiaalityön Pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2014

Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

KOIVISTO ELINA & PURO MAIJU: Ylisukupolvisuus ja sosiaalityö: Onnistumisia lastensuojelutyön arjessa.

Pro gradu -tutkielma, 136 s. 2 liites.

Sosiaalityö

Ohjaaja Arja Jokinen

Toukokuu 2014

Tämän Pro gradu –tutkielman aiheena on sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisuuden ilmiö lastensuojelussa. Aihepiiriä lähestytään onnistumisen näkökulmasta. Tutkielmassa tarkastellaan sitä, miten ylisukupolvisuus määrittyy lastensuojelussa ja millaisia onnistumisia lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijät ja perhetyöntekijät löytävät ylisukupolvisten asiakkuuksien kanssa työskennellessään. Tutkielma on tehty osana Tampere Praksis –kehittämishanketta.

Tutkielma on kvalitatiivinen ja sen viitekehys on kontekstuaalisen sosiaalisen konstruktionismin mukainen. Kyseessä on tapaustutkimus, jonka aineisto muodostuu kolmesta fokusryhmäkeskustelusta ja yhdeksästä työntekijöiden kertomasta asiakkuuden tarinasta. Ryhmäkeskustelut on analysoitu teemoittelemalla ja tarinat narratiivisella analyysimenetelmällä. Aineisto on koottu syksyllä 2013.

Ensimmäinen tulosluku käsittelee ylisukupolvisuuden ilmiötä lastensuojelussa viiden teeman alla. Ensimmäinen teema kuvaa ylisukupolvisten sosiaalisten ongelmien ilmenemistä monimuotoisina, kasautuvina ja muuttuvina. Toinen ja kolmas teema tuovat esille sosiaalisten ongelmien siirtymämekanismeja yksilö- ja yhteisötasolla, kuvaten perheen vuorovaikutus- ja sosialisaatio-prosessien sekä perheen käytössä olevien verkostoresurssien merkitystä. Neljäs teema osoittaa yhteiskunnallisten muutosten ja rakenteellisten tekijöiden vaikutuksia sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisuuteen. Viides teema käsittelee ylisukupolvisuuden ilmiötä lastensuojelun työskentelyn näkökulmasta.

Toinen tulosluku muodostuu kolmesta onnistumisen tarinasta, jotka on nimetty kertomuksen onnistumista keskeisimmin määrittävän ytimen mukaan: nopean intervention tarinaksi, arjen kannattelun tarinaksi ja huostaanoton tarinaksi. Tarinoiden perusteella onnistumiset näyttäytyvät erilaisina asiakasprosessin vaiheesta riippuen, mutta niitä yhdistävät erityisesti sosiaalista pääomaa heijastavat verkostoihin, luottamukseen ja asiakkaan toimijuuden mahdollisuuksiin liittyvät tekijät.

Tutkielman perusteella voidaan todeta, että ylisukupolviset sosiaaliset ongelmat tuovat lastensuojelutyöhön ja asiakkaina olevien perheiden arkeen kompleksisia ja monella elämän alueella esiintyviä haasteita. Näihin haasteisiin on mahdollista vaikuttaa, mutta se edellyttää onnistuneen sosiaalityön ohella perheen kokonaisvaltaista huomioimista muualla palvelujärjestelmässä sekä yhteiskuntapoliittisella tasolla tehtäviä ratkaisuja, joilla voidaan puuttua laajamittaisesti hyvinvoinnin eroihin.

Asiasanat: lastensuojelu, ylisukupolvisuus, sosiaaliset ongelmat, onnistuminen

University of Tampere
School of Social Sciences and Humanities

KOIVISTO ELINA & PURO MAIJU: Intergenerationalism and social work: successes in the everyday child welfare work.

Master's Thesis, 136 pages, 2 appendix pages

Social Work

Supervisor Arja Jokinen

May 2014

The purpose of this Master's Thesis is to study the phenomenon of intergenerational social problems in child welfare. The topic is approached from the point of view of succeeding. This thesis studies how intergenerational transmission is defined in child welfare and what kind of successes social workers and family workers from community care child welfare find when working with intergenerational clients. This thesis has been made as a part of Tampere Praksis Project.

This study is qualitative and the theoretical framework used is according to contextual constructionism. This thesis is a case study where the study material consists of three focus group discussions and nine client stories told by social and family workers. The focus group discussions have been analyzed by themes and the stories with narrative analysis method. The materials have been collected during fall 2013.

The first result chapter studies the intergenerational phenomenon in child welfare under five themes. The first theme describes intergenerational social problems manifesting as multiform, cumulative and variable. The second and third themes bring forth the transition mechanisms of social problems in individual and society levels and by doing so also reveal the meaning of interaction and socialization processes and the network resources available to the family. The fourth theme proves the effect of society and structural changes to the intergenerationalism of social problems. The fifth theme reveals the protective aspects and risk factors and the effect of intergenerationalism to client work.

The second result chapter named 'Onnistumisen tarinat' consists of three stories: the story of fast intervention, the story of supporting everyday life and the story of taking into care. These stories describe how the successes of child welfare work show in different clients in different stages in very different ways and which factors are contributing to these successes. They also describe the special aspects that intergenerational problems bring to child welfare work. In these stories the intergenerational transmission appears as different kinds of piled underprivilegedness. The central factors that define successes are counted as the clients own actorship, confidentiality, clients' networks and correctly targeted and timed services.

Based on this study it can be said that intergenerational social problems bring complex and variable challenges to the child welfare work and to the everyday life of the client families. It is possible to affect these challenges but in addition to social work it requires comprehensively paying attention to the family in the service system and decisions made on the social political level that can be applied to intervene welfare differences on a large scale.

Keywords: child welfare, intergenerational transmission, social problems, success

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
2 LASTENSUOJELU JA ASIAKKAAT	4
2.1 Lapsiperheet yhteiskunnallisessa kontekstissa.....	4
2.2 Lastensuojelun sosiaalityön toimintaympäristö ja lastensuojelun periaatteet.....	6
2.3 Lastensuojelun asiakkaat	11
2.4 Onnistumisia lastensuojelussa	13
3 SOSIAALISTEN ONGELMIEN YLISUKUPOLVISUUDEN DYNAMIIKKA	18
3.1 Ylisukupolvisuus ja sosiaaliset ongelmat käsitteinä.....	18
3.2 Yhteiskuntarakenteet ylisukupolvisen huono-osaisuuden taustalla.....	21
3.3 Perheen perimä ja pääoma ylisukupolvisuutta selittämässä.....	25
3.4 Varhaiset ihmissuhteet ja vuorovaikutus hyvinvoinnin välittäjinä	33
4 TUTKIELMAN TOTEUTTAMINEN.....	38
4.1 Tutkimustehtävä	38
4.2 Tutkielman viitekehys.....	38
4.3 Tutkimusaineisto ja tutkimusaineiston analysointi	41
4.3.1 Fokusryhmähaastattelut ja teemoittelu	43
4.3.2 Asiakkuuden tarinat ja narratiivinen analyysitapa.....	47
5 YLISUKUPOLVISET SOSIAALISET ONGELMAT LASTENSUOJELUSSA.....	52
5.1 Ylisukupolvisten ongelmien moninaiset ja muuttuvat muodot.....	52
5.2 Lapsuuden kodin eväät – oppia sukupolvelta seuraavalle.....	57
5.3 Poissaolevat isät ja päihtyneet isoäidit – puuttuvat verkostot	60
5.4 Yhteiskunta eron tekijänä – palvelupulaa Perkeleen kadulla.....	62
5.5 Pikkuaikuisesta tasapainoiseksi vanhemmaksi?.....	68
6 TARINOITA ONNISTUMISISTA.....	73
6.1 Tarina 1: Nopeasta interventtiosta lastensuojelutarpeen päättymiseen	73
6.1.1 Vanhemman voimavarat kadoksissa – työskentely alkaa	73
6.1.2 Työskentely etenee, läheisverkostot aktivoituvat.....	75
6.1.3 Lastensuojelun asiakkuuden tarve päättyy.....	82
6.2 Tarina 2: Lastensuojelun asiakkuus arjen kannattelijana	84
6.2.1 Useiden ilmoitusten asiakas.....	84
6.2.2 Takapakeista tasaisuuteen ja takaisin	86
6.2.3 Arjen vuoristorata – asiakkuudessa päivä kerrallaan	92
6.3 Tarina 3: Huostaanotto onnistumisena ja lapsuuden mahdollistajana.....	95
6.3.1 Asiakkuuden alkaessa.....	95
6.3.2 Kun arjen vuoristorata saa kriittisen käännekohtansa.....	100
6.3.3 Kriisin ja huostaanoton kautta uuteen alkuun	103
7 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET.....	109
7.1 Yhteenveto tuloksista	109
7.2 Johtopäätökset ja pohdinta	112
LÄHTEET.....	119
LIITTEET	133

1 JOHDANTO

Aloittaessamme tutkielmaamme keväällä 2013, yhteiskunnallisessa keskustelussa olivat pinnalla syrjäytymistä koskevat teemat, erityisesti huoli nuorten syrjäytymisestä. Pelko ongelman hallitsemattomuudesta on näkynyt myös yhteiskuntapoliittisena reagoitina ja syrjäytymisen uhkiin on pyritty puuttumaan monenlaisten tavoiteohjelmien ja toimenpiteiden avulla (Notkola ym. 2013, 153). Keskustelu nuorten syrjäytymisestä voimistui osaltaan loppuvuonna 2012 ilmestyneen Kansallisen syntymäkohortti 1987 –tutkimuksen tulosten osoittaessa, että ylisukupolviset ongelmat ja huono-osaisuus näkyvät aikamme yhteiskunnassa laaja-alaisesti ja monitahoisesti. Kohorttitutkimuksen mukaan näillä laman lapsiksikin kutsutuilla nuorilla aikuisilla erilaiset hyvinvoinnin ongelmat, kuten mielenterveysongelmat, kouluttamattomuus ja toimeentulon vaikeudet näyttävät kasautuvan. Kasautumisen lisäksi ongelmat ovat luonteeltaan ylisukupolvisia, jolloin vanhempien ongelmilla on kiinteät kytköksensä lapsen hyvinvointiin myös myöhemmissä elämänvaiheissa. (Paananen ym. 2012.)

Samoihin aikoihin syrjäytymistä ja hyvinvointiongelmien ylisukupolvisuutta koskevien huolten kanssa myös lastensuojelun vaikuttavuutta käsittelevä keskustelu kiihtyi. Siinä missä poliittinen huomio kohdistui erityisesti lastensuojelun kasvaneisiin asiakasmääriin ja kustannuksiin, näkyi vaikuttavuuskeskustelu mediassa lastensuojeluun kohdistuvina epäilyksinä ja syytöksinä yksittäisten tapausten kohdalla. Vaikka lastensuojelun tila ja perhepalveluiden kuormittuneisuus ovat olleet jo parikymmentä vuotta osa lapsiperheiden pahoinvointia koskevaa huolipuhetta, nostivat lapsen kuolemaan johtaneet tragediat lastensuojelun toimimattomuuden erityisen huomion kohteeksi (Toimiva lastensuojelu 2013, 6).

Varsinainen tutkimustieto lastensuojelusta ja lastensuojelun vaikuttavuudesta on ollut pitkään varsin hajanaista ja riittämätöntä (Puustinen-Korhonen & Pösö 2010, 3; Pekkarinen 2011, 35) siitäkin huolimatta, että lastensuojelusta tietämistä voidaan pitää jo moraalisena velvoitteena (Pekkarinen, Heino & Pösö 2013). Vaikka lastensuojelua koskevan tutkimustiedon puutteet ovat edelleen merkittäviä, lastensuojelun ”epäonnistumisia” koskevan polemiikin seurauksena erilaiset selvitystyöryhmät ovat aktivoituneet arvioimaan niin lastensuojelun nykytilaa kuin laajemminkin selvittämään lasten ja nuorten ongelmien ehkäisemiseksi tähtäävien toimenpiteiden vaikuttavuutta (esim. Toimiva lastensuojelu 2013; Sipilä & Österbacka 2013; Notkola ym. 2013). Samalla myös ’hiljaisuuden kulttuuristaan’ (esim. Metteri 2012, 31–32) tunnettu sosiaalialan ammattikunta on

ryhtynyt aiempaa painokkaammin puolustamaan inhimillisesti ja yhteiskunnallisesti tärkeää työtään. He ovat lähteneet tekemään näkyväksi sitä, että epäonnistumisen leimaamasta julkisuuskuvasta huolimatta lastensuojelussa tehdään paljon hyvää ja laadukasta työtä, jota kuitenkin haastavat muun muassa kuormittuneet työskentelyolosuhteet, palvelujärjestelmän puutteet ja vaikeudet auttaa lastensuojelun asiakkaita mielekkäällä tavalla. (Sinko & Muuranen 2013, 4.)

Lastensuojelutyön kehittämiseksi, laadukkaan työn tekemiseksi ja kasvaviin haasteisiin vastaamiseksi on korostettu muun muassa käytännön kokemustiedon, teoretiedon ja tutkimustiedon vuoropuhelun merkitystä (ks. Pekkarinen, Heino & Pösö 2013, 338). Tällaista opetuksen, tutkimuksen ja käytännön yhteistyötä on pyritty edistämään muun muassa ESR-hankkeena vuonna 2011 Tampereella aloitetulla Praksis-toiminnalla, jota myös tämä pro gradu -tutkielma osaltaan edustaa. Tutkielman tarkoituksena on siten paitsi vastata sosiaalityön käytännöistä syntyviin tutkimustarpeisiin, myös toteuttaa tutkimusta yhteistyössä sosiaalityöntekijöiden kanssa ja palauttaa tieto lopulta takaisin kentälle käytännön työtä vahvistamaan. Yhteistyöllä on tässä tutkielmassa olennainen ulottuvuutensa siinäkin mielessä, että työtä on tehty paitsi osana yhden sosiaaliaseman kehittämispilottia, tutkielma on kokonaisuudessaan dialogisen parityöskentelyprosessin tuotos.

Koska näemme tarpeellisena löytää vastauksia käytännön työstä nouseviin kysymyksiin, tartuimme mielellämme lastensuojelun työntekijöiden esittämään haasteeseen selvittää onnistumista lastensuojelussa. Pidämme onnistumisen tutkimusta sosiaalityössä tärkeänä, koska ongelmakeskeisen luonteensa vuoksi sosiaalityön onnistumiset jäävät usein huolipuheen ja epäonnistumisten varjoon. Ajankohtaisen yhteiskunnallisen keskustelun ja työkokemuksemme innoittamana päätimme tarkastella lastensuojelussa kohdattavia ylisukupolvisia sosiaalisia ongelmia kytkien aiheen osaksi onnistumisten tutkimista. Vaikka esimerkiksi sosiaaliseen perimään (ks. Jonsson 1969) liittyviä keskusteluja on käyty lastensuojelussa jo hyvän aikaa, voidaan tuoreen tutkimuksen perusteella todeta, että ylisukupolvisuuden ilmiö on ajankohtaisempi kuin koskaan (Paananen ym. 2012). Erityisen merkittävänä näemme varsinkin ylisukupolvisuuteen liittyvien onnistumisten tarkastelun, sillä olemme havainneet, että monipolviset lastensuojelun asiakkaat leimautuvat helposti vaikeasti autettaviksi monimutkaisten ongelmiansa vuoksi.

Tutkielman kautta haluamme syventää ymmärrystä siitä, millaisena ylisukupolvisuuden ilmiö näyttäytyy lastensuojelutyössä ja millaisia ulottuvuuksia se tuo mukanaan työskentelyyn. Vaikka esimerkiksi monet sijoitetuina olleita nuoria koskevista tutkimuksista viestivät epäonnistumista ylisukupolvisten ketjujen katkaisemisessa, ne samalla muistuttavat, että merkittävä osa lapsista ja

nuorista kuitenkin selviää elämässään (Kestilä ym. 2012; Kataja 2014; myös Korhonen 2008). Asiakkuuden tarinoita tutkimalla pyrimmekin tavoittamaan, mitä on tapahtunut silloin, kun työntekijät puhuvat onnistumisista ja mitkä tekijät ovat niihin johtaneet. Tutkimustehtävänämme onkin selvittää, miten ylisukupolviset sosiaaliset ongelmat näkyvät lastensuojelun avohuollossa ja millaisia onnistumisia työntekijät löytävät asiakkaiden parissa työskennellessään.

Tutkimusraporttimme alussa, toisessa luvussa, tarkastelemme lapsiperheiden yhteiskunnallista asemaa sekä lastensuojelua yhteiskunnallisena interventiomuotona. Lisäksi avaamme onnistumisen käsitettä osana sosiaalityön tutkimusta. Neljännessä luvussa tuomme esille erilaisia teoreettisia selitysmalleja ja näkökulmia, joilla ylisukupolvisia sosiaalisia ongelmia on lähestytty. Viidennessä luvussa esittelemme tutkimustehtävämme sekä tutkielmamme metodologiset lähtökohdat. Tämän jälkeen kuvaamme myös käyttämämme aineistonkeruumenetelmät sekä analysoinnin tavat. Kuudennessa ja seitsemännessä luvussa esitämme tutkielmamme tulokset, joista ensin mainittu käsittelee ylisukupolvisuuden tematiikkaa ja toinen pitää sisällään onnistumisen tarinat. Viimeiseen lukuun on koottu yhteenveto tutkimustuloksista sekä johtopäätökset.

2 LASTENSUOJELU JA ASIAKKAAT

2.1 Lapsiperheet yhteiskunnallisessa kontekstissa

Yhteiskuntaelämän monet ulottuvuudet, kuten taloudelliset, sosiaaliset, poliittiset ja kulttuuriset muutokset ovat sidoksissa ihmisten elinoloihin ja hyvinvointiin, myös lasten ja heidän perheidensä elämään ja elinpiireihin. Tarkasteltiinpa lapsuuden kysymyksiä mistä tahansa perspektiivistä, ei voida ohittaa sitä kontekstia – yhteiskuntaa, aikaa ja paikkaa – jossa lapsuutta eletään ja rakennetaan.

Suomalainen yhteiskunta on viimeisten vuosikymmenien aikana muuttunut monessa mielessä parempaan suuntaan erityisesti tasa-arvoisuuteen tähtäävän hyvinvointipolitiikkansa avulla. Hyvinvointivaltion rakentaminen on tuonut mukanaan inhimillistä kehitystä ja ratkaisuja moniin eri ongelmiin (Sipilä & Österbacka 2012, 24). Vaikka suurimmalla osalla väestöstä menee hyvin, myönteinen muutos ei ole koskenut kaikkia kansalaisia (esim. Kaikkonen ym. 2012; Helminen 2006; Törrönen 2012.) Jorma Sipilä ja Eva Österbacka (2012) toteavat, että modernisaation myötä olemme kuitenkin oppineet ajattelemaan ihmisten hyvinvoinnin kasvavan jatkuvasti. Tosiasiassa länsimaat ovat kuitenkin päätyneet jo tilanteeseen, jossa ongelmat ovat kääntyneet kasvusuuntaan, eikä niitä kyetä hallitsemaan samalla tavalla kuin aiemmin. Kaikkein voimakkaimmin tämä koskettaa niitä, jotka ovat valmiiksi heikoimmassa asemassa. (Mt., 24–25.)

Yhteiskuntamme ilmapiiri on kehittynyt individualistiseen suuntaan. Ongelmapuheen yhteydessä individualismi näyttäytyy pitkälti yksilöiden syyllistämisenä heidän tekemistään valinnoista, vaikka ulkoinen maailma vaikuttaa esimerkiksi sosiaalisten ongelmien syntyyn ja aikuisten mahdollisuuksiin huolehtia jälkikasvustaan. (Sipilä & Österbacka 2012, 24–25.) Perheiden hyvinvointiin ovatkin yhteydessä monenlaiset tekijät (Forssén 2012, 122). Elämisen ja lasten kasvattamisen vaativuuteen liittyy muun muassa nopea muutos maalaisten ja työläisten yhteiskunnasta informaatioyhteiskuntaan, jonka haasteisiin vastatakseen monet perheet ovat epävarmoina joutuneet melkoisten hankaluuksien eteen. Lisäksi jatkuvat muutokset talouden ja työelämän saralla sekä kiihtyvä työtahti näkyvät myös perheiden arjessa ja siten lasten hyvinvoinnissa. Kasuvat suorituspainheet eri elämänalueilla heijastuvat lasten elämään vanhempien poissaolona, uupumuksena ja lopulta jopa pitkäaikaistyöttömyytenä. Myös lapset kohtaavat suorituspaineita omassa arjessaan – menestyäkseen niin koulumaailmassa kuin sosiaalisissa suhteissa. (Sipilä & Österbacka 2012, 24–25; ks. myös Helminen 2006, 28.) Lapsiperheitä koskevat

huolet ovat jo pitkään olleet osa suomalaisessa yhteiskunnassa käytävää julkista keskustelua. Lasten hyvinvoinnin kysymyksiä ja lapsipolitiikkaa 2000-luvun alussa tarkastelevassa raportissaan Bardy, Salmi ja Heino (2001) toivat jo reilu vuosikymmen sitten esille huomioitaan lapsiväestön pahoinvointioireiden lisääntymisestä, vaikeutumisesta ja erityisesti vaikeiden ongelmien kasautumisesta pienelle, mutta laajenevalle joukolle. (Mt., 139). Vaikka lasten ja nuorten terveydessä ja hyvinvoinnissa on tapahtunut lukuisia positiivisia muutoksia 2010-luvun aikana, ei muutosta hyvinvointierojen kehityssuunnille ole nähtävissä. Kasautuvan pahoinvoinnin voidaan nähdä lisäävän ylisukupolvisten ongelmien siirtymiä sekä vaikuttavan tietyn väestönosan pitkäaikaiseen syrjäytymiskehitykseen (Pelkonen ym. 2013, 5).

Osa lasten elämää haastavista tekijöistä liittyy perheen sisäisiin mahdollisuuksiin ja voimavaroihin ja osa puolestaan ulkoisiin resursseihin, joita yhteiskunta osaltaan mahdollistaa ja rajoittaa. Yhteiskunnan rakenteellisilla tekijöillä, kuten tulonsiirtojärjestelmillä ja sosiaalipalveluilla onkin merkittävä rooli perheiden hyvinvoinnin tuottamisessa. Jos yhteiskunnan tuottamat koulutus- ja työllistymismahdollisuudet, perusturvan taso tai palvelut ovat riittämättömät, vaikutukset näkyvät myös perheiden hyvinvoinnissa. (Forssén 2012, 122–123.) Näin ollen yhteiskunnallisilla ratkaisuilla voidaan oleellisesti tukea tai hankaloittaa vanhemmuuden tehtävää ja vaikuttaa erilaisiin lasten kasvu- ja kehitysympäristöihin (Bardy 2001, 142).

Erityisesti 1990-luvun lamaa on pidetty taitekohtana, jonka jälkeen tasa-arvoisuuteen tähdänneet tavoitteet saivat käänteensä kohti hyvinvoinnin vähittäistä jakautumista (Hänninen & Palola 2010, 7). Tuolloin tehdyt poliittiset päätökset näkyvätkin tämän päivän pahoinvointina. Laman jälkeen erilaisia lapsiin ja perheisiin kohdistuvia palveluita karsittiin, muun muassa kotipalvelut ajettiin alas ja lapsia hoitavien tahojen resurssimitoitukset joutuivat kovien säästöjen kohteiksi. Vaikka päätösten leikkauksia perusteltiin talouden ahtaalla tilanteella, osa päätöksistä ja toimintatavoista on jäänyt kuitenkin pysyviksi. Siitä huolimatta, että ehkäiseviä palveluita on pyritty uudelleen kehittämään, näkyvät peruspalveluiden leikkaukset edelleen erikoissairaanhoidon ja muiden korjaavien toimien kulujen voimakkaana kasvuna. (Paananen, Ristikari & Gissler 2013, 21).

Palveluihin kohdistuvan resurssipulan lisäksi ovat perheiden kukkaronnyörit joutuneet tiukemmalle. (Forssén 2012, 110–111.) Hannele Sauli kollegoineen (2011) on havainnut lapsiperheiden taloudellisten tilanteiden vaikeutuneen vuosien 1995–2009 aikana ja lapsiköyhyyden jopa kolminkertaistuneen tutkittaessa kehitystä tulonjakotilaston perustalta. Samansuuntaisena näyttäytyy myös yleinen kotitalouksien tuloerojen kasvu, joka Suomessa on ollut jyrkintä OECD-maiden vertailuissa aikavälillä 1995–2005. Tuloerojen kasvutahdin hidastumisesta huolimatta

lapsiperheiden tulot eivät ole kasvaneet samassa suhteessa kuin kotitalouksissa keskimäärin ja pienituloisten tulotason nousu on ollut kaikkein vähäisintä. (Mt., 536.) Myös Forssén (2012, 111) on todennut, että vähimmäisturvan taso on pudonnut järjestelmällisesti suhteessa yleiseen tulotasoon ja eriarvoistuminen perheiden välillä on kasvanut laman jälkeen. 2000-luvun eriarvoisuuskehitys on koskettanut kaikkia elinolojen osatekijöitä, ei ainoastaan tuloeroja. (Blom, Kankainen & Melin 2012, 7.)

Vaikka tulonsiirroilla on osaltaan köyhyyttä alentavaa vaikutusta, jatkuu huono-osaisuus valitettavan usein sukupolvien yli. Tulonsiirrot eivät siis yksin riitä tasaamaan yhteiskunnallisia eroja vaan tarvitaan myös sosiaalisia-, kulttuurisia- ja henkisiä voimavaroja kasvattavia toimia ja tukimuotoja. (Helminen 2006, 28.) Voidaankin ajatella, että esimerkiksi nuorten syrjäytymistä ehkäiseviksi toimenpiteiksi eivät riitä vain koulutus- ja työvoimapoliittiset ratkaisut, vaan huomio tulisi kiinnittää huomattavasti laajemmin elämän eri osa-alueille. (Mt., 2006, 26–28; Airio & Niemelä 2002, 225.)

2.2 Lastensuojelun sosiaalityön toimintaympäristö ja lastensuojelun periaatteet

Lastensuojelun toiminnan painopiste vaihtelee eri valtioissa, jolloin lastensuojelun toteuttaminen on varsin yhteiskuntasidonnaista. Lastensuojelua ei voidakaan ymmärtää tiettyinä pysyvänä ja samanlaisena toimintana, vaan lastensuojelun nykyinen tarkoitus, toimintaympäristö ja käytännöt ovat muotoutuneet aikamme ja yhteiskuntamme mukana (esim. Jahnukainen, Pösö, Kivirauma & Heinonen 2012, 34). Suomalaisessa yhteiskunnassa lapsi on asetettu erityisasemaan – lapsen oikeuksiin kuuluu oikeus erityiseen suojeluun. Samalla lapsen ja lapsuuden ymmärtämisen kehityskulku on johtanut yhä korostuneemmin näkemykseen lapsesta ihmisenä, kunnioitettavana ja osallisena yksilönä (Forsberg yms. 2006, 6–8). Lapsen vanhemmilla on ensisijainen vastuu lapsen hyvinvoinnista. Yhteiskunnan tehtävänä on ennen kaikkea tukea vanhempia kasvatustehtävässään, mutta tarvittaessa myös puuttua perheen elämään ja itsemääräämisoikeuteen, mikäli lapsen etu niin vaatii. Suomessa lastensuojelua toteutetaan siis tuen ja kontrollin muodossa; lastensuojelu sisältää usein samanaikaisesti lapsille ja lapsiperheille suunnattua palvelua ja puuttumista yksityisiin suhteisiin (Pösö 2007, 65). Julkisen vallan alueella ei tehdä juurikaan voimakkaampia puuttumisia kuin lastensuojelun sosiaalityössä joudutaan viimekädessä tekemään. Lastensuojelun voidaankin katsoa monella tapaa olevan yksi vastuullisimmista työkentistä yhteiskunnassa. (Sipilä & Österbacka 2012, 15.)

Lapsen oikeuksia vahvistaa YK:n Lapsen oikeuksien sopimus, jonka Suomi ratifioi vuonna 1991. Maamme lapsilainsäädäntöä on pyritty koostamaan Lapsen oikeuksien pohjalta. Näistä säädöksistä nousevat periaatteessa lastensuojelun tavoitteet yhteiskunnassamme. Tarja Pösön (2007, 65) mukaan lastensuojelun varsinaista ydintä ei kuitenkaan voida tavoittaa lainsäädännöstä, työprosesseista tai yksittäisestä toimenpiteestä. Sen sijaan lastensuojelussa kytkeytyvät monisäikeisesti yhteen yksilötasolla elämä, identiteetti ja kokemukset sekä julkisella tasolla yhteiskunnallinen interventio muotoineen ja moraali. (Pösö 2007, 65–66; myös Pekkarinen, Heino & Pösö 2013, 338.)

Kuvattaessa lastensuojelun toiminnan luonnetta eri yhteiskuntien välillä, voidaan tehdä karkeaa eroa hyvinvointi- (welfare) ja suojelumallin (protection) välille. Ensin mainitussa lapsen etu nähdään laaja-alaisesti ja siinä koko perheen hyvinvointia pyritään edistämään erilaisin tukitoimenpitein mahdollisimman ajoissa. Hyvinvointimallissa palvelujen vastaanottaminen on kuitenkin periaatteessa vapaaehtoista. Huostaanotto nähdään kaikkein viimesijaisimpana keinona turvata lapsi. Siihen voidaan ryhtyä vasta sen jälkeen, kun ”kevyemmät” toimenpiteet eivät ole enää mahdollisia, riittäviä tai tarkoituksenmukaisia. Hyvinvointimallissa huostaanotto myös nähdään luonteeltaan väliaikaisena – ajatuksena on, että toimenpiteen aikana tavoitellaan tilannetta, jossa lapsi voisi mahdollisesti palata vanhempiensa luo. Suojelumalli puolestaan korostaa tiukasti lapsen suojelemista ja sen mukaisia, usein vastentahtoisia toimenpiteitä. Siinä ongelmat nähdään pysyvinä, joten lastensuojelun painopiste on kodin ulkopuolelle sijoittamisessa, jopa pysyvässä adoptiossa. (Pösö 2007, 72–78.)

Suomessa lastensuojelu on rakentunut osana perheen ja sosiaalipoliittisen järjestelmän kehitystä (Jahnukainen ym. 2012). Lasten suojeleminen on pohjautunut hyvinvointimalliin, jolloin toiminnassa on kyse sekä lasten ja perheiden hyvinvoinnin edistämisestä että lastensuojelusta. Laajimman määritelmän mukaan lastensuojelua ei nähdä ainoastaan sosiaaliviranomaisten tekemänä työnä, vaan kaikkia viranomaisia ja oikeastaan kaikkia kansalaisia velvoittavana lasten suojelemisen tehtävänä. Tämä määritelmä korostaa yhteiskunnallisia, lapsen elinympäristöön välittömästi sekä välillisesti koskevia päätöksiä ja toimia lasten suojelemiseksi ja hyvinvoinnin edistämiseksi. (Taskinen 2008, 10–12.)

Lastensuojelu instituutiona kohdistaa pyrkimyksen lasten suojelemiseksi vanhempien laiminlyönneiltä tai pahoinpitelyltä, mutta myös lapsen omalta, itseään vahingoittavalta käyttäytymiseltä. Viimesijaiseen, lapsi- ja perhekohtaiseen lastensuojeluun kuuluvat lastensuojelutarpeen selvitys ja asiakassuunnitelma avohuollon tukitoimet, lapsen kiireellinen sijoitus,

huostaanotto, sijaishuolto ja jälkihuolto. Niillä pyritään vastaamaan lastensuojelun ydintehtävään eli turvaamaan lapsen oikeutta arvokkaaseen elämään sekä läheisiin ja turvallisiin ihmissuhteisiin. (Taskinen 2008, 10–12; LsL 417/2007, 3§.) Lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun lisäksi kunnan tulee järjestää ehkäisevää lastensuojelua. Lastensuojelulaissa (417/2007) määritetään ehkäisevän lastensuojelun käsittävän lasten ja nuorten hyvinvointia edistävää toimintaa sekä tukea ja erityistä tukea lapsille ja perheille, jotka eivät ole lastensuojelun asiakkaina. Tällaista ehkäisevää tukea ja erityistä tukea voidaan antaa esimerkiksi koulussa, neuvolassa, päivähoidossa, nuorisotyössä ja muissa sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa. Mikäli lastensuojelun asiakkuus on olemassa, edellä mainittu tuki järjestetään osana avo-, sijais- tai jälkihuoltoa. (LsL 417/2007, 3a§.)

Lastensuojelussa pyritään toimimaan lapsen edun toteutumisen nimissä. Lapsen edun käsite ei itsessään kerro mitään, eikä lapsen edulle voi olla yhtä määritelmää. Lapsen edun on kuvattu muodostavan kuitenkin sisältönsä lapsen kehitystasosta, iästä sekä sen hetkisestä elämäntilanteesta; edun pohtiminen on kokonaisarviointia, jossa huomioidaan erityisesti lapsen yksilöllisiä tarpeita. (Taskinen, 2008, 19.) Kehittyäkseen tasapainoiseksi yksilöksi lapsi tarvitsee luottamuksellisen ja turvallisen ympäristön. Vaikka tavalliseen elämään kuuluu myös muutoksia ja arvaamattomuutta, on silti arjen ennakoitavuus keskeinen lapsen kasvun ja kehityksen perusedellytys. Taloudellisten, psyykkisten ja sosiaalisten tekijöiden nähdään vaikuttavan perheen mahdollisuuksiin turvata lapselle otolliset kasvuolosuhteet. (Helminen 2006, 15.)

Lastensuojelun avohuollon asiakkuus kertoo siitä, että lapsen kehityksen ja terveyden on katsottu vaarantuneen siinä määrin, ettei kunnan peruspalveluiden kautta saatu apu ole enää yksin riittävää ja perhe on siten sosiaalityön tarpeessa (Bardy & Heino 2013, 20). Lastensuojelussa asiakkaan avun tarve voi olla joko tilapäistä tai pitkäkestoista (Heino 2013, 20). Avohuollossa pyrkimyksenä on tarjota perheille tukimuotoja, jotka edistävät ja tukevat lapsen kasvua ja kehitystä, sekä vahvistavat vanhempia ja huoltajia kasvatustehtävässään. Sosiaalityöntekijä suunnittelee ja toteuttaa avohuollon tukitoimet yhdessä lapsen ja hänen perheensä kanssa ja on vastuussa niiden päättämisestä. (Taskinen 2008, 41–42.)

Tarja Heino (2008) toteaa, että lastensuojelutoimien kohdalla on selkiyttävää puhua lastensuojelun ydinpalveluista ja ydintoiminnoista, jotka muodostuvat lapsi- ja perhekohtaisista toimintaprosesseista, joita suhteutetaan lapsen etuun ja perheen tarpeeseen. Sosiaalityön tehtävänä on muodostaa asiakaskohtainen kokonaisuus ja huolehtia sen eteenpäin viemisestä. Tämän prosessin kuljettamisessa sosiaalityöllä on apunaan erilaisia tukimuotoja ja palveluita kuten perhetyötä. (Mt.,19.) Perhetyön lisäksi avohuollon tarjoamia keskeisiä tukimuotoja ovat taloudellinen tuki ja

asumisen turvaaminen, sekä erilaiset palvelut ja tukitoimet, kuten tukihenkilö- tai perhe, lapsiperheiden kotipalvelu ja lasten päivähoito. Sen lisäksi, että avohuollon palvelut vaihtelevat kunnittain, myös perheillä on erilaisia tarpeita ja toiveita palveluiden suhteen. Näin ollen avohuollossa on usein tarpeen perheen kanssa etsiä ja kokeilla erilaisia vaihtoehtoja, jotta löytyisi perheen tarpeeseen sopivin tukimuoto. (Taskinen 2008, 41–42.)

Perhetyön juuret ovat lapsiperheissä tehdyssä kodinhoidossa, jota 1990-luvun laman jälkeen alettiin kunnissa vähentää. Kotihoidon tarvetta alkoivat paikkaamaan ensin järjestöt tuoden perhetyöntekijöiden palveluita tarjolle. Sen jälkeen perässä seurasivat kunnat, jotka 2000-luvun alusta alkoivat lisäämään perhetyön palvelua osaksi lastensuojelun avohuoltoa. (Heino 2008, 19.) Johanna Hurtig (2003) näkee perhetyön työmuotona, joka rakentaa siltaa perheiden tarpeiden ja perinteisten auttamisen muotojen välille. Perhetyö on parhaimmillaan työmuoto, jossa arkisuus ja intensiivisyys yhdistyvät. Arkisuutensa vuoksi perhetyö voi olla neutraali palvelumuoto, johon perheiden on helppo tarttua, sillä lastensuojelutyö saattaa usein aiheuttaa vanhemmissa puolustusasetelman sen uhkaavana pidetyn luonteen vuoksi. Pehmeämmän luonteensa vuoksi perhetyö voi myös osaltaan hälventää sijoitukseen ja huostaanottoon liittyvää uhkaa sekä varhaisena työmuotona myös onnistuessaan konkreettisesti ehkäistä niitä. (Mt., 25–26.)

Anniina Myllärniemi (2007) on esittänyt, että perhetyön tarve ja siten perhetyön käytännöt ovat muuttuneet 2000-luvulla pyrkien vastaamaan perheiden erityiseen lastensuojelulliseen tarpeeseen. Myllärniemi toteaa, että lastensuojeluasiakkailla onkin varsin monenlaisia tuen tarpeita, jotka ovat vaikuttaneet perhetyön kehitykseen. Niin lasten kasvuolojen haasteet ja sosiaaliset riskitekijät kuin vanhempien arjenhallinnan haasteet ja vuorovaikutussuhteiden ongelmat ovat niitä ongelmakenttiä, joihin perhetyön avulla pyritään tehostetusti ja intensiivisesti pureutumaan. Perheiden ongelmia ratkoessaan perhetyöstä on tullut kodinhoidon sijaan yksi sosiaalityön intervention muoto, joka pitää sisällään myös kontrollin elementtejä. (Mt., 82.)

Siinä missä suomalaisen lastensuojelun perustaa ja historiaa voidaan paikantaa hyvinvointimalliin ja ajatuksiin yhteiskunnan sosioekonomisen rakenteen muuttamisesta, on lastensuojelun nykykehityksen kuvattu kulkevan kohti lapsuuden ja nuoruuden ongelmallistamista, suojelullistamista ja lastensuojelullistamista sekä toisaalta tilannekohtaista ehkäisyä ja estämistä. Suojeluaspektin ja lastensuojelun nimissä tehtävän ohjauksen neuvonnan ja valvonnan rekisterin on nähty laajenevan, mitä osaltaan on havainnollistamassa vastaanotettujen lastensuojeluilmoitusten kasvu (Harrikari 2012, 84).

Lastensuojelun asiakkuuden piiriin tulleiden lasten määrä on kunnissa lisääntynyt jatkuvasti viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana. Erityisen voimakasta asiakasmäärien kasvu on ollut juuri viime vuosina. (Forsberg & Ritala-Koskinen 2012, 156; Lastensuojelu 2012.) Lastensuojelun avohuollon asiakkuudessa on vuoden 2012 tilastotietojen mukaan ollut 87 196 lasta, kun puolestaan huostaanotettuna 10 675 ja kaikkiaan kodin ulkopuolelle sijoitettuna on ollut 17 830 lasta ja nuorta. (Lastensuojelu 2012.) Lastensuojelun avohuollon asiakkaiden kokonaismäärä on yli kaksinkertaistunut viimeisen kymmenen vuoden aikana ja kasvu on jatkunut edelleen samansuuntaisena. (Paasivirta 2011, 234; Heino, 2013, 85.) Voidaankin todeta, että lastensuojelun piiriin tulee vuosittain enemmän asiakkaita, kuin sieltä poistuu (Heino 2009, 199). Sen lisäksi, että avohuollon tarve on kasvanut, myös sijoitettujen lasten määrä on lisääntynyt huomattavasti viimeisen vuosikymmenen aikana. Erityisesti nuoruusiässä tehtyjen sijoitusten määrä on noussut ja myös huostaanottoja tehdään aikaisempaa enemmän (Heino & Johnsson 2010, 266; Saarikallio-Torp, Heino, Hiilamo, Hytti ja Rajavaara 2010, 236; Heino 2009, 202). Kiireellisten sijoitusten määrää erikseen tarkasteltaessa voidaan havaita myös niiden kasvusuuntaa vuodesta 2005 lähtien (Lastensuojelu 2012.)

Kasvavat asiakasmäärät ovat kytkeytyneet osaksi jo jossain määrin taakse jäänyttä voimakasta julkista huolipuhetta, jota voi nähdä voimakkaimmin esiintyneen vuosituhannen taitteessa. Lasten pahoinvointidiskurssia on sittemmin tulkittu myös aikuisen ja yhteiskunnan suhtautumistavan muutoksena lapsuuteen. Lisäksi itsessään lastensuojelun kasvaneita asiakasmääriä on selitetty muun muassa tilastoissa ja lainsäädännössä tapahtuneilla muutoksilla, erilaisilla käsitelmäärittelyillä sekä työn organisoinnillisilla ja teknisluonteisilla seikoilla. Selkeärajaisuuden puuttuessa tilastojen alle voi siten kätkeytyä hyvin monenlaista asiakkuutta. (Forsberg Forsberg & Ritala-Koskinen 2012; Heino 2007, 12; Heino 2013, 92; Lastensuojelu 2012, 9.)

Lastensuojelun kehitys herättää kuitenkin monenlaista huolta, sillä avohuollon asiakkuuksien ja huostaanotettujen lasten määrää voidaan ainakin suuntaa antavasti käyttää huono-osaisuuden indikaattorina (Heino 2009, 210). Vaikka pahoinvointipuheen tai asiakasmäärien kasvun suoraa yhteyttä lasten ja perheiden ongelmien todelliseen tilanteeseen on kyseenalaistettukin (esim. Pösö 2010, 324), ovat lapsiperheet pulmineen ohjautuneet kiistatta yhä useammin lastensuojelun sosiaalityön avun ja tukitoimien piiriin. (Forsberg & Ritala-Koskinen 2012, 156–157; myös Harrikari 2012, 76–81.) Lastensuojeluun hakeutumisen lisääntymistä on tulkittu paitsi positiivisesti avun hakemisen kynnyksen madaltumisella, myös peruspalveluiden ohentumisella. (Forsberg & Ritala-Koskinen 2012, 156–157.) Pösön (2010, 334) mukaan on mahdollista, että

lastensuojelulle on asetettu runsaasti senkaltaisia tehtäviä, jotka muualla ovat jääneet hoitamatta tai vaihtoehtoisesti tarvittavia palvelumuotoja ei edes ole olemassa.

Myös sosiaalityöntekijöiden mahdollisuudet auttaa perheitä ovat heikentyneet, sillä asiakasmäärien kasvu ja sosiaalipalveluiden leikkaukset ovat kuormittaneet sosiaalityötä melkoisesti asettaen työntekijät kovien haasteiden eteen (Raunio 2009, 286). Kasvaneiden asiakasmäärien lisäksi keskustelut kustannustehokkuudesta, tuloksellisuudesta ja vaikuttavuudesta ovat lisääntyneet. (Paasivirta 2011, 234.) Siinä missä on herännyt kysymys lastensuojelun kuormittumisen tarkoituksenmukaisuudesta niiden perheiden kohdalla, jotka olisivat autettavissa pienemmällä tai peruspalvelujen piirissä tarjottavalla tuella, huostaanottoa edellyttävien vakavien tilanteiden tai avohuollossa jatkuvien pitkäkestoisten, seurattavien ja monenlaista tukea tarvitsevien lasten kohdalla lastensuojelutarvetta ei sinällään ole asetettu kiistanalaiseksi. Kuitenkin tietoa lastensuojelutoimien onnistumiseen ja tarkoituksenmukaisuuteen liittyvistä kysymyksistä on ryhdytty peräänkuuluttamaan. (Pösö 2010, 333–334; Forsberg & Ritala-Koskinen 2012, 159.) Erityisesti tietoa on kaivattu muun muassa siitä, kuinka sosiaalisista ongelmista tulee lastensuojelussa kohdattavia: millainen on se prosessi, jossa lasten ja vanhempien sosiaalisen tuen lähteet katoavat, murtuvat tai eivät vastaa tarpeisiin ja voimavarojen puutteita kompensoivien tekijöiden määrä vähenee. (Pösö 2010, 333.)

2.3 Lastensuojelun asiakkaat

Lastensuojelun asiakkuuden taustalla ovat mitä moninaisimmat syyt, eikä asiakkuuden voida katsoa muodostavan yhtä tiettyä profilia (Heino 2009, 210). Asiakkuuteen myös valikoituu vain tietty osa lapsista. Valikoitumisen on nähty tapahtuvan summana sellaisesta kokonaisuudesta, jossa asiakkaat, lapsen ja perheen asiassa mukana olevat merkitykselliset tahot ja sosiaalitoimisto luovat välilleen omanlaisensa määrittely- ja toimintasysteemin (Kivinen 1997, 29–30.) Tätä asiakkaaksi ja toisaalta myös asiakkuudessa valikoitumista Tarja Pösö (2010) on puolestaan lähestynyt institutionaalisen rajan käsitteen kautta. Institutionaalisella rajalla voidaan Pösön mukaan ymmärtää niitä kohtia, joissa lastensuojelu puuttuu yksityisiin suhteisiin. Raja voidaan nähdä monimutkaiseksi ja kontekstiin sidoksissa olevaksi kombinaatioksi, jota tuotetaan ja ylläpidetään tapauskohtaisen ja inhimillisen arvioinnin kautta läpi asiakkuuden prosessin. (Mt., 324). Arviointia ovat kuitenkin ohjaamassa normit, jotka velvoittavat toimenpiteisiin, mikäli lasten kasvuolosuhteet vaarantavat tai eivät turvaa lapsen kehitystä tai lapsi vaarantaa niitä omalla käytöksellään. Huostaanottoon, viimesijaiseen

interventioon on ryhdyttävä, mikäli puutteet huolenpidossa tai kasvuolosuhteissa tai lapsen oma käyttäytyminen uhkaavat vakavasti vaarantaa edellä mainitut. (ks. Taskinen 2008, 49; Lsl 40 §)

Konkreettisesti asiakkuus voi alkaa eri tavoin. Yhteydenottajana voi olla vanhempi tai lapsi itse, mutta useimmiten lastensuojeluun tulee lastensuojeluilmoitus viranomaiselta tai esimerkiksi naapurustosta. Lastensuojeluilmoitusten sisältö voi vaihdella lievästä huolesta varsin vakavaan ja pitkälle edenneeseen huoliryppääseen. (Heino, 2007, 40–42.) Heinon (2013) mukaan lastensuojelun asiakkaaksi tulneiden lapsien elämää leimaa usein köyhyys ja monenlaiset muutokset, vaihtuvat perherakenteet ja arjen ympäristöt: kodit, koulut ja päivähoidot. Perheiden toimeentulon vaikeuksia ilmentää se, että Heinon saamien tuloksien mukaan jopa vajaa puolet perheistä sai tai oli ollut toimeentulotuen piirissä. (Mt., 95.) Lastensuojelussa kohdatut perheiden ongelmat ovat näyttäneen olevan jo pitkään samankaltaisia. Muun muassa vanhempien päihteiden käyttöä, psyykkisiä ongelmia, avuttomuutta kuin myös nuorten päihteiden käyttöä ja rikollisuutta on pidetty tavallisina ilmiöinä lastensuojelussa. Toisaalta on nähtävissä myös uudentyyppisiä haasteita, joiden yhteydessä on viitattu muun muassa ongelmien vaikeutumiseen ja kumuloitumiseen entisestään sekä esimerkiksi uudentyyppisiin vanhemmuuden ongelmiin ja etnisiin vähemmistöihin lukeutuvien lasten tarpeisiin. (Forsberg & Ritala-Koskinen 2012, 156–157; Heikkilä ym. 2003, 28.)

Sijoittamisten taustalla on tavallisimmin riittämätön vanhemmuus, kuten lasten hoidon laiminlyönti tai kyvyttömyys vastata lapsen tarpeisiin. Mielenterveysongelmat, päihteet ja vanhempien väliset riidat ovat usein vanhempien kyvyttömyyttä synnyttäviä tekijöitä. Toisaalta kasvavassa määrin ovat lisääntyneet myös lasten omiin ongelmiin, kuten mielenterveysongelmiin, kouluvaikeuksiin ja rikollisuuteen, perustuvat sijoitukset. (Raunio 2009, 287–288; Heikkilä ym. 2003, 28.)

Lastensuojelun asiakkaista suurin osa asuu kaupunkimaisissa kunnissa (Heikkilä ym. 2003, 28) ja asiakasperheet ovat valtakunnalliseen tasoon katsottuna usein keskivertoa monilapsisempia: jopa joka neljäs lapsista asuu vähintään kahden sisaruksen kanssa. Niukka enemmistö asiakaslapsista on poikia. (Heino & Johnsson 2010, 267–268; Heino 2007, 24.) Lastensuojelun avohuollossa olevia uusia perheitä koskeva selvitys kertoo myös perheiden rikkonaisuudesta. Valtakunnallisessa selvityksessä olleista perheistä vain noin kolmannes oli elänyt tähänastisen elämänsä molempien vanhempiensa kanssa ydinperheessä. Kaksi kolmannesta lapsesta asui pääasiassa vain toisen vanhempansa luona, yleensä äidin. Yli puolet lapsista eli muuttuneissa perherakenteissa, vaikka aineistojen lapsista kolmannes oli alle kolmivuotiaita. (Heino 2007, 32–33.) Lastensuojelun asiakkuus alkaa useimmiten lapsen ollessa vielä vauva tai viimeistään lapsen ollessa alle

kolmevuotias. Toinen selkeä asiakkuuden alkamisvaihe on murrosiässä (Heino 2007, 24; Heino 2013, 94.)

Stakesin (2007) uusia lastensuojelun asiakkuuksia koskevassa tutkimuksesta nousee selkeästi esille, kuinka tutkimuksen aineistona olleissa lastensuojelun asiakasperheissä on selkeästi edustettuna perheet, joissa jompikumpi vanhemmista ei ollut vielä lainkaan päässyt työmarkkinoille. Tällaisia perheitä oli tutkimuksessa noin 43%, joista kolmanneksella tilanne kosketi molempia vanhempia. (Heino 2007, 35–36, 65.) On myös huomattu, että työttömyys- ja sairausperusteisten etujen tarve on selkeästi yleisempää huostaan otettujen lasten perheissä kuin verrokkiryhmällä ja erityisen merkittävänä näkyi ero toimeentulotuen saamisessa. Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten äideistä toimeentulotuen saajia oli noin 40% ja isistäkin kolmannes. (Saarikallio-Torp ym. 2010, 239–242.) Lastensuojelun asiakkaana olevat perheet ovat lastensuojelun lisäksi useiden monien muiden perus- ja erityispalveluiden piirissä, kuten psykiatrian, päihdepalveluiden tai perheneuvonnan asiakkaana. (Heino 2009, 199–200).

2.4 Onnistumisia lastensuojelussa

Lastensuojelu on toimintana erityislaatuista, sillä sen ytimissä ovat lapsuuden, aikuisuuden ja yhteiskunnan väliset suhteet (Bardy 2009, 17). Lastensuojelun julkilausuttuna tavoitteena on edistää lasten ja heidän perheidensä elämää niin, että lasten arkielämä olisi turvattua ja heillä olisi huolehtivia ja rakastavia aikuisia ympärillään. (Ritala-Koskinen 2003, 103.) Lastensuojelutyössä keskeisinä vaikuttavuusaspekteina voidaan nähdä asiakasvaikuttavuus ja yhteiskunnallinen tai väestöä koskeva vaikuttavuus. Asiakasvaikuttavuus pitää sisällään asiakkaana olevan lapsen elämäntilanteen kohenemisen. Laajempi väestöä koskeva vaikuttavuus puolestaan pyrkii edesauttamaan lapsiväestön hyvinvointia ja terveellisiä kehitysmahdollisuuksia. (Rousu & Holma 2004, 19.)

Lastensuojelu on herkästi negatiivisen julkisuuden ja kritiikin kohteena. Sen nähdään toimivan usein väärään aikaan, liian aikaisin tai myöhään. Lisäksi asiakkaat kokevat tulleen väärin kohdelluiksi. Myös työn tehokkuus saa osansa kritiikistä ja tehottomuuden lisäksi lastensuojelua pidetään kustannuksiltaan liian kalliina (esim. Ritala-Koskinen 2003, 103). Lastensuojelun tehokkuutta tunnutaan myös mitattavan mittareilla, jotka eivät sovi pitkäjänteisen työskentelyn vaikutusten tutkimiseen. Etenkin kunnallisessa päätöksenteossa painoarvo on resurssitarpeita koskevalla tiedolla sekä tilastoilla, jotka osoittavat konkreettisia toimenpiteitä, sijoituksia ja annettuja palveluita. (Mt.)

Lastensuojelussa yksinkertaisten toimien tai keinojen tehokkaaksi osoittaminen on äärimmäisen haasteellista. Monipolviset ja pitkään jatkuneet asiakastilanteet ovat lastensuojelun arkipäivää. Lastensuojelun asiakastyö onkin ongelmatyötä, jossa aikaan saadut onnistumiset peittyvät usein uuden ongelman alle. Työntekijä saattaa ehtiä hetken iloita tilanteesta, mutta onnistumisten jäsentämiselle ja systemaattiselle pohdinnalle ei ole tehty työssä tilaa. Onnistumisten jäsenneilyä erittelyä voidaan kuitenkin pitää yhtenä lastensuojelun kehittymisen edellytyksenä. (Ritala-Koskinen 2003, 104.)

Ritala-Koskinen (2003) toteaa, että toimien ja keinojen tehokkuuden määrittämisen lisäksi myös onnistumisen määrittely on sosiaalityössä äärimmäisen vaikeaa. Jo lähtökohtaisesti ihmisarvon kunnioittamisen vuoksi sosiaalityön ammattilaisen on epäeettistä arvioida asiakkaan elämäntilanne onnistuneeksi tai epäonnistuneeksi elämässä menestymisen perusteella. Hänen tekemässään tutkimuksessa työntekijät olivatkin määritelleet onnistumista muutoksena kohti parempaa ja vakaampaa lapsen hyvinvoinnillista tilannetta sekä vaikeiden tilanteiden ylittämisenä, ei niinkään arvioiden asiakkaan elämäntilannetta sinänsä. Lisäksi Ritala-Koskinen tutkimuksesta nousee esille huomio siitä, että lopullisesti on mahdotonta sanoa onko asiakassuhde onnistunut tai epäonnistunut. Ihmisten elämäntilanteet etenevät moneen suuntaan ja pitkiin asiakassuhteisiin mahtuu monenlaisia käänteitä. (Mt., 109–110.)

Myös Jokinen, Juhila ja Raitakari (2003) ovat kirjoittaneet sosiaalityöntekijöiden ajatuksista muutostyöstä ja vaikuttamisesta. Näissä tuloksissa sosiaalityön asiakasprosessi määrittyy pitkäksi matkaksi, jonka varrella otetaan monia pieniä askelia, välillä eteenpäin ja välillä taaksepäin. Onnistumisina matkanvarrella nähtiin jo oikeaa suuntaan otetut askeleet, eikä vastoinikäymisiäkään nähty pelkästään epäonnistumisina, vaan luonnollisena osana asiakasprosessia. Onnistumisena voidaan myös nähdä se, että haastavaan asiakkaaseen saadaan yhteys muodostettua, koska sosiaalityössä ei ole itsestään selvää, että asiakas on valmis yhteistyöhön työntekijän kanssa. (Mt., 156.)

Ritala-Koskinen (2003) löysi tutkimuksessaan onnistumisen tuloksina hyvät ja turvalliset ihmissuhteet, henkisen ja fyysisen huolenpidon sekä tärkeiden ihmissuhteiden pysyvyyden. Ylipäätään onnistumisissa näytti olevan keskeistä yksinkertaiset, tavalliseen elämään ja sen hallintaan liittyvät asiat. Ritala-Koskinen pitääkin onnistumisissa pysäyttävänä sitä tosiasiaa, että onnistumisen perustana on tietynlainen tavallisuuden saavuttaminen, yksinkertaiset asiat, joiden aikaansaaminen voi lastensuojelun asiakkailta vaatia kuitenkin todella kovia ponnistuksia toteutuakseen. (Mt., 113.) Tavallisen arjen mahdollistuminen lapselle näkyi yhtenä onnistumisen

muotona myös Pirjo Vähämaan (2008) lisensiaatintyössä, jossa haastatellut sosiaalityöntekijät painottavat pysyvyyden, jatkuvuuden, tavallisen arjen ja perhe-elämän tarjoamisen merkitystä toimenpiteidensä taustalla (mt., 59).

Onnistumisten aikaansaaminen, oli se sitten tavallisuutta kohti menemistä tai sen saavuttamista, on seurausta monenlaisista prosesseista ja ponnisteluista, joita asiakkuuden varrella on tullut eteen. Kokonaisuuteen ovat osaltaan vaikuttaneet niin lapset, vanhemmat kuin työntekijätkin. Ritala-Koskinen (2003) onkin määritellyt tutkimuksensa pohjalta onnistumista edesauttaviksi teemoiksi luottamuksen välttämättömyyden, yhteisen tavoitteen ja elämän näkemisen kokonaisuutena. (Mt., 114–115.) Myös Jokinen, Juhila ja Raitakari (2003) ovat kirjoittaneet tutkimiansa sosiaalityöntekijöiden kokevan onnistumisessa keskeisenä yhteisen ymmärryksen ja luottamuksen syntymisen sekä sen, että vaikeankin tilanteen jälkeen asiakas kääntyy sosiaalityöntekijän puoleen oma-aloitteisesti ja haluaa jatkaa yhteistyötä. Erilaisten ihmissuhdetyötaidoissa onnistumisten lisäksi sosiaalityöntekijät määrittelevät onnistumista työssään myös sen perusteella, kuinka hyvin he olivat pystyneet saamaan materiaalisia resursseja asiakkaan hyväksi turvaamaan hänen elinolojaan. Toisinaan sosiaalityötä tehtäessä onnistumista joudutaan etsimään hyvinkin pienistä asioista. Äärimmillään sosiaalityön onnistumista voi olla se, että asiakas on ylipäätään elossa sosiaalityön mahdollistamien puitteiden vuoksi. (Mt., 157–159.)

Jokinen, Juhila ja Raitakari (2003) kirjoittavat myös siitä, kuinka sosiaalityön onnistumisten ”menestystarinoiden” takana on keskeisenä tekijänä avoin vuorovaikutus työntekijän ja asiakkaan välillä. Heidän mukaansa sosiaalityössä todellista muutosta ei synny ilman moniäänistä ja dialogista vuoropuhelua, jossa mukana ovat asiakas, sosiaalityöntekijä ja mahdolliset muut verkostot. Aito dialogi osaltaan edellyttää sitä, että sosiaalityöntekijä luopuu roolistaan kaikkietävänä asiantuntijana ja pyrkii kumppanuuteen asiakkaan kanssa muutosprosessin aikaansaamiseksi. Tällöin asiakasta ei nähdä toimenpiteiden kohteena vaan kanssatoimijana, jonka kanssa sosiaalityöntekijä voi suunnata yhdessä kohti asiakkaan asettamia päämääriä. (Mt., 161–162.)

Aikuissosiaalityön onnistumisen tarinoita koskevassa artikkelissaan Jokinen (tulossa 2014) on löytänyt kolme keskeistä onnistumisen ydintä, jotka mukailevat aikaisempia tutkimustuloksia. Jokisen tutkimuksessa onnistumisen ytimiksi määrittyvät sosiaalityöntekijöiden ammattitaitoinen toiminta, asiakkaan ja työntekijän välinen luottamuksellinen suhde sekä palvelujärjestelmän toimivuus ja yhteistyö. Se, mitä onnistumisen kannalta pidettiin tärkeänä, vaihteli asiakkuustyyppin mukaan. Kriisiaputarinoissa keskeisenä näyttäytyi sosiaalityön tehokkuus kriisitilanteen tunnistamisessa, avun tarjoamisessa sekä toivon luomisessa. Suhdetarinoissa puolestaan korostui

asiakassuhteen sensitiivisyys eli asiakkaan ehdoilla eteneminen, aito välittäminen ja kohtaaminen sekä työntekijän kyky olla työskentelyssään joustava ja innovatiivinen. Palvelujärjestelmätarinoissa onnistumisen kannalta tärkeänä näyttäytyi yksilöllisten palvelutarpeiden huomioiminen, niiden oikea-aikaisuus ja riittävän pitkäkestoinen tuki sekä sujuva yhteistyö. (Mt.)

Onnistumisen vastakohtana nähdään usein epäonnistuminen. Sosiaalityön toimintaa erilaisissa asiakastilanteissa kritisoidaan paljon. Media on tehnyt sosiaalityön epäonnistuneista asiakastapauksista huomiota herättäviä otsikoita, joissa ei kyseenalaisteta annettua näkökulmaa. Varsinkin lastensuojelu on saanut voimakasta kritiikkiä osakseen, mutta negatiiviselta julkisuudelta ei ole säästynyt liiemmin muutkaan sosiaalityön kentät. Vaikka on olemassa selkeästi kraaveja tapauksia, joissa sosiaalityön voidaan ajatella epäonnistuneen, monissa tilanteissa asiaa voidaan kuitenkin kyseenalaistaa. Jokinen, Juhila ja Raitakari (2003) nostavatkin artikkelissaan esille sosiaalityöntekijöiden näkökulman epäonnistumiseen. Heidän mukaansa sosiaalityöntekijät kyseenalaistavat pitkälti epäonnistumisen ja tuovat esille näkökulman siitä, että mikä jollakin hetkellä näyttäytyy negatiivisena voi kääntyä onnistumiseksi. Sosiaalityöntekijän ammattitaitoon kuuluu myös itsereflektointi ja tarve pohtia sitä, miten muuttaa omaa työskentelyään ja toimintaansa, jos työskentelytapa ei asiakkaan kohdalla näytä toimivan. Toisaalta sosiaalityöntekijälläkään ei ole aina mahdollisuuksia tehdä asiakkaan tilanteessa muutosta, jos asiakas on syystä tai toisesta avun tavoittamattomissa. Avuttomuus, epätietoisuus ja keinojen rajallisuus ovatkin sosiaalityössä voimakkaasti läsnä olevia tunteita. (Mt., 158–159.) Lisäksi työn organisatoriset rakenteet, työyhteisön toimintakulttuuri ja työtavat voivat osaltaan vaikuttaa siihen, että sosiaalityöntekijän työ tuottaa toimintaa, joka on hänen tavoitteidensa vastaista. Esimerkiksi asiakkaan elämänhallinnan lisäämiseen tähtäävä toiminta vastoin odotuksia voi pitääkin elämänhallintaa matalalla tasolla, mikäli rakenteet eivät mahdollista muutostyön tekoa. (Niiranen 2002, 63–64.)

Yrity maailmasta tutut käsitteet ovat levinneet nykyään myös julkisten palveluiden vaikuttavuutta koskeviin keskusteluihin, mukaan luettuna sosiaalityön vaikuttavuutta koskevat puheenvuorot. Talouden maailmasta tuotu puhetapa sopii kuitenkin huonosti sosiaalityöhön asettaen sille vaatimuksia ja odotuksia, jotka ovat ristiriidassa sosiaalityön omien lähtökohtien ja pyrkimysten kanssa. Samalla saadakseen arvostusta sosiaalityön tulisi osoittaa olevansa tehokas ja tuloksellinen, mikä on kuitenkin vaikeaa sillä sosiaalityön onnistumiset on haastavaa saada taloudelle ominaiseen numeeriseen muotoon. (Jokinen, Juhila & Raitakari 2003, 149, 151.) Sosiaalityöhön onkin kohdistunut paljon epäilyä sen suhteen, että se synnyttää osaltaan hyvinvointivaltiorippuvuutta ja passiivista kansalaisuutta. Vastuullistamiseen liittyvissä keskusteluissa korostetaan yksilön omaa ja

yhteisöllistä vastuuta, jolloin riippuvuus valtiosta nähdään erityisen vahingollisena. Tehokkuusodotukset eivät koskekaan vain sosiaalityötä vaan myös asiakkaita, joiden odotetaan ottavan oman elämänsä ohjat käsiinsä. Aktiivisuuskeskustelussa menestystarinana nähdäänkin syrjäytyneestä normaalikansalaiseksi siirtynyt passiivisuudesta aktivoitunut asiakas. (Jokinen, Juhila & Raitakari 2003, 151.)

3 SOSIAALISTEN ONGELMIEN YLISUKUPOLVISUUDEN DYNAMIIKKA

3.1 Ylisukupolvisuus ja sosiaaliset ongelmat käsitteinä

Ylisukupolvisuutta ja sosiaalisten ongelmien sukupolvista uusiutumista käsittelevissä tutkimuksissa on nähtävissä joukko erilaisia käsitteitä sisältöineen. Kansainvälisissä keskusteluissa yleisukupolvisuuden kuvaamiseen on käytetty muun muassa jatkuvuuden (intergenerational continuity) (esim. Schofield, Lee & Merrick 2013), siirtymän (intergenerational transmission/transfer) (esim. Serbin & Karp 2004; Besemer & Farrington 2012), kehän tai ketjun (intergenerational cycle) (esim. Huefner, Ringle, Chmelka & Ingram 2007) sekä polun (intergenerational pathway) (Foster, Beadnell & Pecora 2013) käsitteitä, joita on tunnistettavissa myös kotimaisesta tutkimuskirjallisuudesta (Vilhula 2007; Kataja ym. 2014; Kärkkäinen 2004; Haapasalo 1999). Perinteisesti yleisukupolvisuutta on lähestytty sosiaalisen perimän ja sosiaalisen periytyvyyden valossa, jolloin käsitteillä on ennen muuta viitattu yleisukupolvisuuden ilmiön negatiiviseen ulottuvuuteen, esimerkiksi ongelmien toistumiseen sukupolvissa (esim. Vilhula 2007).

Tiedostamme Tuomen ja Sarajärven (2002, 98) tavoin, että käsitteelliset lähestymistavat ja niitä koskevat valinnat ovat tärkeitä, koska niiden voidaan ajatella ilmentävän sitä ymmärrystä ja käsitystä, joka tutkijalla kohteestaan on. Tutkielmamme aihepiiriä koskevien käsitevalintojen tekeminen on ollut haastavaa, sillä monet niistä tuntuvat pitävän sisällään enemmän tai vähemmän latautuneita merkityksiä. Useimpia yleisukupolvisuutta kuvaavia käsitteitä onkin arvosteltu niiden suoraviivaisuuden ja deterministisen luonteensa takia. Ilmiö on kuitenkin kaikkea muuta kuin yksioikoinen, eivätkä yksilöiden kehityskulut ja elämänsuunnat ole ennustettavissa siten kuin monet käsitteet antavat ymmärtää. Vaikka nykyisellään korostetaan, että ongelmat eivät siirry kohtalonomaisesti vanhemmalta lapselle, ilmiön ohittaminen ei ole perusteltua. (esim. Holmila, Bardy & Kouvonen 2008, 424.) Sitä vastoin ilmiöaluetta koskevan ymmärryksen etsinnässä olisi tarpeellista päästä lähemmäksi sellaisten tekijöiden ja mekanismien vuorovaikutusta, joilla ilmiöalueen dynamiikkaa on pyritty selittämään.

Kortteinen ja Elovainio (2012) ovat tarkastelleet huono-osaisuuden periytyvyyttä ja taustaa aiemman tutkimuksen ja Nuorisobarometri 2012 –aineiston pohjalta. Artikkelissaan he korostavat, että on ymmärrettävä ilmiön luonnetta ja siirtymismekanismeja, jotta voitaisiin vaikuttaa yhteiskunnassa vallitsevaan yleisukupolvisuuteen huono-osaisuuteen. Kortteinen ja Elovainio toteavat, että aikaisemmissa tutkimuksissa on paljolti tehty jakoa rakenteellisten tekijöiden ja yksilön opitun käyttäytymisen välille. He kuitenkin painottavat rakenteiden ja opitun käyttäytymisen kiinteää

yhteyttä. Tämän vuoksi niitä ei tulisi tutkia dikotomisesti vaan nähdä ne kokonaisuutena, jossa ulkoiset ahtaat ehdot vaikuttavat yksilön tekemiin valintoihin, jotka puolestaan kaventavat edelleen yksilön toimintamahdollisuuksia. (Mt., 153–155.) Myös Curtis McMillen ja Gregory Rideout (1996) ovat korostaneet, että teoreettiset perspektiivit yhdessä ovat omiaan avaamaan niitä mekanismeja, jotka vaikuttavat sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisten ketjujen syntyyn, sillä he näkevät, että eri teorioilla on paljon yhteistä. Varhaisten ihmissuhteiden tärkeys sekä yksilön ja hänen ympäristönsä välisen vuorovaikutuksen merkitys, kuten yksilön sosialisoituminen yhteisöön sekä monenlaiset intervention muodot eri tasoilla ovat tunnistettavissa useista teoreettisista tarkastelukulmista. (mt., 391–392.) Tutkimusaihetta taustoittaaksemme pyrimmekin tuomaan esille vaihtoehtoisia selitysmalleja, joilla ylisukupolvisia siirtymiä on lähestytty. Tarkastelutapoihin sisällytämme eri teoriaperinteitä, joista osassa painotus on enemmän rakenteiden vaikutuksissa kun taas toisissa huomio keskittyy perheen sisäiseen dynamiikkaan vuorovaikutuksen ja oppimisen näkökulmista.

Ylisukupolvisia ilmiöitä tarkastellessa on tärkeää määritellä, mitä ylipäätään sukupolven käsitteellä tarkoitetaan. Yleisesti ottaen yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen piirissä sukupolven käsitettä on sovellettu monin eri tavoin merkityksestä ja tutkimuksellisista yhteyksistä riippuen. (Marin 2005, 41; Alanen 2005, 97.) Marjatta Marinin (2005) mukaan sukupolven käsitteellä voidaan viitata esimerkiksi ikävaihe- ja ikäryhmäsukupolviin, väestöryhmiin tai perhesukupolviin. Ensin mainittu johdattaa käsitteen ymmärtämiseen ikävaiheen mukaisesti, jolloin sillä voidaan tarkoittaa tiettyinä hetkenä tietyn yhteiskunnan lapsia, nuoria, keski-ikäisiä tai vanhoja ihmisiä ilman sukulaissuhteen olemassaoloa. Väestöryhmistä puhuttaessa korostuu puolestaan sosiologi Karl Mannheimin idea ’yhteiskunnallisesta sukupolvesta’, johon katsotaan kuuluvaksi samat historialliset kokemukset samanikäisinä kokeneet yhteiskunnan jäsenet. (Mt., 40–42.) Tällöin ajatellaan, että kaikki syntymäkohortit tai ikäluokat eivät ole sukupolvia vaan yhteiskunnallinen sukupolvi edellyttää ’yhteistä kohtaloa’ tai yhteisiä poliittisia kokemuksia, esimerkkinä sotasukupolvi (Alestalo 2007, 146–148).

Sukupolvitarkasteluissa keskeinen näkökulma sukupolveen painottuu sukulaisuuteen ja perheeseen, sillä sukupolvien välisen vuorovaikutuksen ja siirtymien on nähty tapahtuvan pääasiassa perheen välityksellä. (esim. Lahikainen, 2004, 348-349). Myös oma lähestymistapamme sukupolveen fokusoituu ensisijassa perhesukupolviin ja niiden polveutumissuhteiden sosiaalisten seurausten kartoittamiseen. Sukupolvimerkityksessä perhesuhteet eivät kuitenkaan kiteydy vain biologisiin ja polveutuviin sukulaissuhteisiin, vaan niitä ovat määrittämässä merkittävällä tavalla yhteiskunnalliset instituutiot ja muut sosiaalis-kulttuuriset tekijät (esim. Alanen 2005, 99). Yhteiskunnan

voidaankin nähdä vaikuttavan monella tavalla siihen, mitä haasteita perhe kohtaa ja millaisia mahdollisuuksia se pystyy tarjoamaan jälkikasvulleen.

Sen lisäksi, että ylisukupolvisia siirtymiä ajatellaan tapahtuvan perheen tai suvun kehyksissä, voidaan ilmiötä ymmärtää myös laajemmin yhteiskunnan eri alueilla tapahtuvina prosesseina. Nämä prosessit voivat olla seurauksiltaan sekä positiivisia että negatiivisia ja niitä voi tapahtua kumpaan suuntaan tahansa. Toisin sanoen, yhteiskunta vaikuttaa perheiden ja sukujen ylisukupolvisiin siirtymiin, mutta myös laajemmat useita sukuja koskevat siirtymät voivat heijastua takaisin yhteiskuntaan. Esimerkiksi tietty yhteiskunnassa jaettu historiallinen tilanne, kuten sota tai voimakas lama, saattaa ulottaa seurauksensa laajalle – myös aina seuraavien ikäluokkiin ja tuleville sukupolville. (Alanen 2005, 101.) Tästäkin syystä huomion kiinnittäminen yhteiskunnan rakenteellisiin tekijöihin ja niissä tapahtuviin muutoksiin sekä yleisiin elinoloihin ja elintasoon (Alestalo 2007, 148) on oleellista ylisukupolvista problematiikkaa tutkittaessa ja erilaisia interventioita tarkasteltaessa.

Ylisukupolvisia sosiaalisia ongelmia tarkastellessa voidaan kysyä, mitä sosiaalisilla ongelmilla tarkoitetaan ja miten niiden olemassaoloa ymmärretään. Sosiaalisten ongelmien käsite on ollut yhteiskuntatieteissä laajalti käytössä jo pitkään (Sipilä 1979, 13) ja sitä on tulkittu vaihtelevin tavoin. Kysymys siitä, mikä tekee ongelmasta sosiaalisen ongelman jakaa tutkijoiden näkemyksiä eri tutkimustraditoiden ja tieto-opillisten lähtökohtien mukaan. Sosiaalisia ongelmia käsitteleviä teoretisointeja on eroteltu muun muassa objektiiviseen ja subjektiiviseen traditioon. Ensin mainitussa sosiaaliset ongelmat ymmärretään sosiaalista todellisuutta koskevien olosuhdetietojen kautta, kun taas jälkimmäinen korostaa tulkinnan ja sosiaalisen määrittelyn oleellisuutta sosiaalisten ongelmien rakentumisessa. Objektiivinen tarkastelu tuo esille itse ongelmia ominaisuuksineen ja syineen, kun taas subjektivistisessä lähestymistavassa katse kiinnittyy enemmän ongelmien tiedostamiseen ja yhteiskuntapolitiikan muotoilemiseen. (Hakkarainen 2004, 253, 256.)

Subjektivistisiin suuntiin kytketään eritoten sosiaalisten ongelmien konstruktionistinen tutkimusperinne. Konstruktionistisen tutkimusperinteen tulkinta sosiaalisiin ongelmiin lähtee ajatuksesta, että periaatteessa mitkään olosuhteet tai minkäänlainen käyttäytyminen ei itsessään ole ongelmallista. Sosiaalisiksi ongelmiksi ne määrittyvät vasta, kun niihin nähdään olevan yhteisöllistä tarvetta puuttua ja tilanteeseen voidaan myös vaikuttaa inhimillisellä toiminnalla, useimmin institutionaalisilla interventioilla. Sosiaalisiksi ongelmiksi konstruoituakseen ilmiötä koskevan huolen tulee olla kuitenkin riittävän suuri ja laajalle levinnyt. Samoin ongelma on pystyttävä myös määrittelemään riittävällä tarkkuudella. (Loseke 2003, 6-9.) Kohdistetut toimenpiteet useimmiten vahvistavat tulkintaa vakavan ongelman olemassaolosta (Jokinen, Juhila & Pösö 1995, 12).

Vaikka lähtökohtainen ymmärryksemme sosiaalisten ongelmien rakentumiseen nousee konstruktionistisesta ajattelusta, se paikantuu ennemminkin kontekstuaaliseen konstruktionismiin (esim. Juhila 1999, 168) tai konstruktionismin ”väljempään” haaraan siinä merkityksessä, että näemme sosiaalisten ongelmien olevan myös olemassa olevaa todellisuutta, ei ainoastaan kielen kautta rakentuvia konstruktioita.

3.2 Yhteiskuntarakenteet ylisukupolvisen huono-osaisuuden taustalla

Ylisukupolvisen problematiikan siirtymistä ei tule ymmärtää vain perheiden sisäisenä haasteena vaan laajempana yhteiskunnallisena ilmiönä. Siksi onkin syytä tarkastella niitä tapoja, joilla yhteiskunnassa tuotetaan sosiaalisia ongelmia ja eriarvoisuutta. Yhteiskuntaluokkia ja sosiaalista liikkuvuutta käsittelevä tutkimus voi tarjota yhden perinteikkään tavan tarkastella hyvinvoinnin jakautumista tai jakautumattomuutta kansalaisten välillä (Erola 2010, 21–23) ja antaa siten perspektiiviä ylisukupolvisille kehityspoluille.

Sosiaalisella liikkuvuudella voidaan ymmärtää tilannetta, jossa yksilön sosiaalinen asema poikkeaa hänen vanhempiansa asemasta (Härkönen 2010, 51). Luokkajaoista puhuttaessa eroja ryhmien välillä voidaan tehdä monin perustein, esimerkiksi koulutukseen, ammattiin, tuloihin tai kulttuuriin ja kokemuksellisiin tekijöihin liittyen. Vaikka yhteiskuntaluokkiin kohdistuva kiinnostus on ollut viime vuosikymmeninä taka-alalla käsitteen poliittisen arkaluontoisuuden ja vanhahtavuuden vuoksi, on viime aikoina puhe yhteiskuntaluokista alkanut viriämään uudelleen osana yhteiskunnallista debattia. Tätä keskustelua on ollut herättelemässä muun muassa yhteiskunnassamme tapahtuva eriarvoistumiskehitys ja tiettyjen ryhmien marginalisoituminen. (Erola 2010, 19–21, 23.)

Universaalien koulutusmahdollisuuksien myötä ja elintason noustua yhteiskuntaluokkien on katsottu menettäneen merkitystään erojen aiheuttajana. Koulutusjärjestelmän yhtenäisyyden, kattavan sosiaaliturvan ja palveluiden avulla kaikille yksilöille on pyritty luomaan samankaltaiset mahdollisuudet vaikuttaa omaan elämänuraansa. Kuitenkin esimerkiksi Naumanen ja Silvennoinen (2010) ovat havainneet, että mahdollisuuksien tasa-arvoon tähtäävästä pyrkimyksestä huolimatta, lapsuudenkodin luokka-asema vaikuttaa edelleen. Erityisesti he näkevät sen vaikuttavan yksilön koulutusuran pituuteen ja koulutusasteeseen, samoin kun työelämässä sijoittumiseen ja etenemiseen. (Mt., 67, 75, 86–87.) Nykypäivänä varsinkin äidin koulutuksella on nähty olevan merkitystä lapsen tulevaan koulutustasoon (Kärkkäinen 2004, 200; Myrskylä 2009, 25), vaikka

kodin perinnön ohella ammatinvalintaan ja koulutukseen vaikuttavat toki monet muutkin tekijät (Myrskylä 2009, 28).

Aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisuutta on lähestytty myös huono-osaisuuden kasautumisena ja kulkeutumisena sukupolvesta toiseen. Huono-osaisuuden käsite itsessään pitää sisällään niin sosiaalisen, kulttuurisen, taloudellisen kuin henkisen ja emotionaalisenkin puolensa. Sen lisäksi, että huono-osaisuus voi ilmetä erilaisten ulkoisten edellytysten ja materiaalin puutteena, sitä tulee ymmärtää myös yksilön subjektiivisena kokemuksena, esimerkiksi tunteena toiseudesta. (Törrönen & Vornanen 2002, 33–34.)

Huono-osaisuuden ylisukupolvisia jatkumojä on lähestytty muun muassa deprivaation käsitteen kautta. Kärkkäisen (2002) mukaan deprivaatiota voidaan ymmärtää sekä huono-osaisuuden ja sosiaalisen perimän syynä että seurauksena. Kärkkäinen näkee deprivaation pitkään jatkuvana, vakavana vajaatyydytyksen tilana, jossa yksilöllä ja perheellä on puutteita niin aineellisista, sosiaalisista kuin henkisistä voimavaroista. Siten myös lasten kohdalla deprivaatio näyttäytyy monenlaisena puutteena, joka heijastuu laajamittaisesti kasvuolosuhteisiin ja kehittymismahdollisuuksiin. (Kärkkäinen 2004, 85.) Törrönen ja Vornanen (2002) ovat lisäksi huomauttaneet, että emotionaalisesta huolenpidosta vaille jääminen voi aiheuttaa deprivaatiota, vaikka ulkoiset elinolosuhteet olisivat turvatut. He ovat huomanneet, että varsinkin nuoret itse kokevat deprivaation emotionaalisen aspektin kuvaavan syrjäytymisen käsitettä, materiaalisen puolen jäädessä vähemmälle huomiolle. (Mt., 35, 37–38.) Toisaalta kuitenkin lasten kulutusresurssien on nähty olevan yhteydessä heidän osallisuuteensa, toimintamahdollisuuksiinsa ja sosiaaliseen asemaansa erityisesti ystäväverkostoissa. (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 114–115.)

Huono-osaisuuden tutkimusta on yhteiskuntatieteissä ollut jo pitkään (Forssén ym. 2002, 82), ja deprivaatiokäsitteen ohella sitä on kuvattu monella muullakin lähi- ja rinnakkaiskäsitteellä. Yhtenä varsin yleisenä ilmiöalueen lähestymistapana on hyödynnetty syrjäytymisen käsitettä, joka on saanut vaihtelevia sisältöjä määrittelijästä ja perspektiivistä riippuen. Lämsä (2009) on jakanut syrjäytymisen kolmeen eri teoreettiseen lähestymistapaan: syrjäytyminen suhdekäsitteenä, muutosprosessina ja hyvinvoinnin ongelmina. Syrjäytymisen suhdekäsitteellä hän viittaa siihen, että syrjäytymistä määritellään usein erontekoina ja toiseutena, syrjäytyneiden asemana suhteessa muuhun väestöön. Muutosprosessilla kuvataan taas sitä dynaamista prosessia, joka tuottaa syrjäytyneisyyttä, ongelmien kasautumista ja yhteen kietoutumista. Syrjäytymisestä hyvinvoinnin ongelmina puhuessaan Lämsä on siteerannut Kyösti Raunion ajatusta syrjäytymisen paikantumisesta kumuloituneisiin hyvinvoinnin ongelmiin.

Raunio (2010) näkeekin syrjäytymisen ytimen olevan juuri kasautuneessa huono-osaisuudessa ja toteaa, että syrjäytymiskeskustelu tuo dynaamisen näkökulman moniulotteiseen huono-osaisuuteen. Raunio kuitenkin toteaa, että yksin kasautuneet ongelmat eivät sellaisenaan ilmaise syrjäytymistä, vaikka syrjäytymistä voidaankin jäsentää huono-osaisuutta synnyttäväksi prosessiksi. Kasautuneeseen huono-osaisuuteen kytkeytyykin tiiviisti problematiikka yksilöiden, yhteisöjen ja yhteiskunnan välisissä suhteissa. Tämän seurauksena yksilö joutuu sivuun monilla eri elämänalueilla, jotka vaikuttavat hänen hyvinvointiinsa. Näiksi elämänalueiksi Raunio on esittänyt perheen, työn, sosiaaliset suhteet, yhteiskunnallisen osallistumisen, sekä kulutusmahdollisuudet, joista viimeksi mainittu voidaan nähdä myös köyhyytenä. (Mt., 26, 31-32.)

Lastensuojelun kontekstista tarkasteltuna syrjäytyminen liittyy erityisesti erilaisiin lastensuojelun toimenpiteisiin sekä niiden taustalla oleviin lapsiperheiden haasteisiin. (Raunio 2010, 99.) Syrjäytymiskäsitteen sopivuus lapsia ja lapsuutta tutkiessa on jakanut kuitenkin tutkijoiden näkemyksiä. Käsitettä on yleisesti ottaen pidetty leimaavana, ja varsinkin lapsista puhuttaessa erityisen problemaattisena sen pitkäkestoisen luonteen vuoksi. Toisaalta sen käyttöä voidaan myös puolustaa juuri prosessinomaisen jatkumon näkökulmasta käsin, mieltämällä lapsuus yhtenä syrjäytymisprosessiin liittyvänä riskikautena. (Forssén 2002, 82.) Myös Raunio (2010, 110) on todennut, että harkiten sovellettuna syrjäytymisriski voi olla lasten kohdalla käyttökelpoinen käsite silloin, kun sillä halutaan kiinnittää huomiota lasten kohtaamiin vaikeisiin tilanteisiin ja myös herättämään päättäjien huomiota.

Lasten ja nuorten syrjäytymistä koskevassa väitöskirjassaan Anna-Liisa Lämsä (2009) on lähestynyt syrjäytymisprosessia tarkastelemalla erilaisia asiakkuustyyppejä, jaotellen ne elämänhallinnan ja äärimmäisen syrjäytymisen jatkumolle hyvinvoinnin ongelmien ja tarjotun tuen perusteella. Lämsä on löytänyt tutkimuksessaan kolme keskeistä asiakastyyppeä: vähän tukea tarvitsevat asiakkaat, seurannassa olevat asiakkaat ja sosiaalihuollon varsinaiset asiakkaat, jotka hän on edelleen jakanut yhdeksään tarkempaan asiakkuustyyppiin. Lämsän tutkimuksen ulottuvuudet kuvaavat lastensuojelun sosiaalityön moninaista asiakaspohjaa, jossa tuen ja kontrollin määrä vaihtelee suhteessa asiakkaan omiin voimavaroihin, verkostoihin, riippuvuuteen avusta ja ongelmien syvyysasteeseen. (Mt., 131–194, 217).

Lämsä (2009) tarkastelee lasten ja nuorten syrjäytymisen keskeisiä piirteitä yhteiskunnan tärkeiden toiminta-alueiden kehyksissä ja vertaa elämänhallinnan ja syrjäytymisen ulottuvuuksien ääripäihin sijoittuvia asiakkuusmäärittelyksiä. Hän lähestyy lasten ja nuorten syrjäytymisen konteksteja kolmesta näkökulmasta: perheiden epävakasta työmarkkina-asemasta, perhesuhteista ja sosiaalisista

verkostoista sekä asiakkaan vaikutusmahdollisuuksista. Lämsä hahmottaa vanhempien työmarkkina-aseman ja perheen heikon taloudellisen tilanteen yhteyttä lasten nykyiseen hyvinvointiin ja tulevaisuuteen viitaten erityisesti koulumenestykseen ja sitä myöhemmään työmarkkina-asemaan. Hän toteaa, että lastensuojeluasiakkaiden vanhemmista merkittävä osa oli eriyistä työmarkkinoiden ulkopuolella ja perheiden taloudellinen tilanne oli usein tiukka. (Mt., 195-198.) Lapsuudenperheen toimeentulon vaikeudet ja vanhempien työttömyys ovatkin nähtävissä myös aikuisiän köyhyytenä ja ylisukupolvisena toimeentulotuen asiakkuutena (Airio & Niemelä 2002, 224-225.) Taloudelliset tekijät kiinnittyivät Lämsän tutkimuksessa muihin lastensuojelua vaativiin ongelmiin, kuten perheen riitoihin, arjen niukkuuteen, heikkoon vanhemmuuteen ja huolenpidon laiminlyönteihin. (Mt., 195-198.)

Erinäinen perhesuhteissa esiintyvä problematiikka ja sosiaalisten verkostojen puute näkyivätkin yhtenä keskeisinä syrjäytymisen riskiä määrittävänä tekijöinä Lämsän (2009) tutkimuksessa. Erityisesti vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmat näyttäytyivät uhkana lasten hyvinvoinnille ja siten syrjäytymiseen johtavina tekijöinä. Lämsän tutkimuksessa nousi selkeästi esille perheen moninaisten ongelmien kietoutuminen ja kasautuminen, joiden nähtiin vaikuttavan edelleen lasten myöhemmissä elämänvaiheissa siirtyen näin jälleen seuraaville sukupolville. Esimerkiksi vanhempien lapsuudenaikaiset puutteelliset kasvuolosuhteet näkyvät tavalla tai toisella kyvyttömyytenä tarjota vanhemmuutta omille lapsilleen. (Mt., 202-207.) Leschied, Chiodo, Whitehead ja Hurley (2005) ovatkin huomanneet masentuneita äitejä ja heidän lapsiaan koskevassa tutkimuksessaan, että masentuneet äidit olivatkin muita todennäköisemmin sekä työttömiä että saivat useammin sosiaaliavustuksia kuin verrokkiryhmänsä äidit. Lastensa lisäksi masentuneet äidit olivat myös itse olleet muita todennäköisemmin lapsena lastensuojelun kaltaisten palveluiden piirissä. (Mt., 285.)

Vanhemmuuden puute aiheuttaa osaltaan myös lasten ja aikuisten roolien sekoittumista, jolloin lapset jäävät vaille heidän tarvitsemaansa huolenpitoa. Perheen ja suvun merkitys näkyi kaiken kaikkiaan varsin keskeisenä selittävänä tekijänä paitsi lasten ja nuorten syrjäytymistä myös selviytymistä määriteltäessä asiakastyyppejen kautta. Perhe näyttäytyi siten paradoksaalisesti sekä ongelmien aiheuttajana että niiden ratkaisumahdollisuutena. (Mt., 202-207.) Lopoon ja Deleiren (2014) mukaan esimerkiksi erityisesti muuttuneet perherakenteet ovat yksi riskitekijä niin taloudelliselle huono-osaisuudelle kuin myös kognitiivisille ja emotionaalisille haasteille. Erityisesti yksinhuoltajuuden on nähty lisäävän merkittävästi riskiä joutua taloudellisiin vaikeuksiin. (Mt., 30-31.) Myös Lämsä (2009) tuo tutkimuksessaan näkyviin, että lähiverkostojen tarjoama tuki tai sen puute on yhteydessä perheen yhteiskunnalliseen integraatioon ja esimerkiksi riippuvuuteen

palveluista. Tämä kuvautui myös oman elämän ja yhteiskunnallisten vaikutusmahdollisuuksien puutteena lastensuojelun asiakkaina olevien perheiden elämässä. (Mt., 202–211.)

3.3 Perheen perimä ja pääoma ylisukupolvisuutta selittämässä

Eräs tunnetuimmista ylisukupolvisuutta ilmentävistä käsitteistä on Gustav Jonssonin (1969) sosiaalitieteisiin vakiinnuttama **sosiaalisen perimän** käsite, jolla yleisesti ottaen on ymmärretty ongelmien siirtymistä vanhemmilta lapsille (Holmila, Bardy & Kouvonen 2008, 421). Vaikeisiin olosuhteisiin sopeutumisen ja sosiaalisten ongelmien pitkäkestoisuuden kysymyksiin vastausehdotuksia antava sosiaalisen perimän teoria etenee Jonssonin (1969) jäsenyyksen mukaisesti kehitysprosessissa neljän vaiheen kautta (Forssén ym. 2002, 83). Ensimmäisenä sosiaaliseen perimään on ajateltu vaikuttavan vanhempien negatiiviset kokemukset omassa lapsuudessaan. Toisessa vaiheessa sosiaaliseen perimään ovat yhteydessä vanhempien nykyhetken mahdollisuudet ja esimerkiksi työmarkkina-asema yhteiskunnassa. Elämän tärkeissä rooleissa ja tehtävissä, kuten vanhemmuudessa tai avioliitossa epäonnistuminen heijastuvat myös sosiaalisen perimän muodostumiseen. Lopulta heikon itsetunnon kehittyminen perheeseen kuuluville yksilöille ja epäluuloinen suhtautuminen ympäristöön ja viranomaisiin on tulosta negatiivisen sosiaalisen perimän kehittämisessä. (Jonsson 1969; ref. Mt, 83.)

Tuulikki Kärkkäinen (2004) on käsitellyt sosiaalista perimää tutkiessaan koulutuksen ja lapsi-vanhempi-suhteen yhteyttä elämässä selviytymiseen. Kärkkäinen on lähestynyt sosiaalisen perimän käsitettä muodostaen nelikentän ekologisen tason eli yksilö- ja yhteisötason sekä perimän laajuuden eli suppean ja laajan välille. Hän on määritellyt yksilötasoisien laajan sosiaalisen perimän käsitteen elämänhallinnan voimavarojen siirtymisenä sukupolvelta toiselle. Elämänhallinnan voimavaroina voidaan pitää sosiaalista, kulttuurista, kuin aineellista ja henkistäkin varantoa sekä elämässä selviytymistä auttavia elämänlaadun ja hyvinvoinnin osatekijöitä. (Mt., 29, 31.) On tärkeää huomata, että sosiaaliseen perimään sisältyvät varannot voidaan nähdä niin positiivisina kuin negatiivisina siirtymisinä (Jonsson 1973; ref. Mt., 30). Huolimatta siirtymän laadusta, sosiaalinen perimän voidaan katsoa muodostuvan sosiaalisena oppimisena vuorovaikutustilanteissa. (Mt., 30.)

Elämänhallinnan voimavaroja voidaan lähestyä sosiaalisen perimän lisäksi myös pääomateorioiden kautta, joissa yksilön erilaiset voimavarat nähdään yksilön käytössä olevina resursseina. Yksi klassisista pääomateoreetikoista Pierre Bourdieu (1986, 243) on määritellyt pääomamuotojen peruslajeiksi taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman. Myöhemmin hän on lisännyt pääomien joukkoon myös symbolisen pääoman käsitteen, jonka avulla peruspääomanlajeja voidaan

ymmärtää tarkemmin (Bourdieu & Wacquant 1995, 148; myös Lehtinen & Vuorisalo 2007, 214). Taloudellinen pääoma on ymmärrettävissä Bourdieun (1986) mukaan helposti rahaksi muutettavana pääomana, kuten omaisuutena. Kulttuurinen tai tiedollinen pääoma puolestaan voidaan käsittää institutionalisoituvana varantona, esimerkiksi tutkintona, ollen näin tietyin ehdoin myös muutettavissa rahaksi. Sosiaalinen pääoma kytkeytyy sen sijaan sosiaalisiin suhteisiin. (Mt., 243.) Bourdieu onkin määrittänyt sosiaalisen pääoman muotoa aktuaalisten ja potentiaalisten resurssien kokonaisuutena, resursseja tarjoavana verkostojäsenyytenä, joka yksilöllä tai ryhmällä on enemmän tai vähemmän institutionalisointeissa yhteyksissä. Bourdieun teorian valossa tarkasteltuna ryhmään kuulumisen voi tarjota yksilöille positiivista varantoa, joka tuo hänelle luottamusta ja arvostusta, jopa taloudellista etua. Sen sijaan yksilöt, jotka eivät kuulu sosiaalista pääomaa omaaviin sisäpiireihin, eliittiin, jäävät ulkopuolelle sen eduista. (Mt., 248–249; Bourdieu & Wacquant 1995, 148; Ruuskanen 2002, 16–17.)

Bourdieu kiinnittää huomiota sosiaalisen pääoman käsitteen kautta yhteiskunnallisiin jakoihin ja eroihin. (Bourdieu 1986; Bourdieu & Wacquant 1995, 16–17.) Yhteiskunta näyttäytyy hänen teoriassaan erilaisina kenttinä, joilla yksilöt kamppailevat taloudellisesta ja kulttuurisesta vallasta. Kentillä tapahtuvissa kamppailuissa yksilöt voivat käyttää resursseinaan pääoman eri muotoja, joiden määrä ja laatu vaihtelevat yksilöiden välillä. (Bourdieu & Wacquant 1995, 16.) Esimerkiksi sosiaalisen pääomaan kuuluvien verkostosuhteiden katsotaan toimivan erilaisten voimavarojen varantona. Voidaan myös olettaa, että yksilön verkostopohjaisten resurssien määrä vaikuttaa hänen mahdollisuuksiinsa toteuttaa intressejään ja pärjätä eri kentillä käytävissä kamppailuissa. (Kivelä & Siisiäinen 2007, 157.) Kuten sosiaalista pääomaa, myös taloudellista ja kulttuurista pääomaa voidaan käyttää resursseina eri tilanteissa. Bourdieulaisten ajattelutavan mukaan kaikille pääoman muodoille on ominaista niiden osallistava ja voimaannuttava vaikutus yksilön elämään. (Lehtinen & Vuorisalo 2007, 214.)

Erityisesti sosiaalisen pääoman avulla on pyritty selittämään erilaisia yhteiskunnallisia ilmiötä, ja siitä ollaan oltu laajemminkin kiinnostuneita eri tieteenalojen piirissä. Sosiaalinen pääoma on tarjonnut paitsi mahdollisuuksia moniulotteisiin tarkasteluihin yksilö-, yhteisö- ja yhteiskuntatasolla, se on myös kohdannut kritiikkinsä epätarkkuutensa ja paikoin ristiriitaisten sovellustensa vuoksi. Yhteistä eri teoriaperinteistä nouseville sosiaalisen pääomien näkökulmille on ollut yhteyksien etsiminen yksilön ja yhteisöjen hyvinvoinnin ja sosiaalisen toimintaympäristön välillä. (Ruuskanen 2007, 13–14.) Näiden yhteyksien voidaan ajatella tarjoavan alustan niin hyvinvoinnin kuin toisaalta sen vajeiden eli myös sosiaalisten ongelmien siirtymisten tarkasteluun. Siten sosiaalisen pääoman käsite ylisukupolvisten sosiaalisten ongelmien tarkastelussa näyttäytyy yhtenä

käyttökelpoisena selitysmallina, sillä se kuvastaa sosiaalisten suhteiden merkitystä yksilön hyvinvointiin ja elämässä selviytymiseen.

Sosiaalisella pääomalla viitataan tavallisesti sosiaalisen ympäristön tai sosiaalisten suhteiden eri ulottuvuuksiin, kuten verkostoihin, normeihin ja luottamukseen, jotka edistävät yhteisön jäsenten välistä vuorovaikutusta ja osaltaan helpottavat erilaisten toimintojen yhteensovittamista. Tämän tuloksena sosiaalinen pääoma tehostaa yksilön tavoitteisiin pääsemistä ja kasvattaa yhteisöjen hyvinvointia. (Ruuskanen 2002, 5.) Yksilön tai yhteisön, esimerkiksi perheyhteisön, hyvinvoinnin näkökulmasta tarkasteltuna sosiaalisen pääoman aikaansaannoksia voidaan ymmärtää esimerkiksi toimintakyvyn näkökulmasta, jota tuottavat sosiaaliset suhteet sekä sosiaaliset instituutiot ja rakenteet. Erilaisissa elämäntilanteissa ja sosiaalisissa konteksteissa toimintakykyä lisäävät erilaiset tekijät. Esimerkiksi sosiaaliset suhteet ja niiden mahdollistamien resurssien merkitys korostuu monessa tilanteessa. Lapsiperheiden kohdalla sosiaalinen pääoma voi näyttäytyä muun muassa lähiverkostojen tukena perheen arjessa. (Ruuskanen 2007, 35.)

Antti Kouvon (2010, 166) mukaan sosiaalisen pääoman käsitteeseen liitetään paljon myönteisiä odotuksia ja ylipäättään kirjallisuudessa pääomat mielettään usein positiivisena varantona (esim. Kivelä & Siisiäinen 2007, 157). Sosiaalisen pääoman olemassaololla onkin katsottu olevan vaikutusta yksilön varallisuustasoon, asemaan työmarkkinoilla, terveyteen sekä laajemmin yhteiskunnalliseen toimijuuteen ja demokratian toimivuuteen. (Kouvo 2010, 166.) Kuten Kärkkäinen (2004) huomauttaa, sosiaalinen pääoma voi olla kuitenkin luonteeltaan myös negatiivista. Negatiivisessa muodossa periytyessään pääomat voivat aiheuttaa riskin syrjäytymiselle ja näkyä vaikutusmahdollisuuksien puutteena yhteiskuntaelämän eri osa-alueilla. (Mt., 30.) Kielteisessä merkityksessä sosiaalisen pääoman käyttö voi tarkoittaa esimerkiksi verkostojen valjastamista tuhoavien tarkoituksien saavuttamiseen, jolloin yksilöiden ja yhteisöjen toiminnan voidaan ajatella edelleen lisäävän negatiivista sosiaalista pääomaa. (Niemelä 2002, 80; myös Kivelä & Siisiäinen 2007, 158.)

Myös Ruuskanen (2007) toteaa, että marginaalissa elävien yksilöiden sosiaaliset verkostot voivat toimia taakkana, joista saattaa olla vaikeaa irrottautua. Nämä verkostot voivatkin toimia tiukasti jäseniään sitovina ja muun muassa heidän sosiaalista liikkuvuuttaan rajoittavina, ollen kuitenkin myös eräänlainen selviytymisstrategia jäsenilleen. (Mt., 24, 31–32; Ruuskanen 2002, 18). Tällöin ei olekaan välttämättä kyse verkostojen ja normistojen puutteesta, vaan ennemmin siitä, että toiminnan taustalla olevat arvot ovat vääristyneet. Asiantilat saattavat juontaa juurensa pidempiaikaisesta perushoivasta ja huolenpidosta vaille jäämiseen tai esimerkiksi väkivallan, hyväksikäytön tai

hylkäämisen kokemiseen lapsuudessa. (Niemelä 2002, 80.) Siten on huomioitava, että sosiaalista pääomaa ja luottamusta synnyttävät ja ylläpitävät mekanismit saattavat paitsi tuottaa hyvinvointia, myös toisinaan kääntyä sitä vastaan. Kaiken kaikkiaan sosiaalista pääomaa voidaankin käsittelevästä riippuen ymmärtää joko yksilön menestymisresurssina, selviytymisresurssina tai jopa polkuna syrjäytymiseen (Ruuskanen 2002, 18–19.)

Ideaalitilanteessa perheellä on käytössään laaja kirjo erilaisia pääomien erilaisia muotoja, joita he myös pystyvät siirtämään lastensa käyttöön antaen näin perustan lapsen pääomien luomiselle. Vanhempien ja perheyhteisön elämisen tavat vaikuttavat siihen, kuinka lapsi liittyy perheen sosiaalisiin verkostoihin ja saa niiden resursseja käyttöönsä. (Lehtinen & Vuorisalo 2007, 213, 243.) Sosiaalisen pääoman käsitettä lapsen sosiaalisen kehityksen yhteydessä on soveltanut muun muassa Lea Pulkkinen (2002), joka on kehittänyt ajatusta lapsen sosiaalisesta alkupääomasta. Käsitteellä hän viittaa perintöön, jonka lapsi saa itselleen ympäröivältä yhteisöltä. Alkupääomaa ei siten ole lähtökohtaisesti lapsessa itsessään vaan ennemmin ympäristössä sekä lapsen ja yhteisön jäsenten välisissä suhteissa. (Mt., 44.)

Pulkkinen (2002) mukaan sosiaalinen alkupääoma toimii pohjana lapsen oman sosiaalisen pääoman karttumiselle. Siten erot kasvuympäristöissä heijastuvat lasten erilaisiin mahdollisuuksiin omaksua tietoja, sosiaalisia taitoja ja moraalista luotettavuutta. Kertynyt kulttuurinen pääoma on taas yhteydessä siihen, millaisia sosiaalisia verkostoja, luottamuksellisia suhteita ja arvojärjestelmiä lapset onnistuvat rakentamaan. Tässä merkityksessä kulttuurinen ja sosiaalinen pääoma muodostuvat vuorovaikutteisissa prosessissa, jota toki myös lapsen oma toimijuus ja persoonallisuus on ohjaamassa. (Mt., 44–47.)

Pulkkinen (2002) ohella myös muun muassa Tarja Tolonen (2009) on kirjoittanut sosiaalisen ja kulttuurisen pääoman (koulutuksen) suhteesta. Tolonen toteaa tutkimuksensa pohjalta, kuinka esimerkiksi tyttöjen varhainen vastuunotto, vanhempien sairauden, alkoholismin tai väkivallan kokemukset, yksinäisyys ja nuoren itsensä masentuminen saattavat heikentää nuoren mahdollisuuksia hyödyntää ja luoda sosiaalisia verkostoja. Tolonen näkeekin, että sosiaalisen pääoman niukkuus ohjaa nuoria tulevaisuuden suunnittelun, koulutuksen tai ammatin osalta herkemmin alisuoriutumaan kuin kasvattamaan kulttuurista pääomaansa. Tolosen tutkimus toi hyvin esille myös sen, kuinka hänen haastattelemiensa lastensuojeluasiakkaiden elämässä sukulaisverkostot olivat varsin puutteellisesti läsnä ja viranomaisverkostot, kuten sosiaalityöntekijät, poliisit, kuraattorit, sen sijaan voimakkaasti esillä varsinkin nuoren elämän käännekohdissa (Mt., 161, 178–180, 194.)

Sosiaalityön tehtävänä onkin osaltaan olla tasoittamassa yksilöiden sosiaalisen pääoman ja sosiaalisten taitojen vajeita, sillä niiden puute vaikuttaa kokonaisvaltaisesti ihmisten elämän eri osaluilla. Sosiaalityön tulee pyrkiä turvaamaan riittäviä sosialisointia edellytyksiä ja sellainen kasvuympäristö, jossa yksilö voi oppia luottamaan muihin ja saamaan luottamusta osakseen. (Niemelä 2009, 230.) Ylisukupolvisia sosiaalisia ongelmia tutkittaessa sosiaalinen pääoma tarjoaakin haasteistaan huolimatta yhden mahdollisen tavan lähestyä sukupolvien välisen problematiikan ja toisaalta voimavarojen siirtymisen mekanismeja.

Erilaista sukupolvien välisten siirtymien välittymistä konkreettisen prosessina on kuvattu usein sosialisointiteorioilla. Sosialisointista ja sosialisointiprosessista ei ole kuitenkaan olemassa yhtä yhtenäistä ja selkeää näkemystä, vaan sen sisällöt riippuvat siitä, mistä tieteenalasta käsin sitä lähestytään. Yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa sosialisointia käsitteellä on pitkät perinteet analyttisenä työkaluna. Sosiologian piiriin käsitteen toi ensimmäisten joukossa Emile Durkheim, joka kasvatustieteellisessä ajattelussaan ymmärtää sosialisointia lähtökohdasta, että yhteiskunta on olemassa jo ennen kuin sen jäsenet siihen syntyvät. Ajatuksena on, että yhteiskunnan ”ulkoinen puoli” vaikuttaa jäsentensä kehitysprosesseihin. Tällöin sosialisointi näyttäytyy yhteiskunnan ja siihen syntyvien kohtaamisprosessina, jossa alun perin ”ulkopuolella” olleet sisäistävät yhteiskunnan normiston. (Alanen 2005, 171.) Toisin sanoen tässä merkityksessä sosialisointilla viitataan suhteeseen aikuisten ja kasvavan sukupolven välillä tai ihmisen kehittymiseen yhteiskunnan jäseneksi (Peltonen 1997, 15).

Sosialisointia voidaan pitää välttämättömänä yhteiskunnan jatkuvuutta ylläpitämänä prosessina, joka todellistuu yhteiskunnallisten instituutioiden, kuten esimerkiksi perheen, suvun, ja koulun välityksellä. Eri instituutioiden merkitys sosialisointiin vaihtelee ajasta ja kulttuurista riippuen. (Salonen 1997, 166.) Tutkimuskysymyksestämme johtuen mielenkiintomme kohdistuu erityisesti perheen merkitykseen sosialisointia välittäjänä, unohtamatta kuitenkin yhteiskunnallisia ehtoja ja yhteiskunnan asettamia haasteita perheessä tapahtuvalle sosialisointiprosessille. (esim. Lahikainen 2005; Siljander 1997, 8.)

Ymmärrämme Lahikaisen (2005, 345) tavoin sosialisointia vuorovaikutusprosessien ketjuna, jossa lapsi ottaa käyttöönsä tietoja, taitoja ja ajattelumalleja, joita hän tarvitsee yhteisössä täysipainoisesti toimiessaan. Vaikka yksilön sosialisointia tapahtuu monenlaisissa konteksteissa, ensimmäinen sosialisointia lähde lapselle on perhe, sillä lapsi muodostaa ensimmäiset sosiaaliset suhteet perheenjäseniinsä. Sosiaalipsykologiassa perhe nähdään perinteisesti primaarisosialisointia perustavina instituutioina, primaarisosialisointia ydinyksikkönä, jossa lapsi oppii vuorovaikutussuhteiden

kautta sosiaalisuuden peruslähtökohdat, erilaiset roolit, asenteet ja perheen tarjoaman todellisuuden kuvan. (mt., 349.) Kasvatussosiologit Ari Antikainen, Risto Rinne ja Leena Koski (2013) tuovat esille, että niissä teoissa ja tavoissa, joilla lasta kohdellaan hänelle välitetään tietoisesti ja tiedostamatta yhteisön moraalialueita, normeja, tapoja, sosiaalisten suhteiden luonnetta sekä ihmisten tekojen ja toimintojen rajoja ja niiden rikkomisten seurauksia. He toteavat, että vaikka perhe on primaarisosialisaation ydinyksikkö, se ei kuitenkaan tarkoita sitä, että lapsi kopioisi vanhempiansa arvot ja normit vaan jokainen yksilö tuo niihin myös oman henkilökohtaisen merkityksensä. (Mt., 42–43.)

Peter Bergerin ja Thomas Luckmannin (2002) mukaan sosialisatioprosessi käynnistyy yksilön ottaessa haltuunsa maailmaa, jossa muut jo elävät. Sosialisatioprosessi etenee primaarisosialisaatiosta kohti sekundaarisosialisaatiota. Ensin mainittu vaihe ajoittuu yksilön lapsuuteen, kun taas sekundaarisosialisaatio käsittää primaarisosialisaatiota seuraavat prosessit. Yleisessä merkityksessä sosialisatiossa sisäistäminen toimii perustana lähimmäisten ihmisten toimintojen ymmärtämiselle ja mielekkään sosiaalisen todellisuuden kokemiselle. Jotta sisäistäminen mahdollistuisi ja yksilöiden eri tilanteista saamat kokemukset olisivat liitettävissä yhteen, edellytyksenä on, että he viettävät aikaa yhdessä ja myös sosiaalinen kehys on yhteinen. Siten toisen subjektin, esimerkiksi vanhemman maailmasta tulee myös yksilön, lapsen oma maailma. (Mt., 147, 148–149.)

Primaarisosialisaatio on yksilön kannalta erityisen merkityksellinen. Siitä huolehtivat niin kutsutut merkitykselliset toiset (significant others), eli todennäköisimmin vanhemmat, joita yksilön ei ole luonnollisesti mahdollista valita. Merkityksellisten toisten asenteiden ja roolien abstrahoituminen asenteiksi ja rooleiksi yleensä kuvaa lapsen samastumista laajemmin yhteiskuntaan. Tässä prosessissa yhteiskunta, identiteetti ja todellisuus kiteytyvät samassa tahdissa kielen sisäistämisen kanssa. Sosialisatioprosessia väärittävätkin toisin sanoen lapsen lähiyhteisön yhteiskunnallinen asema ja elämänhistorioiden tuomat yksilölliset tekijät. Samastuminen näihin merkityksellisiin toisiin tapahtuu lähestulkoon automaattisesti ja hänelle ainoana olemassa olevana maailmana lapsen on oikeastaan mahdotonta kyseenalaista tätä. Vaikka lapsen tietoisuuden kasvaessa käsitys tästä ehdottomana omaksumastaan maailmasta häviää, jää primaarisosialisaation ”kotimaailma” varsin lujasti ihmisen tietoisuuden rakenteisiin. Tämän ensimmäisen maailman erityisyyden ja säilyvyyden syitä on etsitty muun muassa yksilön ja ensimmäisten merkityksellisten toisten suhteesta vallinneesta intensiivisyydestä ja voimakkaasta emotionaalisesta tunnelatauksesta. (Mt., 149–153.)

Siinä missä primaarisosialisaation kautta sisäistetty tieto saa todellisuusluonteensa kokolailla ongelmitta, sekundaarisosialisaatiossa tarvitaan jo erityisiä pedagogisia tekniikkoja vahvistamaan tietoa ja todellisuutta. Bergerin ja Luckmannin (2002) mukaan sekundaarisosialisaatiota voidaan ymmärtää institutionaalisten osamaailmojen sisäistämisenä. Näillä osamaailmoilla tarkoitetaan esimerkiksi koulutusta ja työtä. Primaarisosialisaation nähden sekundaarisosialisaation kautta sisäistetyt osamaailmat ovat toissijaisia, vaikkakin ne tarjoavat yksilön kokonaistodellisuuteen sulautuvia normatiivisia, affektiivisia ja kognitiivisia tekijöitä. Berger ja Luckmann myös muistuttavat, ettei yksilö sosiaalistu koskaan täydellisesti ja sosialisaation kautta sisäistetty subjektiivinen todellisuus on myös jatkuvasti uhattuna. Erityisesti sekundaarisosialisaatiossa sisäistetty subjektiivinen todellisuus on muuttuva ja haavoittuva vaihtoehtoisille määritelmille todellisuudesta juuri siitä syystä, etteivät ne ole ankkuroituneet tietoisuuteen yhtä vahvasti kuin primaarisosialisaatiossa sisäistetty. (Mt., 148–149, 158.)

Lapsia ja lapsuutta käsittelevissä yhteiskuntatieteellisissä keskusteluissa sosialisaatiolla on ollut varsin hallitseva asema. Sittemmin käsitettä on myös kritisoitu sen rajallisuuden johdosta. Leena Alanen (2005) on lapsuutta yhteiskunnallisena ilmiönä käsittelevässä artikkelissaan todennut, että yhteiskuntatieteellisen tarkastelun keskittyessä lapsuuteen ainoastaan sosiaalisatatiovaikutusten alaisuudessa olemisena tai sosiaalistumisena niiden tuloksena, rajautuu ulkopuolelle muun muassa näkökulmat lapsen toimijuudesta ja lapsuudesta ”tässä ja nyt” elettyinä. Miellettyäessä lapsuutta ja lapsia ainoastaan sukupolvisissa vuorovaikutusprosesseissa kehittyvinä ”tulevina aikuisina”, eikä niinkään omanlaisina sukupolviasemansa määrittäminä toimijoina, jää huomio lapsista taka-alalle osana yhteiskunnan muita prosesseja. (Alanen 2005, 171.) Myös Ari Kivelä (1997, 44) on huomauttanut, että varsinkin kapea-alaisesti sosialisaatiota ymmärrettäessä yksilön ja yhteiskunnan suhde nähdään liian yksisuuntaisena ja yksilöt muuttumattoman yhteiskunnan täysin määräytyneenä tuotteena. Toivo Salonen (1997, 166) kuitenkin muistuttaa, että sosialisaatio tulisi nähdä läpi elämän jatkuvana prosessina, läpäisten kaiken sen, missä ihmiset ovat toimijoita, toimivatpa he sitten tietoisesti tai eivät (myös Antikainen, Rinne & Koski 2013, 44). Sosialisaatioon on osaltaan nähty sisältyvän mahdollisuus subjektiivisen todellisuuden muokkautumiseen, joka kuitenkin edellyttää primaarisosialisaation kaltaista uudelleensosiaalistumista. Muuttumisen edellytyksenä ovat sekä sosiaaliset että käsitteelliset ehdot. Toisaalta on huomattava, että sosiaaliset prosessit eivät kuitenkaan voi koskaan muuttaa yksilön subjektiviteetin täydellisesti, koska subjektiivinen todellisuuskään ei perustu missään tilanteessa vain ja ainoastaan täydelliseen sosiaalistumiseen. (Berger & Luckmann 2002, 177.)

Ymmärrettiinpä sosialisaaion tulos lapselle positiivisena tai negatiivisena, voidaan kysyä, mitä onnistuneella sosialisaaion sullen tarkoitetään? Onnistuneen sosialisaaion oleellisena seurauksena pidetään usein yksilön kykyä mukauttaa itsensä ja käyttäytymisensä tilanteisiin sopivaksi. Silloin kun yksilö ei toimi yhteiskunnan asettamien odotusten tavoin, ”normaaliuden” tai ”poikkeavuuden” määrittäminen on tavallisesti vastassa. Siten onnistuneen sosialisaaion voisi mieltää pikemminkin tilanteeksi, jossa sosialisaaio tuottaa ajattelevia, toimivia, tavoittelevia ja vuorovaikutuksessa olevia yksilöitä, jotka paitsi tavoittelevat, myös kyseenalaistavat intressejään kulttuurinsa laajoissa raameissa. (Pirkanen 2007, 134.)

Ylisukupolvisten siirtymien logiikkaa jäljitettäessä sekä yhteiskunnan rakenteellisia tekijöitä että yksilön oppimista koskevat teorit ovat törmänneet usein yksipuolisuutensa rajoihin. Vaikka useimmat teorit ovat pyrkineet huomioimaan jollain tasolla ilmiöiden yksilö-, yhteisö- ja yhteiskuntatason ulottuvuuksia, niillä on kuitenkin fokusoidut painopisteensä. Tämän vuoksi Kortteinen ja Elovainio (2012) ovat tuoreessa tutkimuksessaan pyrkineet tuomaan esille sitä, miten rakenteet ja opittu käyttäytyminen vaikuttavat keskinäisessä suhteessa ylisukupolvisiin siirtymiin. Kortteinen ja Elovainio ovat päätyneet tutkimuksensa pohjalta näkemykseen, jonka mukaan rakenteellisten tekijöiden ohella myös opitut elementit saavat aikaan ylisukupolvisia ketjuja. Aiemmasta tutkimuksesta poiketen he kumoavat huono-osaisuuden kulttuurin kollektiivisen oppimisen, kieltäen muun muassa köyhyys- tai riippuvuuskulttuurin (vrt. Airio & Niemelä 2002) olemassaolon. He näkevät, että kyse on ennemminkin kaiken kollektiivisen hajoamisesta sekä sen seurauksena tulevasta luottamuspulasta ja yhteisöllisen tuen puutteesta. Tällaisen disintegroitumisen he ajattelevat siirtyvän ylisukupolvisesti ja ylläpitävän huono-osaisuutta. Kortteinen ja Elovainio kuitenkin huomauttavat, että disintegraatiota voi ilmetä myös näennäisesti tai ulkoisesti hyväosaisissa ja toimeentulevissa perheissä, joissa se näyttäytyy yhteisöllisyyden ja luottamuksen puutteena. Huomionarvoista on, kuinka myös disintegraatiota edistävät ajattelumallit ovat nähtävissä markkinoistuneessa ja kilpailua korostavassa yhteiskunnassamme, jossa menestyminen on selviytymisen ehto. Kortteinen ja Elovainio tuovatkin esille, että disintegraatio on itseään ruokkiva ilmiö, jossa luottamuspulasta ja kollektiivin puutteesta johtuvat epäonnistumiset kaventavat entisestään yksilön mahdollisuuksia selvitä. Haastavien tilanteiden edessä pettynyt ja elämän lyömä yksilö saattaa uusintaa negatiivista mallia varautuessaan pahimpaan. (Mt., 164–65.)

3.4 Varhaiset ihmissuhteet ja vuorovaikutus hyvinvoinnin välittäjinä

Vanhemman ja lapsen välistä vuorovaikutusta on pidetty yhtenä keskeisenä lähestymistapana ylisukupolvisia siirtymien välittymistä selitettäessä. Vuorovaikutussuhteen on nähty vaikuttavan niin yksilön lapsuuden kehitykseen kuin hänen myöhempään elämänsä ja kykyynsä olla vanhempana. Erityisesti kehityspsykologian piirissä varhaisen vuorovaikutussuhteen merkitystä lapsen emotionaalisen, sosiaalisen ja älyllisen kehityksen kannalta on pidetty hyvin merkittävänä (esim. Kalland 2003, 207).

Onnistuneen varhaisen vuorovaikutussuhteen taustalla on pysyvyyttä ja todellista läsnäoloa huokuva tunneside ja turvallinen kiintyminen lasta ensisijaisesti hoivaavaan aikuiseen, useimmiten vanhempaan (Rusanen 2011, 27). Toimivalta vuorovaikutukselta edellytetään molemminpuolista mukautumista toiseen esimerkiksi ilmeillä ja eleillä. Onnistunut vuorovaikutus mahdollistaa lapselle tapahtumien ja toimintojen merkityksien oppimisen. Vanhemman ja lapsen välinen vuorovaikutus ei ole yksisuuntaista. Vaikka vastuu vuorovaikutuksesta, hoivasta ja hyvinvoinnista on aikuisella, myös lapsen temperamentti ja muut erityispiirteet, kuten sairaus tai vamma, vaikuttavat vuorovaikutuksen laatuun. (Kouvo & Silvén 2008, 99, 102–103.)

Kiintymyssuhdeteoriassa puhutaan turvattomasta ja turvallisesta kiintymyksestä (Rusanen 2011, 67–68). Turvallisen kiintymyssuhteen perusedellytyksenä pidetään sitä, että lapsella on mahdollisuus rakentaa se ensisijaisen hoitajansa kanssa, joka kykenee huolehtimaan vauvan tarpeista sekä on saatavilla ja kiintymyksen kohteena riittävän pitkään. (Keltikangas-Järvinen 2010, 153, 156). Lisäksi lähtökohtana turvallisen kiintymyssuhteen muodostumiselle nähdään hoitajan herkkyys vastata lapsen viesteihin ja tarpeisiin. (Punamäki 2005, 180; Kalland 2003, 203.) Kriittisenä aikana kiintymyssuhteen syntymiselle on pidetty ensimmäistä kahta ja puolta elinvuotta. Siihen mennessä voidaan katsoa suhteen joko kehittyneen turvalliseksi tai jääneen turvattomaksi. Toisaalta kiintymyssuhteen turvallinen muodostuminen on mahdollista myös hieman myöhemmin lapsuudessa, mikäli lapsen ympärille luodaan turvalliset ja pysyvät läheissuhteet. (Keltikangas-Järvinen 2010, 154.)

Turvattomassa kiintymysmallissa kiintymysjärjestelmän toiminta on vaurioitunut, mikä usein on seurausta epäjohtonmukaisesta tavasta reagoida tai reagoimattomuudesta lapsen hätään. Epäsensitiivisyys voi johtaa yli sukupolvienkin jatkuvaan vauvan tarpeiden tunnistamattomuuteen tai virheelliseen tulkitsemiseen. (Rusanen 2011, 65, 70.) Leekers ja Siepak (2006) ovat tutkineet videonäytteiden avulla opiskelijanaisten kykyä tulkita vihaisesti ja peloissaan itkevän vauvan itkua. Tutkimuksensa perusteella he havaitsivat, että niiden naisten oli vaikeaa tulkita vauvan itkun syitä,

joilla oli taustallaan hyljeksintää omien vanhempiensa taholta ja aikuisiän turvaton kiintymystyyli. Nämä naiset tulkitsivat muita tutkittavia helpommin vauvan hätää helpommin joko negatiivisesti, suhtautuen siihen neutraalisti tai jopa huvittuneesti. (Mt., 11, 26-27.)

Punamäki (2005) esittää, että turvallisesti kiintynyt lapsi luottaa äidin turvaan ja vapautuu tämän johdosta tutkimaan ympäristöään. Näin mahdollistuu myös kognitiivis-sosiaalinen kehitys ja tunteiden vapaa ilmaisu. Turvattomassa kiintymystyyppissä vuorovaikutussuhde on puolestaan voinut olla kylmä tai vihamielinen, jolloin lapsi on oppinut minimoimaan tai maksimoimaan tuen ja lohdutuksen tarpeitaan. Välttelevässä tyyppissä kiintymystään minimoiva lapsi nojaa itseensä kieltämällä tarvitsevuutensa. Ristiriitaisesti kiintymystyyppille ominaista on, että lapsi maksimoi turvan tarpeensa ja taas on erittäin riippuvaiseksi vanhemmastaan. Organisoimattoman kiintymystyylin muodostuminen on sen sijaan yhdistetty vakaviin lapsen kehitystä vaarantaneisiin tilanteisiin. (Mt., 61.) Sinkkonen (2003) kuitenkin muistuttaa, että turvaton kiintymyssuhde ei sellaisenaan ole synonyymi häiriö- tai sairauskategorialle, eikä se johda suoraan myöhempään psyykkiseen häiriöön.

Turvallisen kiintymyssuhteen nähdään olevan kytköksissä myös toverisuhteissa pärjäämiseen, oppimiseen, mielenterveyden tasapainoon sekä kykyyn auttaa muita ja ottaa apua vastaan (Keltikangas-Järvinen 2010, 153; Rusanen 2011, 270). Turvallisella kiintymyssuhteella nähdäänkin olevan yhteys lapsen perusturvan kehittymiseen ja sitä kautta itsetunnon ja itseluottamuksen syntyyn sekä muiden ihmisten arvostamiseen ja kunnioittamiseen. Mikäli lapsuuden kiintymyssuhde on ollut turvallinen ja lohtua tarjoava, uskaltaa yksilö myöhemmin elämässään luottaa muiden ihmissuhteiden pysyvyyteen sekä kestää myös niissä olevia haasteita. (Keltikangas-Järvinen 2010, 155, 158, 161.) Siten hänellä on taitoa toimia ystävyys- ja parisuhteissa sekä parempia edellytyksiä kasvattaa omia lapsiaan. (Rusanen 2011, 273, 276.) Turvan tunteen myötä lapsi kykenee paremmin myös keskittymään esimerkiksi oppimiseen. (Rusanen 2011, 271; Kalland 2003, 206.)

Siitäkin huolimatta, että kiintymyssuhde on ollut aktiivisesti tutkimuksen kohteena, kiintymyssuhteen pysyvyydestä ei ole toistaiseksi saatu riittävästi tutkimustietoa koko elämän kattavien pitkittäistutkimusten puuttuessa. Haasteita kiintymysmallien pysyvyyden tutkimiselle on tuonut myös epävarmuus siitä, liittyvätkö eri sukupolvien välillä esiintyvät kiintymystyylien erot kiintymysmallin muutokseen elämän varrella vai missä määrin kyse on sukupolvien erilaisista elämänolosuhteista lapsuudessa ja nuoruudessa. Olemassa olevat käsitykset ja olettamukset kiintymystyylien pysyvyydestä kuitenkin puoltavat niiden suhteellista pysyvyyttä. Toisaalta

suhteellisesta pysyvyydestä huolimatta kausaalisuhdetta ei voida nähdä ehdottomana, vaan uudet ja merkittävät kokemukset voivat mahdollistaa kiintymysmallien muutoksia. (Rusanen 2011, 285–286, 288.)

Weinfield, Whaley ja Egeland (2004) ovat tarkastelleet riskiperheissä syntyneitä lapsia koskevassa pitkittäistutkimuksessaan kiintymyssuhteen jatkuvuutta ja muutoksia. He ovat huomanneet, että turvalliset kiintymyssuhteet ovat alttiimpia muuttumaan turvattomiksi myöhemmässä vaiheessa ja erityisesti riskiryhmien kohdalla turvattomuus on luonteeltaan pysyvämpää kuin turvallisuus. Heidän aineistossaan olevien köyhien ja nuorten yksinhuoltajaäitien lapset (125 lasta) olivat vauvana useimmin turvattomasti kiintyneitä (60 %) kuin turvallisesti kiintyneitä (40 %) ja vain reilulla puolella (56 %) lapsista kiintymyssuhteen laatu pystyi samana lapsuudesta aikuisiän kynnykselle. Huolestuttavana löydöksenä voidaan pitää ennen kaikkea sitä, että suurin osa kiintymyssuhteen laadullisista siirtymistä tapahtui turvallisesta turvattomaksi (70 %). (Mt., 73, 85, 89–93.) Tätä ilmiötä (Rusanen 2011, 287) on selitetty sillä, että riskiperheiden elämään saattavat vaikuttaa yllättävät tapahtumat ja vaikeudet, jotka erilaisten tekijöiden kautta voivat vaikuttaa entisestään lasten turvallisuuden kokemukseen. Vastaavasti kiintymyssuhteen muutoksen turvattomasta turvalliseksi koki vain neljännes tutkituista (25 %). Tuloksista ilmeni myös, että lapsen temperamentti, äidin stressaava elämäntilanne, perheen toimivuus varhaismurrosiässä, lapsen kaltoinkohtelu ja muut eri tekijät kotiympäristössä olivat yhteydessä kiintymyssuhteen pysyvyyteen ja muutoksiin. (Weinfield, Whaley ja Egeland 2004, 73, 85, 89–93.)

Lastensuojelun viitekehyksestä tarkasteltuna kiintymyssuhde on perinteisesti ollut keskeisenä huomion kohteena, sillä lastensuojelussa työskennellään pitkälti eri tavoin kaltoinkohdeltujen tai laiminlyötyjen lasten ja vanhempien kanssa. Lastensuojelun yhtenä tehtävänä on tukea ja vahvistaa lapsen ja vanhemman välistä vuorovaikutusta ja suhdetta varsinkin tilanteissa, joissa vanhemmalla on lähtökohtaisesti puutteelliset taidot tai kyvyt suhteen muodostamiseen esimerkiksi omista lapsuuden taustoistaan johtuen.

Kiintymyssuhdevaurioiden syntymisen taustalla olevien tekijöiden onkin usein katsottu liittyvän ylisukupolvisuuden ilmiöön. Esimerkiksi laiminlyönnin ja pahoinpitelyn taustalla voivat vaikuttaa vanhemman omat kokemukset, joita hän toistaa omien lastensa kanssa, vaikka useat vanhemmat kykenevätkin muodostamaan turvallisen suhteen lapsiinsa huolimatta omista kokemuksistaan (Kalland 2003, 207–208.) Erilaisten traumojen ja stressin on nähty aiheuttavan myös riskejä turvalliselle kiintymyskehitykselle. Laiminlyönnin ja pahoinpitelyn ohella esimerkiksi vanhempien avioeron, läheisen menehtymisen tai monenlaiset hylkäämisen kaltaiset traumaattiset ja stressaavat

kokemukset ovat joissain tilanteissa saattaneet olla yhteydessä siihen, että lapsen turvallinen kiintymyssuhde on muuntunut turvattomaksi. (Punamäki 2005, 181.)

Traumatutkimus tarjoaakin yhden näkökulman ylisukupolvisen problematiikan siirtymisen tarkasteluun niin kiintymyssuhdetta kuin muita tekijöitä huomioimalla. Raija-Leena Punamäki (2004) on tarkastellut artikkelissaan trauman siirtymistä sukupolvelta toiselle ja pohtinut erityisesti, kuinka vanhempien kokemat traumat vaikuttavat lasten kehitykseen, mielenterveyteen ja ihmissuhteisiin. Hän lähestyy aihettaan tarkastelemalla kaltoin kohdeltujen perheitä, mutta myös keskitysleiriuhereihin ja sotaveteraaneihin liittyviä aiempia tutkimuksia. Punamäen mukaan traumatisoituneiden vanhempien lapset saattavat vastata uhkaaviin ja stressaaviin tilanteisiin samoin, kuin heidän trauman kokeneet vanhempansa. Siinä missä he turvallisissa normaalioloissa eläessään voivat olla hyvinkin kyvykkäitä ja tasapainoisia, saattavat avuttomuus ja toimintakyvyttömyys nousta esille haastavissa elämäntilanteissa ja kehityksellisissä vaiheissa. Traumauhrien lasten onkin todettu olevan herkempiä sairastumaan mielenterveysongelmiin lapsuus ja nuoruusiässä. (Mt., 54, 67.)

Punamäki (2004) toteaa, että ne mekanismit ja tekijät, jotka selittävät trauman sukupolvittaista siirtymistä ja esimerkiksi väkivallan kierrettä, liittyvät trauman luonteeseen ja sille annettuun merkitykseen, uhrin selviytymisyrityksiin ja psyykkiseen prosessointiin sekä perheen ihmissuhteisiin ja ympäristön erilaisiin sosiaalisiin tekijöihin. Hänen mukaansa trauman siirtyminen edellyttäisi kuitenkin kaikkien edellä mainittujen toteutumista. Siten trauman ei voida ajatella periytyvän suoraviivaisesti sukupolvelta seuraavalle. Kuitenkin trauma voidaan nähdä merkittävänä riskitekijänä yksilön elämänkulussa, mikäli hänen elämän olosuhteensa ovat muuten tavanomaista kuormittuneempia. Punamäki on määritellyt kolme riskimekanismia, jotka selittävät trauman ylisukupolvista siirtymistä ja vaikutusta seuraavan sukupolven hyvinvointiin. Yhtenä mekanismina Punamäki nostaa esille perheen ongelmalliset vuorovaikutus-, kommunikaatio- ja vanhemmuussuhteet. Toisena mekanismina voidaan nähdä vanhempien traumasta johtuva lapsen kyvyttömyys kehittää itselleen psykososiaalisia voimavaroja, joilla selviytyä traumaattisissa ja stressaavissa olosuhteissa tai kehityksellisissä kriiseissä. Kolmas selitysmalli liittyy puolestaan vanhempien traumankokemuksen prosessoimattomuuteen, joka saattaa aiheuttaa trauman siirtymistä edelleen jälkikasvulle. (Mt., 55–56.)

Traumatutkimuksen valoisana puolena on kuitenkin havaittu koko väestöä koskevilla tutkimuksilla, että jopa äärimmäisissä oloissa traumatisoituneiden vanhempien aikuisikäisiä lapset eivät eronneet merkittävästi normaaliväestöstä mielenterveysongelmien suhteen. Myös lasten

kaltoinkohtelua ja seksuaalista hyväksikäyttöä tarkasteleva, laajoihin aineistoihin ja tilastoihin perustuva tutkimus on osoittanut, että suurin osa lapsena kaltoin kohdelluista ei siirrä kaltoinkohtelun mallia seuraavalle sukupolvelle. Merkittävänä tekijänä kaltoinkohtelun siirtymättömyydelle on nähty olevan läheisten ja erityisesti puolison tuki ja välittäminen sekä lisäksi saatu ammatillinen apu murrosiässä ja varhaisaikuisuudessa. (Punamäki 2004, 54–55.)

Vuorovaikutus- ja kiintymyssuhdeteoria samoin kuin niihin liittyvä traumatutkimus keskittyvät usein vanhempi-lapsisuhteen tarkasteluun. Ylisukupolvista dynamiikkaa jäljitettäessä on kuitenkin syytä muistaa huomioida perheen merkitys kahdenvälisiä suhteita laajempänä kokonaisuutena. Esimerkiksi perhesysteeminen näkökulma kritisoi lapsen ja vanhemman suhteiden erillistä tarkastelua korostaen sen sijaan lapsen kasvuympäristön kokonaisvaltaisempaa merkitystä ja monitahoisen perhedynamiikan vaikutusta lapsen kehityksen ohjaajana. Perhesysteemien kokonaisuuksia huomioimalla, tarkastelua tulee kiinnittää perheen eri osatekijöihin, kuten esimerkiksi vanhempien parisuhteeseen ja vanhemmuuden yhteensovittamiseen. Perhedynamiikan kautta lapseen vaikuttavat myös lukuisat perheen kohtaamat haasteet, kuten erilaiset sosiaaliset ja yhteiskunnalliset sekä terveydelliset ja psyykkiset ongelmat ja muut stressitekijät. (Korja & Lindblom 2013, 356; ks. myös Silvén ja Kouvo 2008, 107–108.)

4 TUTKIELMAN TOTEUTTAMINEN

4.1 Tutkimustehtävä

utkielmamme tavoitteena on tuoda esille lastensuojelun sosiaalityössä kohdattavaa ylisukupolvisuuden ilmiötä moninaisine piirteineen. Vaikka ylisukupolvisuutta itsessään voidaan lähestyä tarkastelemalla niin sen positiivisia kuin negatiivisiakin ulottuvuuksia, näyttäytyy ylisukupolvisuus sosiaalityön kontekstissa valitettavan usein huono-osaisuuden laajamittaisena siirtymisenä sukupolvelta toiselle. Kasautunut huono-osaisuus ja sen sukupolvittainen jatkumo ilmenevät yhteiskunnallisesti varsin kompleksisena kysymyksenä ja vaikuttavat yksilön elämään useilla eri alueilla. Huolimatta huono-osaisuuden siirtymisriskistä, yhteiskuntapoliittisilla rakenteilla kuten eriarvoisuutta tasaavilla tulonsiirroilla ja sosiaalipalveluilla voidaan kuitenkin luoda puitteita ja mahdollisuuksia tasa-arvoisemmille lähtökohdille.

Sosiaalipalveluilla ja siten myös sosiaalityön interventioilla on oma roolinsa ketjuttuneiden sosiaalisten ongelmien ehkäisemisessä ja korjaamisessa (ks. esim. Sauli & Kainulainen 2001, 52). Tästä syystä näemme tärkeänä nostaa esille ylisukupolvisiin ongelmiin liittyvät onnistumisen mahdollisuudet, siten kuin ne lastensuojelun työntekijöille heidän työssään näyttäytyvät. Olemmekin kiinnostuneita tarkastelemaan, miten lastensuojelun sosiaalityöntekijät ja perhetyöntekijät jäsentävät ylisukupolvisuutta ja millaisia onnistumisia ylisukupolvisten asiakkuuksien parissa tehtävään lastensuojelutyöhön liittyy.

Tutkimuskysymyksemme ovat seuraavat:

- *Miten lastensuojelun työntekijät määrittelevät ylisukupolvisuuden ilmiötä?*
- *Millaisia onnistumisia lastensuojelun työntekijät löytävät ylisukupolvisista asiakkuuksistaan?*

4.2 Tutkielman viitekehys

Pro gradu -utkielmamme on tutkimusstrategialtaan laadullinen tapaustutkimus, jonka aineisto muodostuu valitussa sosiaalitoimessa tehdyistä ryhmä- ja yksilöhaastatteluista. Tapaustutkimukselle on tyypillistä yksityiskohtaisen tai intensiivisen tiedon tuottaminen. Sen aineisto voi koostua joko yksittäisestä tai rajatusta joukosta toisiinsa suhteessa olevia tapauksia. Tutkimuksen tapaukseksi voidaan ymmärtää esimerkiksi yksilö, yhteisö, tapahtuma tai prosessi. (Saarela-Kinnunen & Eskola

2007, 186; Laine, Bamberg & Jokinen 2007, 9.) Tässä tutkielmassa tapauksellisuus näyttäytyy kahdella tasolla. Sen lisäksi että haastateltavat itsessään muodostavat yhden tapauksen eli valikoidun organisaation, he myös tuottavat yksilöhaastatteluissaan joukon toisiinsa suhteessa olevia kertomuksia, asiakastapauksia.

Tapaustutkimuksessa perimmäisenä tehtävänä on tutkittavan tapauksen ymmärrettäväksi tekeminen (Laine, Bamberg & Jokinen 2007, 31). Siksi keskeistä on aineistosta tehtävien tulkintojen kestävyys ja syvyys, ei niinkään aineiston koko tai siitä laskettavat tunnusluvut (Eskola & Suoranta 1998, 68). Tapaustutkimuksen tavoitteena voi olla pyrkimys selittää tai kuvata tiettyä ilmiötä (Laine, Bamberg & Jokinen 2007, 31), jolloin yleistämistä tärkeämpänä pidetään asian kokonaisvaltaista ymmärtämistä. Vaikka siis aineisto itsessään ei pienen kokonsa vuoksi ole tilastollisesti yleistettävissä, voidaan siitä löytää mahdollisuuksia olemukselliseen yleistettävyyteen (Saarela-Kinnunen & Eskola 2007, 186–189) eli siirrettävyyteen (Eskola & Suoranta 1998, 68). Olemuksellista yleistettävyyttä on kahdenlaisena. Ensinnäkin tulosten siirrettävyys pitää sisällään mahdollisesti teoreettisten käsitteiden yleistettävyyden. Toiseksi sillä voidaan tarkoittaa tutkimuksesta saatujen havaintojen soveltumista toiseen toimintaympäristöön, tapaukseen. Tällöin jää lukijan tehtäväksi päättää yleistettävyyden rajat. Siirrettävyyden edellytyksenä on tutkittavan tapauksen, tutkimuskohteen tarkka kuvaaminen tutkimuksessa. (Mt.)

Tässä tutkielmassa pyrimme tuottamaan uudenlaista ymmärrystä ylisukupolvisten asiakkaiden parissa tehtävästä sosiaalityöstä onnistumisten näkökulmasta. Vaikka valikoidusta ja pienestä aineistosta löydetty tulokset eivät ole suoranaisesti yleistettävissä, uskomme että haastateltaviemme kaltaisten ammattilaisten puheenvuoroista on löydettävissä yleisesti tunnistettavia ja jaettavia elementtejä, jotka saavat vivahteensa kontekstista ja kertojasta riippuen. Tiedostamme, että tutkielmamme tuottama todellisuus on sidoksissa aikaan ja paikkaan sekä tiedontuottajiin – niin haastattelemiimme työntekijöihin kuin meihin haastattelijoina. Kuten Järventie (2006) kirjoittaa artikkelissaan, ihmistieteiden tuottama totuus ei ole objektiivista vaan ennen kaikkea relatiivista ja subjektiivista. Samoin tutkimusaineistot ovat aina vaillinaisia ja rajallisia, koska ne ovat inhimillisessä todellisuudessa tuotettuja. Aineistomme ulkopuolelle jääkin väistämättä paljon tärkeää ja jopa keskeistä tietoa, esimerkkinä sosiaalityön asiakkaiden näkökulma. Kokonaiskuvan luominen todellisuudesta ei kuitenkaan ole yhdellä tutkimuksella mahdollista, eikä tarkoituksellistakaan. Järventien tavoin uskomme, että käytetyistä menetelmistä riippumatta ihmistieteellinen tutkimus on aina tekijänsä luomus. Lähtökohtaisesti aineiston tuottamiseen kuin tulosten tulkintaan vaikuttavat myös aina ne empiiriset ja teoreettiset konstruktiot, joihin tutkija työnsä perustaa. (Mt. 18, 35.)

Tutkielmamme kiinnittyy sosiaalisen konstruktionismin tutkimusperinteeseen, jossa peruslähtökohtana on tiedon syntyminen, välittyminen ja muokkautuminen sosiaalisissa ja kielellisissä prosesseissa. (Parton & O’Byrne 2000, 18.) Vaikka sosiaaliselle konstruktionismille ei ole löydettävissä yhtä selkeää määritelmää, Vivien Burr (2003, 2-5) on nimennyt sen keskeisiksi elementeiksi kriittisyyden itsestäänselvyyksiä kohtaan, historiallis-kulttuurisen spesifisyyden, tiedon muodostumisen sosiaalisissa prosesseissa sekä tiedon ja sosiaalisen toiminnan yhteyden. Tieteenfilosofisena suuntauksena sosiaalinen konstruktionismi kytketään usein osaksi postmodernia tiedonihannetta, joka on syntynyt eräänlaiseksi vastineeksi objektiivisuutta ja rationaalisuutta vaalivalle modernismille ja positivismille (Parton & O’Byrne 2000, 18).

Tutkimusorientaationa sosiaalinen konstruktionismi on laaja tieteenfilosofinen suuntaus, jossa näkökulmat todellisuudesta riippuvat tutkijan asemoitumisesta sosiaalisen konstruktionismin kentällä. Tutkimusperinteessä on näkyvissä jakautumista tiukempaan ja maltillisempaan suuntaukseen, joiden välillä olevat erot ovat sidoksissa käsitykseen kielestä sosiaalisen todellisuuden rakentajana. Tiukemmassa suuntauksessa kielen merkitys on ehdottomampi, sillä jatkuvasti muokkautuvan todellisuuden ajatellaan olevan tavoitettavissa vain kielellisistä representaatioista. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.) Maltillisempi lähestymistapa on sallivampi idealle ei-kielellisen todellisuuden olemassaolosta. Esimerkiksi Juhilan (1999, 168) mukaan kontekstuaalinen konstruktionismi nojaa ajatukseen, jossa kaikkea todellisuutta ei ole mahdollista palauttaa puheessa ja teksteissä rakennettuihin tulkintoihin. Tällöin erilaiset ilmiöt, kuten sosiaaliset ongelmat ovat olemassa olevaa todellisuutta riippumatta siitä, millaisia muotoja ne saavat kielellisissä konstruktioissa. Saastamoinen (1999, 166) sen sijaan näkee ihmisistä riippumattoman todellisuuden olevan olemassa, mutta toteaa että sen kuvaaminen ilman symbolista kommunikaatiota on mahdotonta. Myös Miller ja Glassner (1997) ovat osaltaan ottaneet kantaa sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen haastattelututkimuksen näkökulmasta. He lähtökohtaisesti kyseenalaistavat käsityksen positivistisesta tiedonluonteesta, mutta samalla kuitenkin näkevät, että esimerkiksi tutkimushaastatteluiden kautta voidaan päästä käsiksi ihmisten kokemuksiin ja merkityksiin, joiden avulla todellisuutta voidaan oppia ymmärtämään. (Mt., 99–101.)

Tutkielmassamme sitoudumme sosiaalisen konstruktionismin maltillisempaan haaraan. Ajattelemme, että tutkimuskohteenamme oleva lastensuojelun todellisuus ja ylisukupolviset sosiaaliset ongelmat ovat samalla sekä kompleksisia ja kontekstuaalisia ilmiöitä että konkreettisesti olemassa olevaa todellisuutta. Näemme kuitenkin, että ymmärrys tutkimastamme ilmiöstä rakentuu sosiaalisessa ja kielellisessä vuorovaikutuksessa. Näin ollen todellisuus saa muotonsa riippuen tiedon tuottajista sekä siitä hetkestä ja paikasta, jossa tietoa tuotetaan.

Oman painonsa tutkielmалlemme antaa muun muassa haastateltavien positio asiantuntijoina ja yhteiskunnallisen instituution edustajina. Asiantuntijoiden haastattelua on pidetty paikoin myös erityisenä tiedonhankintamuotona. Esimerkiksi Alastalo (2005) on määritellyt asiantuntija-haastattelun haastatteluna, jossa ollaan kiinnostuneita esimerkiksi tietyn organisaation tai alueen asiantuntijoiden tuottamasta tiedosta nimenomaisesti asiantuntijuuden kontekstissa, ei henkilökohtaisista näkemyksistä tai asioille antamista merkityksistä. (Mt. 59–60.) Asiantuntija-haastattelussa haastateltavat valikoidaan heidän institutionaalisen asemansa tai muun tutkimuskohteeseen liittyvän osallisuuden perusteella. (Åkerman & Alastalo 2010, 373–374). Olemmekin kiinnostuneita haastateltaviemme näkemyksistä ennen kaikkea heidän edustamansa ammattialan ja työtehtäviensä näkökulmasta. Sosiaalisen konstruktionismin lähtökohdista ajatellen emme kuitenkaan usko, että edes asiantuntijoiden tuottama tieto olisi absoluuttista ja täysin objektiivista. Tältä osin emme siis sitoudu asiantuntijahaastatteluissa tavanomaiseen faktoja etsivään lähestymistapaan (esim. mt., 389).

4.3 Tutkimusaineisto ja tutkimusaineiston analysointi

Kuten edellä olemme kuvanneet, tutkielmamme nojaa tapaustutkimuksen strategiaan ja sen aineisto kerätään haastatteluina valitun organisaation sisällä. Tiedonhankintamenetelmänä haastattelu on varsin käyttökelpoinen väline kaikilla yhteiskuntaelämän aloilla ja yksi hyödynnetyimmistä tavoista hankkia tutkimustietoa. (Holstein & Gubrium 1997, 113; Ruusuvuori & Tiittula 2005, 9.) Tavallisesta keskustelusta haastattelun erottaa sen institutionaalinen luonne. Haastattelulla on aina asetettu päämäärä, tiedon intressi, johon sillä pyritään ja jotka ohjaavat sen sisältöjä. (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 9–11, 23.)

Perinteisesti haastatteluja on jaettu strukturoituihin ja avoiimiin haastatteluihin sen mukaan, kuinka valmiita ja sitovia kysymykset ovat. Edellä mainittujen välille sijoittuvat puolistrukturoidut haastattelut, joissa haastattelujen kulkua on määritelty vain osittain ennalta. Puolistrukturoituna haastatteluna pidetään esimerkiksi teemahaastattelua, jossa yksityiskohtaisten, tietyssä muodossa ja järjestyksessä esitettävien kysymysten sijaan edetään ennalta valittujen teema-alueiden käsittelyllä. Sen lisäksi, että tutkimushaastatteluja on luokiteltu niiden ominaispiirteiden, erityisesti strukturoinnin asteen mukaan, jaotellaan haastatteluja myös tavoiteltavan tiedon ja käytännön toteutuksen perusteella. Yksilöhaastattelu lienee tunnetuin ja tyypillisimmin käytetty haastattelun toteutusmuoto, mutta yhä yleisempää on myös erilaisten ryhmässä tai pareittain toteutettavien haastattelutapojen hyödyntäminen. Haastattelulajeja onkin useita ja niiden nimitykset vaihtelevat

tutkimussuuntauksista riippuen. (Hirsjärvi & Hurme 2011, 43–48; Ruusuvuori & Tiittula 2005, 11–12.)

Haastattelut mahdollistavat tutkijan ja tutkittavan välisen vuoropuhelun, jota pidämme tiedon tuottamisen keskeisenä elementtinä. Koska ymmärrämme tutkijan ja tutkittavan vuorovaikutuksen olennaisena osana tiedon tuottamisen prosessia, olemme päätyneet soveltamaan Holsteinin ja Gubriummin (1995:1997) aktiivisen haastattelun (active interview) ideaa tutkielmamme aineiston hankinnassa. Holsteinin ja Gubriummin (1997, 114–115) mukaan menetelmän lähtökohtana on ajatus tiedon rakentumisesta sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Menetelmä yhdistää sosiaalisen konstruktionismin ja narratiivisuuden perinteitä tavanomaiseen teemahaastatteluun. Aktiivisessa haastattelussa haastateltava ja haastattelija ovat molemmat aktiivisia toimijoita, joiden välille syntyy merkityksiä ja uutta informaatiota tuottavaa vuoropuhelua. Dialogi mahdollistaa sen, että haastattelija voi esittää lisäkysymyksiä ja siten aktivoida haastateltavaa miettimään tutkittavan ilmiön eri ulottuvuuksia. Aktiivahaastattelutilanne eteneekin keskustelunomaisena, kuitenkin noudattaen annettua tutkimustehtävää. Aktiivisessa haastattelussa haastattelija voi hyödyntää myös aiheesta olevaa taustatietoa sekä tuoda esiin jopa omia kokemuksiaan, vahvistaen näin keskustelun moniäänisyyttä ja rohkaisten haastateltavia kerronnassaan eteenpäin. (Saastamoinen 1999, 182, 184–185; Holstein & Gubrium 1995, 19–29.)

Tässä tutkielmassa hyödynnämme aineiston hankinnassa kahta eri haastattelumuotoa. Haastattelut toteutettiin vaiheittain siten, että ensin jäsennettiin ylisukupolvisuuden ilmiötä ryhmäkeskustelujen avulla. Valitsimme haastateltavaksemme kaksi eri ammattiryhmää saadaksemme moniäänisemmän vastauksen tutkimuskysymykseemme. Näemme, että siinä missä sosiaalityöntekijöillä yhteiskuntatieteilijöinä on näkemystä yhteiskunnallisista rakenteellisista tekijöistä sekä laajempi kokonaiskuva erilaisten asiakasperheiden tilanteesta, uskomme perhetyöntekijöiden täydentävän näkemyksillään sitä arjen todellisuutta, jossa lastensuojelun asiakasperheet elävät.

Ryhmäkeskusteluiden ryhmiä on yhteensä kolme ja niistä kaksi koostuu sosiaalityöntekijöistä ja yksi perhetyöntekijöistä. Ryhmähaastattelut olivat kestoltaan noin tunnin mittaisia. Ne litteroitiin sanatarkasti ja litteroitua tekstiä oli yhteensä 40 sivua fontilla 12 ja rivivälillä 1.0 kirjoitettuna. Ryhmäkeskusteluja seurasivat narratiiviset yksilöhaastattelut, joissa käytiin haastateltavan kanssa läpi heidän ennalta valitsemansa, ylisukupolvisuuden ja onnistumisen teemat sisältävä asiakkuuden tarina. Tarinoita koskeva aineisto rakentuu yhdeksästä onnistumisen näkökulmasta kerrotusta asiakkuuden tarinasta, joissa asiakkuuden aikana oli tullut ilmi ylisukupolvisia sosiaalisia ongelmia. Tarinoista kuusi on sosiaalityöntekijöiden ja kolme perhetyöntekijöiden kertomia. Tarinoiden

kerronnalle oli varattu aikaa tunti, mutta tarinoiden pituudet vaihtelevat reilusta puolesta tunnista hieman yli tuntiin. Tarinat litteroitiin sanatarkasti ja litteroitua tekstiä tuli yhteensä 113 sivua fontilla 12 ja rivivälillä 1.0.

Koska tutkielmamme pitää sisällään kahdenlaisia aineiston keruun muotoja, päädyimme analyysissä tarkastelemaan niitä erikseen, eri analyysimenetelmiä käyttäen. Erillisistä analyysitavoista huolimatta pidämme aineistoa myös kokonaisuutena mielessä kautta analyysin. Ryhmäkeskusteluista saadulla aineistolla pyrimme pääasiallisesti vastaamaan ensimmäiseen tutkimuskysymykseemme. Samalla se toimii kuitenkin myös taustoituksena onnistumisen tarinoille kuvaamalla ylisukupolvisten lastensuojeluasiakkuuksien problematiikkaa. Analysoimme ryhmäkeskustelut käyttäen teemoittelua, sillä se soveltuu tarkoitukseemme tuoda esille ilmiön keskeiset piirteet. Onnistumisen tarinat puolestaan analysoimme narratiivisen analyysiperinteen mukaisesti, koska siten saamamme kertomukset säilyttävät mielestämme parhaiten tarinallisen luonteensa.

4.3.1 Fokusryhmähaastattelut ja teemoittelu

Ryhmissä tehtävät haastattelut toteutimme fokusryhmämetodia (focus group) soveltaen. Fokusryhmä on yksi laadullisen tutkimuksen aineiston hankinnan tapa ja ryhmähaastattelun muoto (Kitzinger 1995, 299). Fokusryhmiä on hyödynnetty sekä omana tutkimusmenetelmänään että toisen menetelmän tukena. Itsenäisenä menetelmänä fokusryhmiä voidaan käyttää, kun halutaan selvittää täysin uusia tutkimusalueita tai kun halutaan tutkia haastateltavien näkemyksiä ennalta tunnettuihin tutkimuskysymyksiin. Muiden metodien kanssa käytettäessä fokusryhmien avulla voidaan kerätä erityistä tietoa osana laajempaa tutkimusprojektia tai sillä voidaan tarkentaa muilla metodeilla saatuja tutkimustuloksia. (Morgan 1997, 18.)

Fokusryhmän taustat paikantuvat 1920-luvulla sovellettuihin ryhmähaastattelumenetelmiin, joita tuolloin käytettiin etupäässä apuna survey-tutkimusten teossa (Valtonen 2005, 225). Aineiston hankinnan menetelmänä fokusryhmähaastattelua on laajemmin hyödynnetty 1940-luvulta alkaen. Toisen maailmansodan jälkeisenä aikana metodi alkoi saavuttaa vakaata asemaa erityisesti mielipidemittauksissa ja markkinointitutkimuksen piirissä. Sosiaalitieteissä fokusryhmähaastattelu lisäsi suosiotaan 1980-luvun alkuvuosista lähtien (Mt., 225–226; Bloor, Frankland, Thomas & Robson 2001, 2–3; Barbour 2007, 5–7).

Kuten laadullisessa tutkimuksessa yleensä, myös fokusryhmämenetelmän tavoitteena on ilmiön ymmärrettäväksi tekeminen (Mäntyranta & Kaila 2008, 1507). Tutkielmassamme fokusryhmätilanteella tarkoitamme Valtosen (2005, 223) sanoin järjestettyä keskustelua, jossa haastateltavat on kutsuttu tilaisuuteen puhumaan fokusoidusti, mutta vapaamuotoisesti valikoidusta aiheesta.

Fokusryhmän käsitettä käytämme kuvaamaan myös keskusteluun osallistuvien henkilöiden yhteistä taustaa tai intressiä (Valtonen 2005, 229), esimerkiksi meidän tutkielmassamme tämä tarkoittaa saman organisaation sisällä lastensuojelussa työskenteleviä henkilöitä.

Ryhmämenetelmien kirjo akateemisessa ja muussa tutkimuksessa on nykyään varsin moninainen. Menetelmistä käytetyt nimitykset ja määritykset vaihtelevat riippuen tieteellisestä traditiosta, maantieteellisestä kontekstista ja historiallisista konventioista. (Valtonen 2005, 223.) Barbourin (2007, 2) mukaan eroja on tehty muun muassa ryhmähaastattelun (group interview), fokusryhmähaastattelun (focus group interview) ja (fokus)ryhmäkeskustelun (focus groups) välille. Suomenkielisenä vastineena fokusryhmille on esitetty myös täsmäryhmähaastattelua (Hirsjärvi & Hurme 2011, 62).

Tutkimuskirjallisuudessa ryhmämenetelmiä kuvaavia nimityksiä on paikoin käytetty päällekkäisinä, toisinaan taas käsitteiden välille on tehty tiukkaakin sisällöllistä eroa (Barbour 2007, 2). Näkyvintä jakoa on tehty ryhmähaastattelun ja -keskustelun välille ryhmän vuorovaikutuksen luonteen mukaan. Ryhmähaastattelusta puhuttaessa tarkoitetaan äärimmillään tilannetta, jossa haastatteliija suorittaa ikään kuin yksilöhaastatteluita ryhmässä, esittäen kullekin osallistujille vuorollaan samat kysymykset. Ryhmäkeskusteluissa osallistujia sen sijaan rohkaistaan keskinäiseen vuorovaikutukseen ja kommentointiin tilanteessa, joka voi olla struktuuriltaan hyvinkin vapaa. (Valtonen 2005, 223–224; Kitzinger 1995, 299; Barbour 2007, 2.) Moderaattorin eli keskustelun vetäjän rooli on keskeinen ryhmän vuorovaikutuksen ja keskustelun etenemisen kannalta. Moderaattori käyttää keskustelussa vaihtelevasti kontrollia, jonka määrä riippuu tutkijan tekemistä valinnoista ja tutkimukselleen asettamista tavoitteista. (Valtonen 2005, 224; Fern 2001, 19.)

Tässä tutkielmassa käytämme ryhmässä suoritettavasta haastattelusta nimitystä fokusryhmäkeskustelu, sillä haluamme korostaa osallistujien välisen vuorovaikutuksen merkitystä. Menetelmän lähtökohtana pidämme Jenny Kitzingerin (1995) tavoin ryhmäprosessin keskeisyyttä tiedon tuottamisen elementtinä. Fokusryhmäkeskustelun ideana on ennen kaikkea haastateltavien välinen vuorovaikutuksellisuus, jonka avulla haastateltavat tuovat jaettavaksi tietoaan ja kokemuksiaan perustellen näkökulmiaan. Kitzingerin mukaan arkikeskustelun omainen kommunikaatio saattaa tuottaa konventionaalisia haastattelutekniikoita monipuolisempia näkökulmia ja laajempaa ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä. (Mt., 299–300.) Keskusteluissa pyrimmekin pitämään ilmapiiriin mahdollisimman luontevana, jotta tutkittavien olisi helppo tuoda näkökulmiaan julki. Toteutimme aktiivisen haastattelun ideaa kannustaessamme haastateltavia monipuoliseen yhteiseen keskusteluun. Koska haastattelussa tavoittelimme tietoa rajatusta aiheesta ajaltaan rajallisissa

puitteissa, päädyimme käyttämään suunniteltuja teemakysymyksiä ja tarpeen vaatiessa tarkentavia kysymyksiä keskustelun tukena. Siten oma roolimme tutkijoina ja ryhmien moderaattoreina oli lempeästi keskustelun kulkua ohjaava ja kysymyksiä herättelevä, aktiivisen haastattelun periaatteita noudatteleva.

Tiedostamme Fernin (2001, 20) tavoin vaikuttavamme moderaattoreina aina ryhmätilanteeseen ja sen tiedonmuodostukseen. Emme kuitenkaan näe aktiivista rooliamme vääristävänä tekijänä, vaan pikemminkin välttämättömänä lähestymistapana ilmiön eri puolien esille saamiseksi (esim. Saastamoinen 1999, 182; Holstein & Gubrium 1995, 19–29). Toisaalta Fern (2001, 12–13) kuitenkin muistuttaa, että tutkijankin vaikutusmahdollisuudet fokusryhmäprosessissa ovat rajalliset. Hän kuvaa fokusryhmä muodostuvan erilaisista komponenteista, joista osaan tutkijalla on suuremmat vaikutusmahdollisuudet kuin toisiin. Hän on määritellyt fokusryhmän (focus group) seitsemäksi komponentiksi tutkimusasetelman, ryhmän kokoonpanon ja koheesion, keskusteluprosessin, moderaattorin, erilaiset ryhmäprosessin tekijät sekä keskustelun lopputuleman. (Mt., 12–21.)

Moderaattorin toiminnan lisäksi fokusryhmien dynamiikkaan vaikuttavat muun muassa ryhmän koko ja se kuinka homo- tai heterogeeninen ryhmä on. Tutkielmamme kolme fokusryhmää ovat kooltaan kolmesta neljään henkilöä ja ne koostuvat saman ammatin ja organisaation edustajista. Päädyimme pitämään ryhmäkoon pienenä käytettävissä olevien työntekijöiden aikaresurssien sekä ryhmän hallittavuuden vuoksi. Koska ryhmähaastattelun kestolle oli aikaa vain tunti, olisi suuremmassa ryhmässä kunkin haastateltavan puheenvuoroille jäänyt liian vähän aikaa.

Ryhmää koostettaessa tulisi Valtosen (2005, 229) mukaan huomioida, että sen jäsenillä olisi yhteinen pohja ja siten intressejä keskustella halutusta aiheesta. Fern (2001, 21) onkin todennut, että ryhmän jakaessa saman tietoperustan on todennäköisempää, että he myös keskustelevat siitä. Vaikka tutkimuskirjallisuudessa on korostettu homogeenisuuden merkitystä ryhmiä muodostettaessa, myös heterogeenisille ryhmille on nähty olevan paikkansa. Esimerkiksi Kitzinger (1995, 300) on todennut, että muun muassa moniammatilliset, heterogeeniset ryhmät saattavat olla joissain tapauksissa hyvä vaihtoehto eri perspektiivien esille tuomiseksi. Ryhmien samankaltaisuuden on kuitenkin esitetty edesauttavan aiheen syvällisempää käsittelyä. Sen sijaan heterogeenisissä ryhmissä esiintyvien erilaisten lähestymistapojen on nähty pahimmillaan johtavan jopa konflikteihin ja toisten mielipiteiden mitätöintiin. (Bloor, Frankland, Thomas & Robson 2001, 21.) Siksi myös tutkielmassamme näemme tarkoituksenmukaisena, että fokusryhmämme täyttävät homogeenisuuden edellytyksen. Haastattelimme ammattiryhmät erillään siitäkin huolimatta, että

samassa organisaatiossa työskentelevät haastateltavamme tunsivat entuudestaan toisensa, eikä ryhmäytyminen sinänsä olisi välttämättä asettanut erityisiä haasteita. Uskomme, että erillisissä keskusteluissa voidaan edetä aiheessa syvemmälle ilman ammattien välistä hierarkiaa ja erilaista tietopohjaa.

Fokusryhmäkeskusteluiden analyysitapana käytimme teemoittelua, jota on pidetty luontevana analyysitapana varsinkin teemahaastattelujen yhteydessä. Teemoittelu nähdään yleensä aineistolähtöisenä analyysimenetelmänä, jossa ideana on tutkimuskysymys mielessä pitäen löytää aineistosta yhtäläisyyksiä ja eroja, jotka toistuivat eri haastatteluissa. (esim. Saaranen, Kauppinen & Puusniekka 2006; Hirsjärvi & Hurme 2011, 173.) Aloitimme ryhmähaastatteluaineistoa koskevan analyysin lukemalla haastattelulitteroinnit läpi. Muutaman lukukerran jälkeen ryhdyimme koodaamaan aineistoa merkitsemällä samankaltaiset asiat yhtenäisin värikoodein. (esim. mt.) Useamman lukukerran jälkeen aineistosta alkoi tiivistyä viisi pääteemaa, joiden alle asettelimme aineiston tuottamat keskeiset sisällöt. Tämän jälkeen käsittelimme kutakin viittä pääteemaa. Niissä pyrimme tuomaan esille aineiston rikkautta kuvaamalla niitä keskeisiä määreitä, joiden kautta ilmiötä on aidosti aineistossa lähestytty. Pääteemoja olisi ollut mahdollista jakaa edelleen myös tarkemmiksi alateemoiksi, mutta luvun taustoittavan tarkoituksen vuoksi halusimme pitää teemat selkeinä ja tarpeenmukaisella syvyydellä analysoituna.

Vaikka kaikki ryhmähaastattelut käytiin samalla formaatilla, erosivat ne toisistaan haastateltavien tavassa tuottaa keskusteluita. Perhetyöntekijät kävivät dialogia ryhmän jäseniä kannustaen ja samanmielisiä näkökulmia rakentaen. He täydensivät paljon toistensa lauseita ja olivat varsin yhdenmukaisia kautta linjan. Molemmissa sosiaalityöntekijäryhmissä puheenvuorot olivat selkeästi perhetyöntekijöitä pidempiä, eivätkä työntekijät niinkään luoneet samalla tavalla yhteistä näkemystä, vaan esittivät enemmänkin toisiaan täydentäviä näkökulmia sekä eriäviäkin kannanottoja. Keskusteluiden sisältöjen osalta perhetyöntekijöiden puheenvuoroista oli nähtävissä heidän työtehtävänsä suuntaisesti vahvasti arjenläheisiä kuvauksia. Sosiaalityöntekijöiden kommenttien sisällöt painottuivat osin ryhmän ja osin haastateltavan mukaan, joskin erona perhetyöntekijöistä, sosiaalityöntekijät tuottivat ryhmäkeskusteluissaan myös ilmiön yhteiskunnallisia kytköksiä huomioivaa puhetta. Vaikka myös perhetyöntekijät esittivät yhteiskuntakriittisiä kommentteja esimerkiksi palveluiden riittämättömyyden näkökulmasta, tarkastelu keskittyi kaiken kaikkiaan yksilöön ja perheeseen, kun varsinkin toisessa sosiaalityöntekijäryhmässä ylisukupolvisten sosiaalisten ongelmien taustoja etsittiin rakenteellisista elementeistä.

Eri haastatteluryhmät on koodattu analyysitekstissä niitä kuvaavin tunnuksin: sosiaalityöntekijöiden ryhmät tunnuksella SRH ja perhetyöntekijät PRH. Sosiaalityöntekijäryhmiä ollessa kaksi, kumpaakin kuvaa myös ryhmätunnuksen jälkeinen numero. Tämän lisäksi aineisto-otteita käytettäessä kyseinen puhuja on merkitty annetulla kirjain- ja numerotunnuksella, jotka ovat yhdenmukaiset tarina-aineiston kanssa. Haastattelijoita kuvaavat puolestaan tunnus H ja sen perässä oleva, haastattelijan yksilöivä numero.

Ensimmäinen tulosluku rakentaa kuvaa ylisukupolvisuuden ilmiöstä ja sen eri ulottuvuuksista lastensuojelun kontekstissa. Huomio kohdistetaan tutkimuskysymyksen ohjaamana lastensuojelun työntekijöiden antamiin ylisukupolvisuuden määreisiin: sosiaalisten ongelmien muotoihin, mekanismeihin ja vaikuttaviin tekijöihin. Lisäksi tarkasteluun nostetaan sellaisia erityispiirteitä, joita ongelmien ylisukupolvisuus tuo lastensuojelun työskentelyyn. Tulosluvun ensimmäinen teema-alue käsittelee lastensuojelussa kohdattavien ylisukupolvisten sosiaalisten ongelmien ilmenemismuotoja. Toisessa teemassa huomio kiinnittyy perheeseen ja niihin mekanismeihin, joiden kautta vanhempien ja kodin toimintatapoja voi välittyä lapselle. Myös kolmannessa ja neljännessä luvussa tuodaan esille ylisukupolvisiin siirtymiin vaikuttavia tekijöitä. Kolmannessa luvussa analyysin kohteena ovat aineistossa vahvasti korostuneet verkostot, jotka omassa mittakaavassaan osoittautuivatkin yhdeksi keskeisimmäksi ylisukupolvisuutta määrittäväksi teemaksi. Neljäntenä teemana keskusteluista erottautui yhteiskunnallinen näkökulma, joka käsittelee laajasti ylisukupolvisiin siirtymiin vaikuttavia makrotason tekijöitä, kuten poliittisia ratkaisuja, palvelujärjestelmää, jopa historiallisia tapahtumia. Viimeinen luku kokoaa ylisukupolvisuuden määreitä ennen kaikkea lastensuojelun työskentelyn ja auttamissuhteen näkökulmasta. Auttamistyön mahdollisuuksien ja haasteiden rinnalla ylisukupolvisuuden problematiikkaa tarkastellaankin lastensuojelun työntekijöiden näkemien riskitekijöiden ja suojaavien tekijöiden kautta.

4.3.2 Asiakkuuden tarinat ja narratiivinen analyysitapa

Laadullisessa tutkimuksessa narratiivisuutta, eli tarinallisuutta, on hyödynnetty monilla tavoin. Tutkimuksen ja tarinoiden suhdetta voidaan lähestyä kahtaalta: tutkimus käyttää materiaalinaan kertomuksia, mutta samalla tutkimukset tuottavat kertomuksia maailmasta. Narratiivisuudella käsitteenä on mahdollista viitata niin tiedonprosessiin kuin tutkimusaineiston luonteeseen tai analyysitapaan. Usein konstruktivistiseen tutkimusperinteeseen yhdistettävän orientaation lisäksi narratiivisuutta on pidetty myös käytännöllisenä työvälineenä esimerkiksi ammatillisessa työskentelyssä. (Heikkinen 2007, 142–156.) Terminologisesti narratiivisuuteen liitetään

kertomuksen ja tarinan käsitteet, jotka voidaan nähdä toistensa synonyymeina tai toisistaan erotettavissa olevina (mt., 142; Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 189). Monien sosiaalitieteiden tavoin (mt.) olemme päätyneet käyttämään näitä lähikäsitteitä rinnakkain.

Keskeisimpänä ominaisuutena narratiivisuudessa pidetään sen ajallisuutta, jolloin kertomuksesta on erotettavissa sen alku, keskikohta ja loppu. Narratiivisuudessa ajallisuudella ymmärretään lineaarisuuden sijaan sitä, että kertomus rakentuu merkitysten rajaamasta kokonaisuudesta. Näin ollen mitä tahansa selontekoa peräkkäisistä tapahtumista ei voida pitää tarinana, vaan narratiivilta edellytetään tapahtumat toisiinsa sitovaa juonta. Tapahtumat liittyvät toisiinsa syiden ja seurausten ketjuina, jotka eivät kuitenkaan ole yleensä mekaanisia kausaalisuhteita. Narratiivia voidaan pitää valikoivana, sillä se kohdistaa huomionsa vain niihin tekijöihin, jotka ovat juonen etenemisen kannalta olennaisia. Toisaalta tarinoissa on myös tilaa yllätyksille, sattumille ja mysteereille. Tarinoita pidetään ainutkertaisina ja kontekstiin sidottuina, mutta samalla niiden ainutkertaisten tapahtumien voidaan ajatella olevan jonkun yleisemmän totuuden inhimillinen kokemus. (Hänninen 1999, 126–127.)

Tavallisesti narratiivisessa tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita siitä, millä tavoin yksilöt merkityksellistävät asioita kertomiensa tarinoiden kautta. Heikkisen (2001) mukaan narratiivisessa haastattelussa tutkija ja tutkittavat pyrkivät luomaan yhteisiä merkityksiä, toisin kuin monissa laadullisen tutkimuksen perinteisemmissä malleissa, joissa tutkijan rooli merkityksen antajana korostuu. (Mt. 155.) Hyvärinen ja Löyttyniemi (2005) muistuttavat, että myös narratiivista haastatteluaineistoa on monenlaista. Erilaiset kerronnalliset haastattelut eroavat toisistaan riippuen siitä, millaista haastattelutekniikkaa käytetään, paljonko kysymyksiä haastattelussa on, millainen on vuorovaikutuksen intensiteetti ja mikä on tutkimuksen kiinnostuksen kohde. (Mt., 191–192.)

Hyvärisen ja Löyttyniemen (2005, 189) mukaan narratiivisuutta ei saisi pelkistetysti nähdä ainoastaan tutkimusmetodinä, vaan myös keskeisenä tietämisen muotona ja kommunikaation välineenä. Vuorovaikutuksessa jaettavien kertomusten avulla yksilö voi jäsentää suhdettaan ympäröivään todellisuuteen. Kerrotut tarinat auttavat myös ymmärtämään historiaa ja suuntaamaan tulevaan. Narratiivisessa haastattelussa tutkija kokoaa aineistokseen kertomuksia (mt.), jotka voivat tavallisesti olla muodoltaan joko suullista tai kirjallista kerrontaa. Ne voivat olla joko tutkimusta varten kerättyä tai luonnollista, jo valmiiksi olemassa olevaa materiaalia. (Heikkinen 2007, 147.)

Miller ja Glassner (1997) lähtevät ajatuksesta, että vaikka haastattelu ei sinällään ole todellisuutta kuvastava peili, voidaan sen sisältöjen kautta päästä käsiksi ihmisten kokemuksiin ja merkityksiin, joiden kautta todellisuutta voidaan oppia ymmärtämään. Näin ollen Millerin ja Glassnerin sanoin,

yhteiskuntatieteilijöillä on vain tarinoita tutkittavanaan. Jotkut kertomukset tulevat toisilta ihmisiltä, jotkut tutkijoilta itseltään ja jotkut yhteisessä vuorovaikutuksessa syntyen. Kaikkein keskeisintä on heidän mukaansa ymmärtää, miten ja missä tarinat on tuotettu, millaisia tarinoita ne ylipäättään ovat ja kuinka voimme käyttää niitä totuudenmukaisesti sosiaalista elämään kuvatessamme. (Mt., 99-101, 111; myös Holstein & Gubrium 1997, 113.)

Kuten Miller ja Glassner (1997) sekä Hyvärinen ja Löyttyniemi (2005) ovat todenneet, kertomuksilla voidaan tuoda kokemuksia ymmärrettävään muotoon. Lastensuojelun työntekijöiden kertomusten kautta haluamme tuoda esille sitä, millaista onnistumista työntekijät löytävät ylisukupolvisten asiakkuuksien parissa työskennellessään. Tarinoissaan työntekijät määrittävät niin onnistumisen saamia muotoja kuin niihin liittyviä toimijoita ja asiantiloja.

Tutkielmassamme narratiivisuus näyttäytyy eräänlaisena työvälineenä, jonka avulla tavoittelemme aiheemme yksityiskohtaisempaa ja syvempää käsittelyä. Tarkoituksena on, että haastattelut etenisivät varsin avoimina, jolloin haastateltava kertoisi tarinan keskeytyksettä kokonaisuudessaan noudattaen narratiivisuuden tunnuspiirteitä. Eheän kertomuksen jälkeen tapahtumakulkuja ja käännekohtia käydään läpi dialogissa haastateltavan ja haastattelijoiden välillä.

Aineiston tarinallisuuden vuoksi analysoimme tarinoita luontevasti narratiivisella käsittelytavalla. Narratiivisia tutkimusmenetelmiä on kehitetty laaja kirjo, eikä yhtä ainoaa oikeaa tapaa tehdä narratiivista analyysiä ole olemassa. Erilaisia tarinallisia tutkimusmenetelmiä yhdistää tarinallinen merkitysrakenne, tapahtumaketjuihin liittyvien merkitysten analyysi, joskin niillä on myös toisistaan erottavia piirteitä. (Hänninen 1999, 30–31.) Koska aineistomme tarinoiden kertojina olivat lastensuojelun työntekijät, niissä on läsnä tietynlainen institutionaalinen luonne ja ainutlaatuisuudestaan huolimatta tarinoiden kerrontaa ohjaa kulttuurinen (Hänninen 1999), tässä yhteydessä erityisesti ammattikulttuurinen tarinavaranto (Jokinen, tulossa 2014). Tarinat poikkeavat esimerkiksi omaelämäkerrallisista tarinoista, sillä tarinan kertoja on joku toinen kuin päähenkilö. Työntekijöiden kertoessa asiakkuuksistaan, he tuottavat tarinan ikään kuin sivuroolista käsin, merkityksellistäen juonen kulkuja omasta viitekehystänsä. Tarinoiden päähenkilöinä esiintyvät lastensuojelun asiakkaana olevat lapset vanhempineen ja sivurooleihin asettuvat niin työntekijät itse kuin muut perheen asiassa osallisena olevat tahot. Käsitlemme onnistumisen tarinoita ikään kuin elävän elämän draamoina (vrt. Hänninen 1999, 31), joiden pohjalta pyrimme analysoimaan tarinankulkuja ja niihin kytkeytyviä onnistumisia työntekijöiden tuottamien tulkintojen valossa. Siten keskitymme tutkimuskysymyksemme pohjalta tarkastelemaan tarinan tapahtumien ja onnistumisten välisiä yhteyksiä sekä onnistumiselle annettuja määreitä.

Narratiivisia aineiston käsittelytapoja on jaettu jo klassikoksi muodostuneen Polkinghornen (1995) tapaan kahteen kategoriaan: narratiivien analyysiin (analysis of narratives) ja narratiiviseen analyysiin (narrative analysis). Polkinghornen mukaan narratiivien analyysi on keskittynyt kertomusten eli narratiivien jäsentämiseen niiden sisällön mukaan. Tätä tarinallista aineistoa voidaan luokitella muun muassa teemojen, kategorioiden tai tyyppien avulla. Sen sijaan narratiivinen analyysi perustuu uuden tarinan tuottamiseen kerättyjen kertomusten valossa. Kyse on siis yksittäisten kertomusten työstämisestä kokonaisuutena, jonka kautta pyritään tavoittamaan aineistosta löydettävissä olevat keskeiset elementit. (Mt., 12..)

Sovellamme analyysitavassamme sekä narratiivien analyysiä että narratiivista analyysiä. Aloitimme tarinoiden analyysin lukemalla tarinat useita kertoja läpi. Ensimmäisillä lukukerroilla värikoodasimme aineistosta keskeisiä onnistumista ja ylisukupolvisuutta luonnehtivia kohtia. Tämän jälkeen karsimme litteroinneista ylimääräiset osat pois, jättäen juonirakenteeseen tutkimuskysymyksen kannalta olennaiset kohdat. Tarkastelimme kutakin tarinaa kolmessa kategorisessa osassa: kertomuksen alkuina, keskikohtina ja loppuina. Tarinoiden alut käsittelivät lastensuojeluasiakkuuden alkamista, keskikohdat asiakkuuden tapahtumia ja mahdollisia käännekohtia, loppujen pitäessä sisällään työntekijöiden viimeisimmän tiedon asiakkaiden tilanteesta. Kustakin ajallisesta kategoriasta etsittiin työntekijän määrittelemiä onnistumisia ja niihin liitettyjä toimijuuksia, erilaisia onnistumisen tekijöitä. Arja Jokisen (tulossa 2014) mukaan tarinoista tekeekin kiinnostavia tutkimuksen kohteita juuri niiden sisältämät muutokset, eri asioiden väliset suhteet sekä toimijuudet.

Tutkiessamme tarinoita huomasimme pian, että erilaisuudestaan huolimatta kokonaisissa tarinoissa oli nähtävissä selkeästi kolme erilaista juonityyppiä, joiden alle sijoittuvat tarinat muistuttivat toisiaan. Päädyimmekin tekemään keskenään samankaltaisista juonenkuluista kolme synteesiä, huomioiden samalla kaikkien tarinoiden juonirakenteeseen liittyvät osa-kategoriat. Siten yksittäiset synteetit muodostuvat voimakkaammin tietyistä kokonaistarinoista, sisältäen kuitenkin elementtejä koko aineistosta. Tutkielmamme tarinatyyppit nimesimme kertomuksen onnistumista keskeisimmin määrittävän ytimen mukaan seuraavalla tavalla: 1) *Nopeasta interventtiosta lastensuojelun tarpeen päättymiseen*, 2) *Lastensuojelun asiakkuus arjen kannattelijana* ja 3) *Huostaanotto onnistumisena ja lapsuuden mahdollistajana*.

Koska aineistomme tarinoiden lukumäärä on kokonaisuudessaan pieni, aineiston anonymisointi vaatii erityistä tarkkuutta asiakastapausten tunnistamattomuuden turvaamiseksi. Tämä oli yhtenä syynä siihen, että päädyimme hyödyntämään juonityypeissä sekä ensisijaisesti kokonaisia, toisiaan

muistuttavia tarinoita että niitä täydentämään koko aineistosta nousevia elementtejä. Muiden kuin keskeisten tarinoiden käyttäminen synteisien muodostamisessa ei ollut sattumanvaraista, vaan tarkastelimme niitä aina uskollisena kokonaisten tarinoiden muodostamalle juonityypille ja alkuperäistarinoille. Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että toisessa tarinatyyppissä on hyödynnetty kolmannen tarinatyyppin elementtejä, sillä kolmas tarinatyyppe näyttäytyy ikään kuin toisen tarinatyyppin ajallisena jatkumona. Sen lisäksi, että muiden tarinoiden ajallisten osakategorioiden käyttö puoltaa paikkaansa anonymisoinnin nimissä, se mahdollistaa aineiston rikkaamman tulkinnan pelkistämättä sitä liikaa.

5 YLISUKUPOLVISET SOSIAALISET ONGELMAT LASTENSUOJELUSSA

5.1 Ylisukupolvisten ongelmien moninaiset ja muuttuvat muodot

Ylisukupolviset sosiaaliset ongelmat näyttivät saavan lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden ja perhetyöntekijöiden ryhmäkeskusteluissa hyvin samankaltaisia muotoja kuin aiemmasta tutkimuskirjallisuudesta on tunnistettavissa. Curtis McMillenin ja Gregory Rideoutin (1996) mukaan sosiaalityön asiakkaiden sosiaalista historiaa ja sukupuuta hallitsevat usein moninaiset ylisukupolviset haasteet: erilaiset väkivallan muodot, päihteiden ongelmakäyttö, masennus, sijoitukset kodin ulkopuolelle ja avioerot ovat heidän mukaansa esimerkkejä sukupolvelta toiselle siirtyvistä ongelmista. (Mt., 378–379.) Ryhmäkeskusteluissa ylisukupolvisuutta lähestyttiinkin tuomalla esille perinteisiä sosiaalisia ongelmia, kuten päihde- ja mielenterveysongelmia, köyhyyttä, työttömyyttä ja perheväkivaltaa sekä huono-osaisuuden prosessia. Niiden rinnalla painottuivat myös toisenlaiset lähestymistavat monipolvisiin ongelmiin. Kuvatut vaikeudet olivat erottamattomasti yhteydessä perinteisiin sosiaalisiin ongelmiin, mutta määrittelyyn toi vivahteensa lastensuojelun toimintaympäristö. Suurelta osin huomiota kohdistettiin vanhemmuuden taitoihin sekä perheen elämäntapaan ja arjen järjestäytyneisyyteen kytkeytyviin kysymyksiin. Niitä pidettiin paitsi lastensuojelun tarpeen taustalla olevina ja asiakuutta aiheuttavina syinä, myös ylisukupolvisesti siirtyvinä problematiikan muotoina. Lisäksi ylisukupolvisten ongelmien muotoja kuvattiin muuttuvina, jolloin haasteet saattoivat ilmetä erilaisina eri sukupolvissa.

Yksittäisten ongelmien ohella ylisukupolvisuutta määriteltiin erityisesti sosiaalityöntekijöiden ryhmissä usealla eri elämänalueella vaikuttavana ja etenevänä huono-osaisuuden prosessina, jossa erilaiset sosiaaliset ongelmat kuvautuivat kasautuneina ongelmaryppäinä ja toisiaan synnyttävinä ketjuina. Pitkäaikaistyöttömyys ja taloudelliset ongelmat, kuten velkaantuminen kulkivat haastateltavien puheissa käsi kädessä vanhempien jaksamiseen ja mielenterveyteen liittyvien teemojen kanssa. Varsinkin ensimmäisessä ryhmähaastattelussa sosiaalityöntekijät (SRH1) kuvasivat monien asiakkaana olevien köyhien perheiden arkea hallitsemattomana kaaoksena, jossa laajat taloudelliset murheet syövät vanhempien jaksamista ja keskittävät ajatukset selviämistaisteluun lasten huolenpidon jäädessä taka-alalle.

Pisimmälle edenneitä ja vakavia huolia yhdistettiin myös lastensuojeluasiakkuuden jatkuvuuteen useissa sukupolvissa. Vaikeimpiin tilanteisiin vaikuttamista yksinomaan sosiaalityön keinoin pidettiin haastavana. Ylisukupolvisuuden määrittymistä havainnollistaa seuraava katkelma, jossa

sosiaalityöntekijä (SRH1, S7) hahmottaa ylisukupolvisuuden olemusta laaja-alaisena huono-osaisuutena.

Mä mietin, että mitä se ylisukupolvisuus, miten mää sen ymmärrän ja mitä se tuo niin kuin tullessaan, niin se on niin kuin kaikenpuolista huono-osaisuutta. - - Et meillä on niin kuin hyvin pitkäaikaisia perheitä, vanhempia, jotka ovat olleet myös lastensuojelun asiakkuudessa ja nykyään heidän lapset on lastensuojelun asiakkuudessa ja vielä heidän lastenlapsensakin on lastensuojelun asiakkuudessa. Siinä on mun mielestä aikamoinen ketju, jonka katkeamiseen... en tiedä onko sosiaalityössä riittäviä keinoja. (SRH1, S7)

Sosiaalityöntekijöiden toisessa ryhmäkeskustelussa (SRH2) ylisukupolvisuutta ja lastensuojeluasiakkuuden siirtymistä paikannettiin ”kurjiin” ja ”ankeisiin” olosuhteisiin. Tällaisissa oloissa elävien ihmisten aineellisten, sosiaalisten ja henkisten voimavarojen puutteiden (ks. Kärkkäinen 2004) nähtiin murentavan mahdollisuuksia välittävään vanhemmuuteen ja johtavan pahimmillaan lapsen väkivaltaiseen kohteluun.

Meidän kaikki asiakkaat on tosi monenlaisia, mutta että jos jotkut heistä voi olla sellaisia, että ikään kun tunne-elämä, niin kuin köyhyys ja sen taloudellisen kurjuuden keskellä sit semmosta psyykkistäkin kurjuutta. Että ajat on niin ankeat ettei sieltä paljon hellyyttä riitä ja sitten ihan siis lyö. - - Mutta jos sitten ajattelee, että meille tulee ne joita on eniten vedelty. (SRH2, S5)

Edellisen esimerkin sosiaalityöntekijä huomauttaa puheenvuorossaan myös lastensuojelussa asiakkaana olevien perheiden erilaisuudesta. Yhtäältä sosiaalityöntekijöiden ryhmäkeskusteluissa korostettiin sitä, ettei aineellinen köyhyys itsessään vielä tarkoita huono-osaisuutta, eikä estä hyvää vanhemmuutta – päinvastoin sosiaalityöntekijät näkivät, että monissa köyhissä perheissä saattaa olla paljon hoivaa ja huolenpitoa, joiden voi olettaa siirtyvän vanhemmilta lapsille. Lisäksi toisessa sosiaalityöntekijöiden ryhmässä (SRH1) muistutettiin, että ylisukupolvisia ongelmia esiintyy myös yhteiskunnallisesti hyväosaisissa perheissä. Seuraavassa aineisto-otteesta sosiaalityöntekijä siirtyykin kuvaamaan sitä, kuinka ylisukupolvinen problematiikka voi koskettaa myös perheitä, joissa olosuhteet näyttävät ulospäin olevan kunnossa ja taloudellinen tilanne vakaa.

Että ei se hyvä palkkanauha ehkäise siltä, että jos sua on lyöty, niin hitsi vieköön, ehkä säkin saatat niin toimia ja tai käyttää tosi paljon vaikka alkoholia. -- Perhe-elämä voi olla todellakin kulissin ylläpitämistä, josta läheiset kärsii. (SRH1, S7)

Ensimmäisessä sosiaalityöntekijäryhmässä (SRH1) haastateltavat jatkoivat, että taloudellisesti hyväosaisten perheiden kohdalla saattaa ilmetä varsin vakaviakin ylisukupolvisia ongelmia, jotka kuitenkin voivat jäädä lastensuojelun tietämättömiin perheen turvautuessa lähiverkostoihinsa tai

mahdollisesti ostaessa palveluita yksityiseltä sektorilta. Avun jäädessä saamatta, riskin ongelmien ketjuuntumiselle arvioitiin kasvavan.

Et, et mä ajattelen, että ne niinkun problematiikat ja lastensuojelun palveluita tarvitsevat perheet, ketä meillä on tällä hetkellä asiakkuudessa, niin mä ajattelen, että siinä ei todellakaan oo niinkun kaikki. Ja niinkun hyvin paljon on sellaisia, varmasti menee niinkun ohi, mistä meillä ei oo mitään tietoa. Ja se että se tieto niinkun siitä päihdeongelmasta tai mielenterveysongelmasta siellä lapsuudessa niin saattaa tulla näkyviin vasta sitten kun nää lapset saa itse lapsia. Ja sitten lähetään vasta selvittämään, että ai jaa, sunkin lapsuudessa on ollut tällasta ja tällasta problematiikkaa ja meillä se ongelma sun kanssa on vaikka päihdeongelma. Mut hän ei oo ikinä ollut, tää isä tai äiti ollut lastensuojelun asiakas, eikä se asia oo ollut kenenkään tiedossa.(SRH1, S4)

Vaikka haastateltavat (SRH1 & SRH2) näkivät ylisukupolvisten sosiaalisten ongelmien saattavan koskettaa perheitä sosioekonomisesta asemasta riippumatta, aineellisen köyhyys katsottiin monesti kuitenkin lisäävän perheen ahdinkoa ja näyttäytyvän vanhempien uupumuksen ja läsnäolon puutteen lisäksi monella muullakin tavalla lasten arjessa. Heikon taloudellisen tilanteen koettiin eriarvoistavan lasta hänelle tärkeillä elämänalueilla, kuten harrastuksissa, koululuokassa ja kaverisuhteissa. Erityisesti toisessa ryhmähaastattelussa (SRH2) sosiaalityöntekijät toivat esille myös sitä, kuinka köyhyys saattaa lyödä lapseen oman leimansa, joka alkaa tuottaa lapselle erilaisuuden kokemusta luokkatovereihin nähden. Sosiaalityöntekijät totesivat myös, että joissain tapauksissa leimattu lapsi saattaa syrjään jouduttuaan lähteä ajautumaan marginaaliin ja kiinnittyä sellaisiin kaveripiireihin, joissa alttius ryhtyä käyttämään päihteitä on suuri. Havaintoja taloudellisen eriarvoisuuden vaikutuksista lasten arkeen ja kokemusmaailmaan tukevat myös Hakovirran ja Rantalaihon (2012) tutkimustulokset. Niiden mukaan materiaallinen köyhyys voi aiheuttaa kiusaamista ja ryhmästä ulossulkemista. Taloudellisesti huono-osaisilla lapsilla ei ole välttämättä myöskään mahdollisuuksia osallistua vapaa-ajan toimintoihin, minkä voidaan edelleen nähdä haastavan kaverisuhteiden muodostumista. (Mt., 114–115.)

Kaikissa ryhmäkeskusteluissa päihdeongelma sai yksittäisenä ylisukupolvisena sosiaalisena ongelmana runsaasti huomioita. Toisaalta sitä käsiteltiin usein myös mielenterveysongelmien tai muiden sosiaalisten ongelmien yhteydessä. Päihdeongelmasta keskusteltiin korostuneimmin lapselle koituvia haittoja ja kasvuympäristön puutteita ja siirtymien dynamiikkaa kuvaavissa kommentteissa sekä perheen verkostoista puhuttaessa. Kaiken kaikkiaan sosiaalityöntekijöiden ja perhetyöntekijöiden huomiot ylisukupolvisista jatkumoista saavat tukea myös kotimaisista ja kansainvälisistä tutkimuksista (esim. Raitasalo & Holmila 2012; Arria 2012). Esimerkiksi tyypillisiä seurauksia, joita vanhemman päihteidenkäyttö saattaa aiheuttaa ovat lasten kaltoinkohtelu ja hoidon laiminlyönti. Näiden välittömien seurauksien lisäksi erityisesti äidin

päihdeiden käytöllä on nähty olevan myös välillisiä vaikutuksia lapsen kehitykseen, somaattiseen ja psyykkiseen terveyteen sekä turvallisuuteen. (Raitasalo & Holmila 2012, 54, 59; Holmila, Raitasalo, Autti-Rämö & Notkola 2013, 43-44.)

Päihdeongelman lisäksi kaikissa ryhmäkeskusteluissa pohdittiin väkivaltaa ylisukupolvisena sosiaalisena ongelmana. Erityisesti toisessa sosiaalityöntekijäryhmässä sitä käsiteltiin laajasti niin perheyksikön, kulttuurin kuin yhteiskunnan tasoilla. Näillä kaikilla ulottuvuuksilla nähtiin olevan osansa väkivallan ylisukupolvisiin kierteisiin. Sosiaalityöntekijöiden ja perhetyöntekijöiden huomioita väkivallan ylisukupolvisuudesta tukevat myös erinäiset tutkimukset, jotka ovat osoittaneet, että kaltoinkohdeltujen lasten vanhemmat ovat usein itse lapsuudessaan kohdanneet jonkinlaista kaltoinkohtelua ja laiminlyöntiä. Niissä on todettu, että vaikka suurin osa lapsena kalliokohdelluista ei koskaan siirrä toimintaa omiin lapsiinsa, voidaan ylisukupolvista siirtymistä havaittavissa. (Kim 2009, 761, 765-766; Thornberry ym. 2013, 26; Haapasalo 1999.)

Jaana Haapasalon (1999) mukaan vanhempien lapsuudessaan kohtaamat traumaattiset kokemukset uusiutuvat sekä omaan lapseen kohdistuvana kaltoinkohteluna, väkivaltaisena parisuhteena tai mahdollisesti molempina. Haapasalon tutkimuksessa ne äidit, jotka eivät olleet jatkaneet väkivallan kierrettä, olivat tulleet sijoitetuiksi varsin pienenä. (Mt., 54-72.) Myös ryhmäkeskusteluissa esillä olivat lapsuudessa koetun väkivallan yhteydet väkivaltaisiin ihmissuhteisiin sekä lapsen kaltoinkohteluun. Lisäksi toisessa sosiaalityöntekijäryhmässä (SRH2) pohdittiin perheväkivallan ylisukupolvisia jatkumojä tuomalla esille sitä, että vaikka fyysisen väkivallan kierre katkeaisi, saattaa väkivalta jatkua seuraavassa sukupolvessa henkisenä väkivaltana tai esimerkiksi emotionaalisenä huono-osaisuutena (myös Törrönen & Vornanen 2002). Ongelmien muuttuviin muotoihin viitaten perhetyöntekijät kertoivat puolestaan asiakkuuksista, joissa päihdeongelmaisessa perheessä kasvanut äiti siirsi lapsuudessaan kokemansa laiminlyönnin, nälän ja hädän omalle lapselleen ongelmina, jotka näkyivät muun muassa ylikorostuneena huolenpitona syömiseen liittyvissä asioissa. Haapasalo (1999) on kiteyttänytkin, että ihmisellä on alttius toistaa kokemiansa traumoja jossain muodossa, samassa tai muuttuneessa (mt., 67.) Myös sosiaalityöntekijät olivat samoilla linjoilla pohtiessaan ylisukupolvisia siirtymiä. Seuraava aineisto-ote tiivistääkin sosiaalityöntekijäryhmän ajatuksia ongelmien muuttuvasta luonteesta.

Jotkut ongelmat vähenee, jotkut muuttaa muotoaan, mutta sitähan se ihmisten elämä on.. (SRH2, S3)

Kaikissa ryhmäkeskusteluissa vanhempien jaksamattomuus ja vanhemmuuden puute herättivät erityisen paljon keskustelua. Molemmissa sosiaalityöntekijöiden ryhmissä työntekijät keskustelivat

jaksamisen merkityksestä tasapainoisen ja turvallisen arjen luojana. Sosiaalityöntekijät määrittivät vanhemmuuden heikkenemistä perushoivan sekä emotionaalisen läsnäolon ja lämmön puutteina, ongelmina vuorovaikutussuhteessa sekä laajemmin haasteina elämänhallinnan eri alueilla. Perhetyöntekijät tarkoittivat vanhemmuuden kateissa olemisella osin samansisältöisiä seikkoja, tuoden kuitenkin enemmän esille vanhempien osaamattomuutta ja avuttomuutta. Vanhemmuuden kateissa olemisesta nähtiin seuraavan lasten rajojen ja rutiinien puutetta sekä muiden arjen perusasioiden hoitamisen vaikeuksia, kuten haasteita raha-asioiden hoidossa ja sitoutumattomuutta aikatauluihin. Lisäksi arjen pulmia liitettiin muun muassa ravitsemukseen ja syömiseen, lapselle epäsopevaan ajanvietteeseen, perheen vähäiseen yhdessäoloon sekä kodin epäjärjestykseen.

Kuten muun muassa Sihvonen (2008) toteaa, kadonneen vanhemmuuden diskurssi on ollut voimakkaasti esillä myös julkisessa perhekeskustelussa. Luottamuksen puute vanhemmuutta kohtaan, ja toisaalta asiantuntijatiedon korostuminen, ovat leimanneet erityisesti vuosituhaten vaihteessa esiintynyttä huolipuhetta lasten pahoinvoinnista. Pahoinvointipuheeseen on liittynyt pelkoa perheen merkityksen katoamisesta ja moraalin rappeutumisesta. Syitä ohenevaan vanhemmuuteen ja ratkaisuja pahoinvoinnin paikkaamiseen on haettu pitkälti yksilötasolta, vaikka myöhemmin keskusteluihin on nostettu myös esimerkiksi perhepolitiikan ja muiden perhettä tukevien ulkoisten tekijöiden roolia. Sihvosen mukaan myös keskusteluiden suunta on alkanut muuttua siltä osin, että kadoksissa olevaa vanhemmuutta yhdistetään nykyisellään enemmän marginaaliryhmiin, erityisesti lastensuojelun asiakaskuntaan. (Mt. 176.)

Haastateltavien lastensuojelun työntekijöiden puheissa syitä vanhemmuuden katoamiselle jäljitettiin perheen taloudellisesta ahdingosta, työttömyydestä ja vanhempien psyykkisestä hyvinvoinnista. Samalla korostettiin vanhemmuuden puutteiden kulkeutuvan usein sukupolvissa. Toisaalta tuotiin esille aikamme yhteiskunnan erityispiirteiden heijastumista kadonneen vanhemmuuden ilmenemiseen. Alla oleva aineistoesimerkki havainnollistaa perhetyöntekijöiden rakentamaa näkökulmaa kadonneesta vanhemmuudesta, jota osaltaan on värittämässä informaatioteknologinen kehitys (ks. Lahikainen 2005) ja sitä seurannut yhteisöllisyyden murtuminen.

P3: Sitten yksinkertaisesti osaamattomuutta.

P2: Vanhemmuus on ihan kateissa ja.

P1: Paljon ihmiset jumittuu sinne kotiin tänäpäivänä sinne tietokoneen ääreen. Se on yks suuri syy siihen, että ihmiset syrjäytyy ja ne näpyttää sen tietokoneen...

P2: Sosiaaliset suhteet hoidetaan siellä facessa (facebook).

P1: Ei mennä lasten kanssa puistoon, eikä olla naapureiden kanssa missään tekemisissä. Kaikki semmonen.

P3: Ja vaikka palvelujakin olis tarjolla, niin ei todella lähdetä sieltä kotoa.

PI: Vaikka olis kaikenmaailman vaunujengejä järjestetty ja tapahtumia, niin ei ihmiset lähde niihin. (PRH)

Vanhemmuuden puutteita käsiteltiinkin osana laajempaa, usein ylisukupolvista elämänhallinnan problematiikkaa, jota haastateltavat lähestyivät ammattiryhmästä riippumatta myös levottoman elämäntavan kuvauksilla. Levottoman elämäntavan kaltaista ilmiötä on luonnehdittu myös lastensuojelun asiakkaita sekä sijoitettujen lasten taustoja koskevissa tutkimuksissa. Esimerkiksi Tarja Heino (2007, 26-30) on lastensuojelun asiakkaita tutkiessaan kirjoittanut niin muuttuvista perherakenteista kuin usein vaihtuvista asuinympäristöistä. Kaikissa ryhmähaastatteluuksissa levoton elämäntapa ilmenikin toistuvina asuinpaikan vaihtoina ja kiinnittymättömyytenä opiskelupaikkoihin tai työhön. Lisäksi sen katsottiin pitävän sisällään nopeat ihmissuhderatkaisut, joissa edettiin ja erottiin nopeassa tahdissa. Erityisesti tämän nähtiin koskettavan nuoria aikuisia, jolloin aihetta käsiteltiin myös teinivanhemmuuden teemaan viitaten.

Niin ja aika nopeesti meidän asiakkaat niinkun hankkii itse lapsia nuorena, et ehkä semmosta turvaa luo sit siihen omaan elämään. Mut sit kuitenkin se vähän niinkun kaatuu, kaatuu se palapeli siinä. Et se ei ihan toimikkaan niin, et kun on ne lapset, niin se elämä on helpompaa vaan se on silloin paljon vaikeempaa. Et sitä ei ehkä ymmärretä.. (SRH1, S1.)

Kuten edellä oleva ote tuo julki, haastateltavat näkivät nopeiden ratkaisujen, esimerkiksi lasten hankkimisen hyvin nuorella iällä, olevan osaltaan toivetta löytää elämään rakennetta ja turvaa, mikä kuitenkin taitojen ja voimavarojen puuttuessa voi hankaloittaa tilannetta edelleen.

5.2 Lapsuuden kodin eväät – oppia sukupolvelta seuraavalle

Sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisuutta selitettiin monin eri tavoin ja ilmiötä kuvatessaan haastateltavat puhuivat niin ongelmien siirtymisestä, periytymisestä ja välittymisestä, käyttäytymisen kopioimisesta ja mallioppimisesta kuin opittujen asioiden toistamisesta. Kaikissa keskusteluissa korostui perheessä tapahtuvan sosiaalisaation merkitys lapsen maailmankuvan muodostajana ja ylisukupolvisten siirtymien välittäjänä. Vuorovaikutuksella ymmärrettiin olevan suuri rooli niin toimintatapoihin sosiaalistumisen prosessissa kuin hyvinvoinnin ja tunne-elämän kehittymisen kannalta.

Toisessa sosiaalityöntekijäryhmässä (SRH1) kuvattiin perheen merkitystä ”elämän eväiden” antajana. Haastateltavat toivat puheissaan näkyviin ajatusta siitä, että jos vanhemmuus on syystä tai

toisesta puutteellista ja annetut eväät jäävät heikoksi, ei seuraavakaan sukupolvi saa välttämättä sen parempia rakenteita elämäänsä.

No varmaa ne ylisukupolviset systeemit. Jos ei ole itse saanut kotoa kauhean hyviä eväitä, niin ei sitä sit lapsellekaan välttämättä osaa antaa kummosta... (SRH, S1)

Kaikki haastateltavat liittivät lapsuudenkodin eväisiin muun muassa tapoja ja toimintamalleja, joita lapsi vanhemmiltaan oppii ja omaksuu. Sosiaalityöntekijät ja perhetyöntekijät muistuttivat, että ongelmallista käyttäytymistä voi olla vaikeaa muuttaa, mikäli yksilöllä ei ole käsitystä perheensä mallien problemaattisesta luonteesta ja mahdollisuutta harjoitella toisenlaisia toimintatapoja. Erityisesti päihteidenkäyttöön liittyvien tapojen nähtiin (PRH & SRH2) siirtyvän opittuna käyttäytymisenä, jos muunlaista mallia esimerkiksi asioiden käsittelyyn vastoinikäymisten kohdatessa ei ole kuin ”pulloa tarttuminen”.

Perhetyöntekijät toivat paljon esille konkreettisten arjen hallinnan taitojen oppimista. He näkivät toimintamallien siirtyvän usein sellaisenaan seuraavalle sukupolvelle (vrt. Antikainen, Rinne & Koski 2013, 42-43). Työssään he kertoivat huomanneensa kuinka vanhempien lapsuudessa opitut tavat hoitaa kotia ja taloutta näyttäytyivät täysin samanlaisena heidän oman perheensä käytännöissä. Samoin kasvatustyylien he näkivät siirtyvän herkästi aina käytettyjä äänenpainoja myöten. Päihteidenkäyttötapojen, kasvatustyylien ja arjen hallinnan taitojen toistumista perhetyöntekijät pitivät erityisen todennäköisenä tilanteissa, joissa lapsella ei ole muita samaistumisen kohteita.

Ne jatkuu niin kuin sillain sukupolvittain, ja sitten kodin siisteys, että joku sanoo, että joo oli munikin kotona, eikä siitä mitään, että oli likasta ja sekasta ja muuta. (PRH P3)

...mitä siellä lapsuuden perheessä vanhemmat on, kuinka siellä arki on hoidettu, niin se siirtyy täysin, siis kopioituna. Tää on niin todistettu, että se siirtyy täysin kopioituna, että sen on ihan fakta, että se lapsi ottaa sen mallin siitä vanhempiensa toiminnasta ja hän sen mallin siirtää sinne omaan perheeseensä. – - Esimerkiksi semmonen kokemus, että lapsuuden perheessä äiti oli hyvin kovaääninen ja komensi lapsiansa erittäin kovaäänisesti, niin että työntekijätkin oli välillä, että apua. Ja se sama jatkui siellä, tämä lapsi komensi sitä omaa lastansa aivan täysin samoin, ja kun sinne meni töihin, tuli sama hätkähdys, että niinku se kokemus siitä, että mitä on joskus ollu, niin se oli aivan samanlainen. (PRH P2)

Kaikki ryhmät lähestyivät ylisukupolvisuutta vuorovaikutuksen näkökulmasta, jonka välityksellä esimerkiksi monien toimintamallien, kasvatustyylien ja kommunikaation tapojen kerrottiin siirtyvän. Vuorovaikutukseen liittäen sosiaalityöntekijät puhuivat myös hellyyden ja hoivan puutteesta, nolaamisesta ja lyttäämisestä sekä perheiden kylmästä tunneilmastosta ja tunteiden

peittämisestä. Sosiaalityöntekijät totesivatkin, että mikäli vanhemmat eivät ole saaneet omassa lapsuudessaan hellyyttä, he eivät välttämättä ymmärrä ja tiedosta myöskään oman lapsensa tarvetta siihen. Tunneilmaston kylmyyden ja hellyyden puutteiden nähtiin tuottavan henkistä pahoinvointia sekä väkivallan ja kaltoinkohtelun jatkumista. Niin henkisen kuin fyysisen väkivallan ketjut liitettiin traumatisoitumiseen lapsuudessa. Traumatisoitumisen lisäksi väkivallan siirtymistä selitettiin (SRH1 & SRH2) taitamattomuudella sekä kulttuurisilla ja opituilla tekijöillä, joihin kytkettiin kasvatukselliset elementit.

Kasvatuksellisten asenteiden lisäksi haastateltavat näkivät myös monien muiden asenteiden ja arvojen siirtyvän vanhemmilta lapsille. Perhetyöntekijät mielsivät työhaluttomuuden ja yleisen välinpitämättömyyden siirtyvän herkästi opittuina ajatusmalleina. Sosiaalityöntekijät (SRH1) sen sijaan totesivat varsinkin pitkäaikaistyöttömyyden vaikuttavan perheen lasten asenteisiin ja mielikuviin työelämästä. Myös lasten koulutustavoitteiden nähtiin olevan sidoksissa perhetaustaan ja sen antamaan maailmankuvaan.

Ja siis kyllä jotkut lapset, sen huomaa että ne on niin kuin sieltä kotoa oppineet jotenkin, et niillä ei niin kuin ole siinä maailmankuvassa jotenkin muuta kuin se mitä siellä kotona on ollut. - - ehkä semmonen just sitten näkyy, ettei osata edes ajatella esimerkiksi menoa johonkin yliopistokoulutukseen tai tämmöseen, että jotenkin elellään siellä omassa maailmassa sitten. (SRH1, S1)

Ismo Pohjantammen (2007) tutkimus työpajanuorista tukee sosiaalityöntekijöiden huomioita perhetaustan vaikutuksista suhteessa nuoren koulutukseen ja uravalintaan. Pohjantammi tuo esille vanhempien työläistäustaisuuden kahtalaista vaikutusta lasten ammatinvalintaan. Hän toteaa, että itse ammattikoulun käyneet vanhemmat osaavat usein aidosti kannustaa lastaan samanlaiselle koulutuspolulle, mutta eivät välttämättä tue esimerkiksi ”epäkäytännöllisenä” pitämäänsä lukiokoulutusta. Näin ollen nuori selviää kodin tavoitetason vastaisesta koulutuksesta perheensä tukemana, vaikka kotona olisikin joitain sosiaalisia riskitekijöitä, mutta ei välttämättä tuen puutteesta johtuen pärjäisi valitessaan koulutuspolkunsu toisin. (Mt., 176-177.)

Omaksuttujen arvojen ja asenteiden ja niiden mukaisten toimintojen nähtiin kaikissa haastatteluissa olevan myös osa yksilön identiteettiä, jolloin niihin vaikuttaminen koettiin haasteellisenä. Sosiaalisen pääoman yhteyksiä identiteetin rakentumiseen tarkastellut Jorma Niemelä (2002) toteaa, että ylisukupolvisten asiakkuuksien kohdalla riskinä voikin olla, että esimerkiksi työttömyys saattaa muodostua eri perheenjäsenten identiteettiä muovaavaksi sosiaaliseksi ongelmaksi (mt., 81).

Ylisukupolviset kehityskulut esiintyivät haastateltavien puheissa varsin voimakkaina läpi keskustelujen. Keskusteluissa oli läsnä myös ymmärrys vanhempien rajallisista mahdollisuuksista

tarjota riittävää vanhemmuutta oman taustansa ja tilanteensa takia. Kaikissa ryhmähaastatteluissa muodostettiin yhtenäistä näkemystä siitä, että pääsääntöisesti vanhemmat haluaisivat tarjota hyvää lapsilleen, mutta eivät siihen aina syystä tai toisesta kykene. Tätä kuvaavat seuraavat ryhmäkeskusteluiden aineisto-otteet:

- - mun mielestä se on hyvin harvinaista että vanhemmat jotenkin niin kuin tietten tahtoen toimisi tahallaan väärin, vaan he yrittää parhaansa, mutta he ei vaan jaksa, kykene olemaan sillä tavalla kuin he haluaisivat. (SRH1, S4.)

Ja sitten kun tosiaan ei näe, kun äidithän tekee ja haluaa sitä parasta lapsellensa, niin se on välillä aika tuskallista, kun kumminkin olis vielä se parempi tie. (PRH, P2)

5.3 Poissaolevat isät ja päihtyneet isoäidit – puuttuvat verkostot

Ylisukupolvisuuden ilmiöstä puhuttaessa verkostot ja niiden merkitys perheiden elämässä nousi keskeisenä teemana esille koko aineistossa. Mikäli perheellä oli olemassa heitä kannattelevia ja läheisiä verkostoja, ne toimivat merkittävänä voimavarana ja hyvinvointia lisäävänä tekijänä. Kuitenkin aineiston pohjalta muodostui kuva todellisuudesta, jossa verkostojen puuttuminen tai niiden negatiivissävytteiset vaikutukset näyttäytyivät ylisukupolvisuutta voimakkaasti määrittävinä tekijöinä.

Kaikissa haastatteluissa perheiden luonnolliset sukulaisverkostot kuvattiin pääosin varsin vähäisinä ja hauraina. Sekä perhetyöntekijät että sosiaalityöntekijät kertoivat perheistä, joissa siteet vanhempiin ja muuhun sukuun olivat katkenneet tai niitä sävytti luottamuksen puute. Niissä tilanteissa, joissa yhteydenpitoa vanhempien ja isovanhempien välillä olikin, ei tukea isovanhempien taholta välttämättä ollut saatavilla heidän omien ongelmiansa takia. Sen lisäksi, että siteet lapsuuden perheeseen olivat ohuet, saattoi vanhempi, yleensä äiti, vastata yksin lapsistaan. Sosiaalityöntekijät ja perhetyöntekijät kuvasivatkin ylisukupolvisten asiakasperheiden muodostuvan usein yksinäisistä äideistä lapsineen, isien loistaessa poissaolollaan. Varsinkin perhetyöntekijät liittivät verkostokeskusteluun myös levottoman elämäntavan tematiikan. Vaihtuvien puolisojen lisäksi myös ystäväpiirit katkeilivat niin vanhemmilta, kuin muuttojen ja koulujen vaihdon myötä myös lapsilta, lisäten yksinäisyyttä molemmissa polvissa. Seuraava ote kuvaakin ylisukupolvisen yksinäisyyden haasteita:

Aika monella nuorella äidillä on nimenomaan se tilanne, että ei ole ketään. Ja se saattaa olla, että se on itse katkaissut välinsä niihin vanhempiinsa kun ei voi kestää niitä. Ja siellä on sit, että ei oo pelkästään se, että se on vaan väkivaltainen tai mikä kokemus onkin, koska usein meidän lasten vanhemmat käy terapioissa ja ovat

katkaisseet sukuunsa, joko äitiin tai isään tai molempiin Ja tavallaan se mikä aiheuttaa sen, että turvaverkko on tosi pieni. (SRH2, S5)

Vanhemman yksinäisyys kuvautui haastateltavien kertomana varsin moniulotteisesti. Se ei ollut ainoastaan konkreettista yksin arjesta vastaamista vaan sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisuuden vuoksi yksinäisyys näyttäytyi moninaisena tuen puutteena. Konkreettisimmillaan verkostojen tarjoaman tuen puute näkyi esimerkiksi olemattomana lastenhoitoapuna. Lastenhoitoavun uupuminen johtui tavallisimmin siitä, että vanhempi ei luottanut syystä tai toisesta isovanhemman kykyyn hoitaa lasta. Sen lisäksi, että varsinkin nuoret vanhemmat kaipasivat omilta vanhemmiltaan tukea paitsi konkreettisesti arjen järjestelyissä, sosiaalityöntekijät ja perhetyöntekijät kertoivat tuen tarvetta olevan myös kasvatuskysymyksissä ja laajemmin elämässä selviytymiseen liittyvissä asioissa. Tuen puutetta ja yksinäisyyttä pidettiin (SRH1, SRH2 & PRH) erityisen vaikeana sen vuoksi, että vanhemmat eivät olleet saaneet turvallisen arjen toimintamallia ja saattoivat olla itse vanhemmuuden kaipuussa kasvuolosuhteidensa rikkonaisuuden vuoksi. Sosiaalityöntekijä (SRH1, S7) tuokin konkreettisen esimerkin kautta näkyviin läheisten merkitystä erityisesti hätätilanteissa ja toisaalta ylipäättään elämän kysymyksissä.

Siitä ylisukupolvisuudesta vielä, että jokainen niinkun meistäkin voi ajatella, että mitä sää teet hätätilanteessa? Kuka se on se sun läheinen tai? Ja mistä asiasta kellekin otat yhteyttä? Ja sitten kun... On niitä nuoria, jotka lähtee haparoiden omaan asuntoon ja tulee tämmösistä tietyistä olosuhteista, missä ei ole kauheasti saanut, niin välttämättä se ei auta että sää soitat äidille. Että se on niinkun niin iso, merkittävä asia. Että kuka mua auttaa. (SRH1, S7)

Varsinkin toinen sosiaalityöntekijäryhmä (SRH1) nosti esille sukulaisverkostojen lisäksi vanhempien ystäväverkostojen kaksinaiset vaikutukset. Parhaimmillaan ystäväverkostojen nähtiin toimivan vanhemmuuden tukena, joskin sosiaalityöntekijät totesivat, että monesti hädän hetkellä ystäväverkostoista ei ollut riittävästi tukea. Tällöin asiakkaiden kerrottiin kääntyvän viranomaisten puoleen.

Et ystäviä saattaa niinkun olla, mutta välttämättä siinä hädän hetkellä ei niinkun oo kukaan ystävä sitten auttamassa. Että se ainoa apu, joka vastaa siihen puhelimeen niin on lastensuojelun päivystys. Se on surullista. (SRH1, S4)

Monesti ystäväverkostot näyttäytyivät myös ylisukupolvisia ongelmia ylläpitävinä, sillä ne muodostuivat usein samankaltaisten ongelmien parissa kasvaneista ja kamppailevista tuttavista. Näin ollen, mikäli vanhemmalla oli halua katkaista omat ylisukupolviset ketjunsä ja päästä eroon ongelmistaan, näkivät sosiaalityöntekijät (SRH1) melkein väistämättömänä tarpeen irtaantua näistä verkostoista, eli negatiivista sosiaalista pääomaa ylläpitävistä ja tuottavista yhteisöistä (esim. Kivelä

& Siisiäinen 2007, 158). Työntekijät totesivat irtaantumisen vanhoista tuttavapiireistä olevan varsin vaikeaa, sillä suhteiden katkaisemisen mahdollisesti ainoaan olemassa olevaan verkostoon nähtiin syventävän vanhemman yksinäisyyttä entisestään. Haastateltavat myös kertoivat, että sosiaalisen taustansa sekä tietynlaisissa verkostoissa kasvamisen ja niissä olevan erilaisen toimintakulttuurin vuoksi, uudenlaisten ystävyyssuhteiden muodostaminen voi olla vaikeaa. Näin käy myös esille seuraavasta aineistoesimerkistä.

S4: Miettii vanhempia joilla on päihdeongelma ja vaikka olis se halu ja tahto päästä eroon siitä ja hoitaa sitä omaa päihdeongelmaa, mutta se että jos se sun kaveripiiri ja sieltä lapsuudesta saakka on ollut niitä päihteiden käyttäjiä ja sun vanhempien kaverit on niitä päihteiden käyttäjiä ja se kaikki elämä, mitä sulla on koskaan ollut ympärillä niin siihen liittyy ne päihteet. Että se semmonen yksinkertainen asia, että miten saada ystäviä, miten tutustua päihteettömään ihmiseen ja ystävystyä hänen kanssaan, niin se voi olla tosi vaikeeta. Koska se on niin tuttua ja turvallista niinkun ne ihmiset jotka käyttää päihteitä, mutta että. Tavallaan nää on hirveän haastavia tilanteita meidän asiakkaille.

S7: Niin on, kyllä. Ne vähäisimmätkin kontaktit...

S4: Olla vielä enemmän yksin kuin sä jo nyt oot. (SRH1)

Kaikissa haastatteluissa olikin esillä viranomaisverkostojen ikään kuin ”luomuverkostoja” korvaava vaikutus monista ongelmista kärsivien perheiden arjessa. Perhetyöntekijät kertoivat olevansa välillä kuin äidin korvikkeita nuorille äideille auttaessaan perheitä kasvatustehtävässä ja ollessaan konkreettisena ja henkisenä tukena arjen asioissa. Perheessä tehtävän työn lisäksi sosiaalityöntekijät kertoivat tarjoavansa perheille, ja ennen kaikkea lapsille, luonnollisia verkostoja korvaavia muotoja, kuten tukihenkilöitä ja tukiperheitä. Korvaavien verkostojen avulla he kertoivat tukevensa vanhemman jaksamista, pyrkien samalla ehkäisemään ongelmien pahenemista. Monissa tilanteissa tukiperheiden nähtiin tarjoavan lapsille myös muunlaista mallia elää arkea, kuin mitä kotiympäristössä on tarjolla.

5.4 Yhteiskunta eron tekijänä – palvelupulaa Perkeleen kadulla

Ylisukupolvisuuden ilmiötä pohdittiin kaikissa ryhmäkeskusteluissa myös yksilöä ja perhettä laajemmassa kontekstissa. Erityisesti sosiaalityöntekijät toisessa ryhmähaastattelussa (SRH2) käsittelivät ylisukupolvisuutta kansakunnan tasolla muun muassa tiettyjen sukupolvien jakamien tragedioiden, kuten sodan kautta. He näkivät sosiaalisten ongelmien juontavan juurensa usein monien sukupolvien taakse, jolloin ongelmien paikantaminen ilman syvempää tarkastelua näyttäytyi haastavana. Lisäksi sosiaalityöntekijät keskustelivat aikaisemmilla sukupolvilla

vallinneista kasvatustasanteista ja -menetelmistä, joiden he näkivät osaltaan ulottavan vaikutuksensa vielä nykypäiväänkin.

Ne on tosi pitkiä ketjuja jotka tulee, eikä niitä ehkä tässä työssä, jos aattelee, miks joku lapsi voi huonosti niin sehän menee sukupolvia taaksepäin ja sitä ois joskus oikeesti tosi tärkeätä tarkastella ja miettiä enempiki sitä, että mikä tässä perheessä on. Että kuinka suurista ongelmista on kyse ja mistä ne lähtee. (SRH2, S2)

Eihän tässä hirveän kauaa, kun ihmiset on melkein järjestään jos kysyt, niin kaikki on saanut selkäänsä lapsena. Että on piiskattu tai jotain tällöistä ja niitten vanhempia on piiskattu vielä kovempaa, että se on tavallaan sitten koko kansakunnan tasolla. (SRH2, S5)

Historiallisten tapahtumien ja sukupolvissa edenneiden taakkojen ja traumojen lisäksi sosiaalityöntekijät (SRH2) pohtivat paljon myös muiden yhteiskunnallisten olosuhteiden vaikutuksia perheiden elämään ja sukupolvisten ketjujen syntyyn ja etenemiseen. He viittasivat lapsiperheiden aseman ja köyhyyden välisiin yhteyksiin, sekä laajemmin yhteiskunnan polarisoitumiskehitykseen. He keskustelivat siitä, miten nykyään, elintason ollessa korkeimmillaan, myös erot perheiden ja yksilöiden välillä ovat kasvaneet merkittävästi. Tämä näkyy sosiaalityön asiakaskunnan lapsiperheiden köyhyytenä (esim. Heino 2009, 209). Myös toisessa sosiaalityöntekijäryhmässä (SRH1) puhuttiin samasta ilmiöstä, lähestyen sitä kuitenkin hieman eri näkökulmasta. Siinä keskusteltiin yhteiskunnassa vallitsevasta hektisestä ilmapiiristä ja siitä juontuvista paineista ja elämäntavasta, jossa kaikki pitäisi saada välittömästi vastaamaan ideaalina pidettyä kulutustasoa. Sosiaalityöntekijät (SRH1) totesivatkin, että monilla pikkulapsiperheillä on kova paine rakentaa ympärilleen hienot kulissit ja ulkoinen habitus, vaikka heillä ei olisi siihen varaa. Kuten sosiaalityöntekijä (SRH1, S4) seuraavassa katkelmassa esittää, ideaalin elämän tavoittelu voi pahimmillaan johtaa ongelmien kierteseen ja lopulta lastensuojelun asiakkuuteen.

Ja sitten sieltä niin kuin lähtee se kierre, mikä ahdistaa ja tuntuu, että ei välttämättä oo keinoja päästä siitä ulos. Ja sen seurauksena saattaa tulla sitten se lastensuojeluasiakkuus, kun se viimekädessä näkyy sitten meille siinä vanhemmuudessa. Että kun siellä vanhemman ajatuksissa on jo niin kuin niin paljon kaikkea muuta. (SRH1, S4)

Sosiaalityöntekijöiden (SRH1 & SRH2) puheista välittyikin huoli yhteiskunnan kulutuskeskeisestä ilmapiiristä ja eriarvoistumiskehityksestä, joka saattaa ajaa yksilöitä ahdinkoon monella tavalla. Kulutuskeskeisyys näkyy myös lasten eriarvoisuutena, mahdollisuuksien puutteena harrastaa ja osallistua vertaistensa tavoin. Sosiaalityöntekijät totesivatkin, että taloudelliset tukitoimet ovat yksi tapa pyrkiä paikkailemaan asiakkaana olevien lasten heikkoa asemaa.

Ja eri välineisiin, niihin voi vaikka taloudellista tukea, polkupyörät ja systeemit, ettei heti koulussa huomata että aijaa, että tämmönen tilanne. (SRH1, S7)

Harrastukset on sen verran kalliita, että lapsi eriarvoistuu sen suhteen. Sit noi kaikki tekniset vempheet, eihän vanhemmilla oo varaa ostaa kaikkea tai jos ostaa niin jää jotain muuta pois, että siinä tota tulee siinä tavallaan tämmöistä luokkajakoa ihan siinä luokassakin suoraan. Kellä on varaa ja kellä ei. (SRH2, S3)

Sosiaalityöntekijät (SRH2) keskustelivatkin paitsi lasten eriarvoistumisesta yksilöinä koulumaailmassa, he käsittelivät koulun ja myös asuinalueen eriarvoistavaa vaikutusta laajemmin. Koulujen nähtiin olevan osa yhteiskunnassa vallitsevaa kilpailukulttuuria, sillä koulujen vertailun nähtiin lokeroivan myös oppilaita. Koulun saaman huonon maineen nähtiin vaikuttavan myös opettajien saantiin, minkä edelleen katsottiin heikentävän oppilaiden mahdollisuuksia pärjätä opinnoissaan. Koululla nähtiinkin olevan erityinen merkitys osana ongelmien ennalta ehkäisyä ja hyvien opettajien roolia haastavissa kouluissa korostettiin. Alla oleva aineisto-ote kuvaa sosiaalityökeijöiden (SRH2, S6 & S3) näkemystä koulusta luokkaerojen synnyttäjänä sekä koulujen vertailua leiman lyöjänä.

S6: - - kyllähän siinä on aina, et kannattaako tohon lukioon mennä, mutta se jotenkin nykyään korostetaan, että tavallaan niinkun, jos sä olet jossakin Kolarissa niin sulle saatetaan lyödä semmoinen leima. -- No mä tavallaan näkisin se yhteiskunnallisena ongelmana, että nyt korostetaan sitä, että vertaillaan!

S3: Mä aattelen, että siinä ongelma alkaa enemmänkin siinä alakoulussa kun huonoppiin kouluihin on vaikeampi saada opettajia ja mä aattelen, että siinä sitten täällä lähiössä on luokkia, joissa maahanmuuttajia on todella paljon. Osa näistä suomalaisten vanhemmista, jotka ovat ite korkeemmin koulutettuja niin miettii onko lapsi tässä lähikoulussa vai lähtee se jonnekin muualle kouluun. Mä aattelen, että se alkaa se erilaistuminen näkymään jo tässä ihan alkuvaiheessa. (SRH2)

Koulujen eriarvoistavan vaikutuksen lisäksi sama sosiaalityöntekijäryhmä (SRH2) näki huono-osaisuuden kasautuneen myös alueellisesti esimerkiksi tiettyjen kaupunginosien sisälle. Näkemys vuokrataloihin ja kaupunginosiin keskittyvästä huono-osaisuudesta ei ole uusi. Irene Roivainen (1995) on tutkinut Tampereen Hervannan asuinlähiötä sosiaalityön näkökulmasta parikymmentä vuotta sitten. Jo tuolloin sosiaalityöntekijät olivat tuoneet esille, kuinka kyseisen asuinalueen sosiaaliset ongelmat olivat paikannettavissa tiettyjen vuokratalojen alueelle (Mt., 81.) Hollannissa tehdyssä tutkimuksessa Drukker tutkijakollegoineen (2003) ovat puolestaan huomanneet, että alueella vallitsevalla sosioekonomisella statuksella on yhteys siellä vallitsevaan sosiaaliseen pääomaan ja sen muotoihin. He toteavat, että tämä näyttäisi johtuvan siitä, että alueilla, joissa on korkeampi sosioekonominen status, yksilöiden välillä vallitsee luottamuksellisempi ilmapiiri, mikä puolestaan mahdollistaa paremman sosiaalisen kontrollin. Tämän asukkaiden välisen sosiaalisen

kontrollin he toteavat vaikuttavan positiivisesti alueella asuvien lasten psyykkiseen hyvinvointiin ja käyttäytymiseen. (Mt., 825, 833, 838.)

Ryhmäkeskustelussa sosiaalityöntekijät (SRH2) luonnehtivat omaa kaupunginosaansa köyhäksi alueeksi, mikä näkyy heidän mukaansa laajasti siellä tehtävässä sosiaalityössä, esimerkiksi asiakasmäärissä ja huostaanotoissa. Köyhyyden ei nähdä kuitenkaan levittäytyneen tasaisesti koko kaupunginosaan vaan, kuten Roivaisen (1995) tutkimuksessa, niille kaduille, joilla vuokratat sijaitsevat. Toisessa sosiaalityöntekijöiden ryhmäkeskustelussa (SRH2) köyhimpien vuokratat kerrottiin sijaitsevan ”Perkeleenkadulla”, jonne kukaan ei vapaaehtoisesti haluaisi asettautua asumaan ja josta kaikki haluaisivat muuttaa muualle. Seuraava kohta ryhmäkeskustelun (SRH2) kulusta kuvaa työntekijöiden ajatuksia alueellisten tekijöiden vaikutuksista sukupolvissa jatkuvaan eriarvoisuuteen.

S5: -- menisitkö itse asumaan tonne XXX-kadulle jota mä sanon perkeleenkaduksi, koska siellä on seinät kuin pahvia. Siellä ei kukaan oikein, sillä jos joku huutaa tai jotain niin kaikki kuuluu ja se on semmonen ympäristökin on ihan , että en tiedän kenen pitäisi huolehtia siivoomisesta, niin kaikki tämmöiset, että annetaan kaiken ränsistystä. -- että sieltä sitten lähetään usein sen takia että sanottaan, että mä en kestä tätä enää, että ei saa nukkua.

S2: Niin ne lähtee jotka pystyy

S5: Niin ne lähtee jotka pystyy...

S2: mutta ne joilla sitten muutenkin ehkä on ongelmia ja hankaluuksia niiden tarvii sit tavallaan tyytyä siihen ympäristöön, että ei voi valita sitä asuinympäristöä.

H2: Sieltä on hankalampi lähteä mihinkään.

S2: Eikä ehkä jaksa ja ei oo taloudellisia resursseja tai muita resursseja lähtee sitä uutta asuinpaikkaa etsimään

S5: Niin ja sitten kun meidänkin asiakkaat on niin just, että kun meillä on tietty vuokrataso ja se vuokrataso on oikeesti vaan niissä kaikista huonoimmista puljuissa mitkä. Niin ei ole, niin sitten ei saa. Että me tavallaan niin kun silläkin tavalla ajetaan ihmisiä asumaan tiettyihin kauheisiin.

--

S2: Kyllä meillä monet asukkaat on täälläkin muutamia sellaisia muutamia taloja, mihin ehkä tulee ne lastensuojeluilmoitukset aina niistä tietyistä taloista. Jos aatellelaan prosentuaalisesti niin aika voidaan asettaa tiettyihin rakennuksiin, mutta sielläkin ne asukkaat monesti puhuu, että haluaa sieltä pois, että tää ei oo hyvä paikka asua mun lapsille. Että haluaisi muuttaa johonkin muualle. Mut sit se ei oo vaan mahdollista, lähteä. (SRH2)

Sosiaalityöntekijät (SRH2) totesivat, että mahdollisuuksiensa mukaan perheet ovat toisaalta saattaneet muuttaakin uusille asuinalueille uuden elämän toivossa, mutta suurista toiveista huolimatta ongelmat ovat seuranneet perässä. Myös perhetyöntekijät näkivät ongelmien kulkevan perheiden mukana, vaikka toisin kuin sosiaalityöntekijät, he eivät nähneet kaupunginosilla olevan enää tänä päivänä vaikutusta huono-osaisuuteen ja sen ylisukupolvisiin jatkumoihin.

Sosiaalityöntekijät (SRH2) kävivät laajemminkin keskustelua aluepolitiikan vaikutuksista perheiden hyvinvointiin. He korostivat myös lähipalveluiden merkitystä niin perhe- kuin yhteisötasolla. Yhteisöllisyyden nähtiinkin olevan yksi keino tuottaa hyvinvointia ja siksi sen ohenemisesta oltiin huolissaan. He totesivat, että vanhemmissa kaupunginosissa yhteisöllisyyttä oli vielä jonkin verran jäljellä, mutta uudempiin kaupunginosiin sitä ei ole onnistuttu luomaan. Sosiaalityöntekijät näkivät lähipalvelut yhtenä tapana tukea samalla alueella elävien, eri tuloluokkiin kuuluvien perheiden välistä yhteisöllisyyttä, todeten samalla, että yhteiskunnassa tapahtuva palveluiden karsinta vaikuttaa niiden saatavuuden ja heikentymisen lisäksi yhteisöllisyyden murenemiseen.

Marshall, Huang ja Ryan (2011) ovat huomanneet toisen polven lastensuojeluasiakkaita tutkiessaan, että suhteessa ensimmäisen sukupolven asiakkaisiin, toisen asiakassukupolven perheiden elämää varjostavat usein moninaisemmat ja kasautuneemmat ongelmat sekä heikommat taloudelliset ja sosiaaliset resurssit. Moninaisemmista ongelmista johtuen myös erilaisten palvelutarpeiden määrä on ylisukupolvisilla asiakkailla suurempi. (Mt., 1024–1026.) Myös ryhmähaastatteluissa niin sosiaalityöntekijät kuin perhetyöntekijät tiedostivat asiakkaidensa erilaisten palveluiden tarpeellisuuden ja ennen kaikkea toivat esille sitä, kuinka heidän työtään haasta pula palveluista. Perhetyöntekijät pitivät palveluiden karsimista ja pitkiä asiakasjonoja yhtenä pääsyynä perheiden pahoinvointiin. He totesivat palvelujen saannin ja varhaisen puuttumisen olevan varsin olennaista ketjujen katkaisemiseksi, jonka seurauksena palveluiden ulkopuolelle jääneet vanhemmat ja lapset joutuvat olemaan yhä sairaampina kotona. Tämä puolestaan saattaa edelleen monimutkaistaa ja vaikeuttaa ongelmien vyyhtiä. Perhetyöntekijöiden lisäksi myös sosiaalityöntekijät korostivat ennalta ehkäisevien ja matalan kynnyksen palveluiden merkitystä sosiaalisten ongelmien vähentämiseksi. Sosiaalityöntekijät (SRH2) toivoisivat, että kattavat alueelliset lähipalvelut toimisivat kaikkien käytössä olevina peruspalveluina. Kaikille avoimina palveluina ne vastaisivat kunkin perheen tarpeisiin leimaamatta ketään.

Osana yhteiskuntaa koskevia keskusteluja sosiaalityöntekijät (SRH2) ja perhetyöntekijät lähestyivät myös työllisyyden kysymyksiä. Työttömyys nähtiin yhtenä osana ylisukupolvisuuden ilmiötä, joka toisintaa itseään varsinkin muiden mahdollisuuksien ollessa rajalliset. Perhetyöntekijät tuottivat yhdessä, että sosiaaliturva näyttäytyy joillekin asiakkaista jopa liiankin houkuttelevana vaihtoehtona työhön nähden.

P2: Nojataan yhteiskunnan näihin tukiin ja varoihin, et siis tää on ihan slogani tää, et en mää viitti töihin mennä, miks mää sinne meen, mää saan sossusta enemmän. Eikä mun tarvi lähtee mihinkään, eikä nähdä minkään...

P3: Mulle kuuluu se ja se.

P2: Joo.

P3: Tää on niinku tullu, et mulle kuuluu se ja se ja se.

P1: Mmm. (Myötäillen)

P2: Kun ennen ei kuulunu kyllä. Ei, ei...

P3: Täs on sellanen suuri muutos tapahtunut. (PRH)

Perhetyöntekijät totesivat, että yhteiskunnan huolenpitoon luottaminen voi näkyä jopa turvaverkon väärinkäyttönä, kuten tietoisena vuokrien maksamatta jättämisenä, koska sosiaalitoimen ”tiedetään” hoitavan lapsiperheiden rästit ja estävän siten hädät. Perhetyöntekijät näkivät, että ilmiö on tässä mittakaavassa uusi, joskin he totesivat sen olevan osa taloudenpidon haasteisiin ja asenteisiin liittyvää ylisukupolvisuuden problematiikkaa. Sosiaalityöntekijät (SRH1) näkivät työttömyyden puolestaan olevan työelämän murroksen seurausta. Vaikka he uskoivat sosiaalisen liikkuvuuden parantuneen, he arvelivat työmarkkinoiden muutosten tuoneen yksilöt uudenlaisten haasteiden eteen. Näiden haasteiden nähtiin todentuvan erityisesti niiden yksilöiden ja perheiden kohdalla, joiden koulutustausta on alhainen tai se puuttuu kokonaan. Sosiaalityöntekijät (SRH1) kaipasivatkin työmarkkinoille niitä työpaikkoja, joissa ihmiset voisivat työskennellä myös vähäisemmällä koulutuksella tai ilman koulutusta ja siten luoda itse mahdollisuuksia parempaan tulevaisuuteen itselleen ja seuraavalle sukupolvelle.

S1: Joo, et ne mahdollisuudet on paremmat yksilöille (nykyään). Et ei ennen ehkä voinut semmoset, niinkun köyhien perheiden lapset esimerkiksi opiskella missään, oppikoulukin oli maksullinen ja muuta, niin ei päässyt eteenpäin. Vaikka olis ollut silleen älliä lukea ja näin. Mutta kun ei ollut rahaa niin ei voinut... Ja sit siinä ehkä just kaikki muutkin ongelmat eriytyy samalla kun ei voi. Ei pysty ottaan elämään mitään uutta, niin ottaa sen mikä sieltä omasta perheestä.

S7: Se on ehkä tätä nykypäivää niinkun nimenomaan ton kautta ajateltuna, kun ei ole enää niitä työpaikkoja... mihin pääsis vähäisemmälläkin koulutuksella. Et ei voi lähtee sitä elämänsä rakentamaan. Että sää oot jonkun yhteiskunnan tuen varassa, työmarkkinatuella tai muilla pienillä rahoilla. Nykypäivänä, että sää saat jonkun niin sanotusti hanttihommankin, niin vaatii jo ammattitutkinnon alle. Että kyllä se niinkun on hankaloitunut monella tavalla tää, nykypäivänä... (SRH1)

Sosiaalityöntekijöiden (SRH1) tunnistamat haasteet ylisukupolvisissa työttömissä perheissä ovat nähtävissä myös Pohjantammen (2007) tutkimuksessa. Pajanuoria tutkiessaan Pohjantammi huomasi selkeää ylisukupolvisuutta sen suhteen, että työttömien nuorten sosiaalisaatio oli varsin pysyvää ja kuuluminen tiettyyn yhteiskuntaryhmään itseään toistavaa. Samoin kuin haastatellut sosiaalityöntekijät, myös Pohjantammi on todennut, että ongelmaksi ilmiön tekee varsinkin se, että ylisukupolvisista huono-osaisista taustoista tulevilla nuorilla on vaikeaa lähteä rakentamaan uudenlaista mallia elämänsä, koska lähipiiri ei muunlaista usein tarjoa. (Mt., 179, 182.)

5.5 Pikkuaikeudesta tasapainoiseksi vanhemmaksi?

Siinä missä ylisukupolvisia siirtymiä nähtiin tapahtuvan lastensuojelun asiakasperheiden kohdalla varsin usein, erityisesti sosiaalityöntekijöiden keskusteluissa korostettiin sitä, että vanhempien hyvinvointiongelmien riskit eivät läheskään aina realisoidu ja siten siirry automaattisesti sukupolvelta toiselle. Haastateltavat totesivat, kuinka vanhempien ongelmista huolimatta monet yksilöt selviävät myöhemmissä elämänvaiheessaan varsin hyvin. Tässä osiossa huomion kohteena ovatkin sosiaalityöntekijöiden pohdinnat riskitekijöiden ja suojaavien elementtien vaikutuksista ylisukupolvisiin siirtymiin. Liikkeelle lähdetään tarkastelemalla aluksi niitä tekijöitä, jotka lastensuojelun työntekijöiden näkökulmasta kuvaavat ylisukupolvisuutta ja sen tuomaa erityisyyttä työskentelyprosessiin.

Lastensuojelun asiakasperheissä problematiikan nähtiin olevan usein syvemmällä juuri niissä perheissä, joissa erilaisia hyvinvoinnin vajeita oli esiintynyt useassa polvessa. Pitkäaikaiset ja moniongelmaiset ylisukupolviset perheet määrittyivät haastateltavien puheissa jopa tunnetuiksi ”tapauksiksi”, joiden haastavasta tilanteesta tiedettiin koko työyhteisössä.

Sillain mietin näitä ylisukupolvisia tilanteita, että itellä jos miettii niin ne on melkein sellaisia tapauksia. Niitä on muutama missä se oikein näkyy, että hohheijaa... että samankaltaista. (SRH1, S7.)

Kuten aikaisemmin mainittiin, sosiaalityöntekijät (SRH1) myös näkivät joidenkin sosiaalisten ongelmien juurtuneen perheenjäsenien identiteetteihin, joskin perheiden ja perheenjäsenten välillä korostettiin olevan luonnollisesti myös eroavaisuuksia. Sosiaalityöntekijät (SRH2) kertoivat, että toisinaan ylisukupolvisuuden painolasti ja pureutuminen yksilön identiteettiin näyttäytyy niin vahvana, ettei nuori halustaan ja aikeistaan huolimatta kykene irtautumaan halveksimastaan aiemman sukupolven toimintamallista vaan epäonnisten ketjujen kautta päätyy toistamaan sitä ikään kuin hyväksyen ”osansa”. Seuraavissa aineistoesimerkeissä on nähtävissä sosiaalityöntekijöiden puheenvuoroja koskien ketjujen katkaisemisen vaikeutta sekä identiteetin muodostumista ja sen synnyttämää häpeää osana sukupolvien jatkumoa.

-- tietysti aina puhutaan vaan jostain joukosta, mutta että niitä on. Jotka inhoo ja häpeää itseensä. Ja sitten niitten pojat häpee itseensä ja inhoo isäänsä. Kunnes niistä tulee sellaisia että ne aattelee, että perkele, ollaan sitten niinkun isä, kun kerran näin on. (SRH2, S5)

--lapset ja nuoret sen jollain tasolla tiedostaa. Et ei tää oo nyt ihan niinkun pitää, tai et toi äitee on nyt tommonen. Että ehkä sitä niinkun tekee, punoo niitä juonia itessään, että sitten kun olen aikuinen niin. Mutta että siihen omaan toimintaan, niiden asioiden vieminen eri tavalla, niin se on aika hankalaa ja haasteellista. (SRH1, S7)

- - ja niin kuin se on mun mielestä aika aika haasteellista yrittää lähteä muuttamaan sitä meidän asiakasvanhempien käyttäytymistä, koska se on niin syvällä siellä heidän identiteetissään ja tavassaan toimia. (SRH1, S4)

Monipolvisissa lastensuojelun asiakkuuksissa tunnistettiin tiettyjä erityispiirteitä, jotka vaikuttivat työskentelyyn sekä positiivisesti että negatiivisesti. Asiakkaiden aikaisempien kokemusten nähtiin (SRH1, SRH2, PRH) määrittävän paljolti sitä, miten asiakastyöskentely etenee. Vanhempien kokemusten viranomaisten kanssa työskentelystä koettiin vaikuttavan työskentelyyn. Molemmissa keskusteluissa sosiaalityöntekijät kertoivat kohdanneensa asiakasvanhempia, joilla oli traumaattisia kokemuksia lastensuojelulaitoksissa asumisesta. Näissä asiakkuuksissa lapsuudessa koetut negatiiviset tapahtumat sijaishuollossa vaikuttivat edelleen luottamuspulana ja pelkoina sosiaalitoimea kohtaan.

Toisin kuin sosiaalityöntekijät, perhetyöntekijät toivat esille, että perhetyössä asiakkuuden ylisukupolvisuus on vaikuttanut asiakassuhteen muodostumiseen pääasiassa vain positiivisesti. He kertoivat tietävänsä asiakkaita, joissa vanhempi polvi on kannustanut ottamaan vastaan perhetyötä, koska olivat kokeneet sen itsekin hyödyllisenä aikanaan. Nuorilla vanhemmilla oli monesti myös itsellään positiivisia kokemuksia perhetyöntekijän käynneistä lapsuudessa. Näiden kokemusten todettiin auttavan nykyisessä asiakassuhteessa.

Lapsuuden perheen viranomaiskontaktien nähtiin kaikissa ryhmissä lisäävän vanhempien tietoisuutta palvelujärjestelmästä ja palvelumuodoista työskentelytapoineen. Niissä perheissä, joissa kokemukset eivät aiheuttaneet laitospelkoa, sosiaalityötä pidettiin päinvastoin turvallisenä ja tavallisena osana perheen arkea. Sosiaalityöntekijät kertoivat, että tilanteissa, joissa vanhempi koki tulleen pelastetuksi lastensuojelun keinoin, asiakas saattoi turvautua lastensuojelun apuun varsin varhain. Seuraavissa aineistoesimerkeissä sosiaalityöntekijät kuvaavat monipolvisten asiakkuuksien erityispiirteitä palvelujärjestelmän asiantuntijoina ja ikään kuin lastensuojelun ”kanta-asiakkaina”, jotka tuntevat työntekijän ja palvelun omakseen.

S4: Joskus oon joidenkin asiakkaiden kohdalla miettinyt, että semmoset perheet kenellä on ittellä ollut useamman sukupolven ajan ollut se lastensuojelun asiakkuus ja on toimeentulotuen asiakkuus ja semmonen perheen oma sosiaalityöntekijä on aina kuulunut tavallaan siihen heidän verkostoonsa, niin se yhteistyö heidän kanssaan

niinkun lastensuojeluasiassakin, niin on jotenkin onko se jotenkin rennompaa ja luontevampaa, että tilanne on nyt tää ja sit yhdessä mietitään että kun he on niinkun tavallaan niin sisällä siinä, että mitä se lastensuojelu on ja mitä sillä tavoitellaan ja he ymmärtää sen, että kun sukulaisillakin on lastensuojeluasiakkuus, mun naapureilla on, mun kavereilla on ja mulla ittellä on ollut. Että tätähän tää on että käydään sitä sossua tapaamassa. Ja sitte siellä on sitä tätä ja tuota tarjolla.

S7: Mmm. (myötäilee)

S4: Mut sitten kun tulee korkeasti koulutettu, hyvin toimeentuleva perhe, niin ensimmäinen kontakti lastensuojeluun on se lastensuojeluilmoitus omasta muksusta, niin se on hirveen kova pala. Ja se asian työstäminen ja selvittäminen, niin se voi olla paljon haastavampaa heidän kanssaan. (SRH1)

- - oon itsekin nähnyt niitä asiakkaita, jotka on ihan niin kuin professionaalisia sosiaalityön asiakkaita, jotka osaa niinkun kaiken. Tietää kaiken palveluista ja on jopa , keskustelee niissä tilanteissa sillä tavalla, että ollaan ihan oikeasti. Että vähän se naurattaa, mutta vähän se on ihan tottakin, että ollaan keskustelussa ihmisen kanssa, jolla on hurja tieto siitä, mitä asiat tarkoittaa. Ja sit on tosiaan niitä jotka jälkikäteenkin vielä osallistuu ilmoittelemalla tai niinkun kokee sosiaalityöntekijän ainooksi turvakseen ja läheisekseen. (SRH2, S5.)

Ammattiasiakkuuden tematiikka, jota oli tunnistettavissa sosiaalityöntekijöiden haastatteluista, näkyi palvelutietämyksen lisäksi myös eräänlaisena keskustelukulttuurin hallintana. Jo lapsuudessa sosiaalitoimen kanssa tekemisissä olleet ja työskentelytapoihin tottuneet asiakkaat osasivat sosiaalityöntekijöiden mukaan käyttää sujuvasti esimerkiksi sosiaalityön ammattitermistöä asioidessaan. Lisäksi osan asiakkaista epäiltiin keskustelevan sen mukaisesti, mitä sosiaalityöntekijöiden ajateltiin heiltä odottavan. Eräs sosiaalityöntekijä (SRH1, S4) esitti, että osaltaan tämä johtuu asiakkaiden lapsuudessaan oppimasta selviytymisstrategiasta, tavasta pyrkiä miellyttämään asioista päättäviä henkilöitä ja ennakoimaan edessä olevia tilanteita.

Siinä missä lapsuuden selviytymisstrategiat olivat havaittavissa toimintastrategioina aikuisuudessa, niitä tuotiin esille myös lastensuojelun lapsiasiakkaiden käyttäytymistä koskevissa kuvauksissa. Monia lastensuojelun asiakkaana olevia lapsia luonnehdittiin haastatteluissa (SRH1 ja PRH) pikkuaikuisiksi ja pikkuvanhemmiksi. Termeillä kuvattiin lapsen liian varhaista vastuottoa niin itsestään, sisaruksistaan kuin jopa vanhemmistaan. Lastensuojelussa asiakkaana olevien äitien kasvatusasenteita tutkittaessaan myös Terhi Pietari (1999) on käyttänyt haastateltavien tavoin käsitettä pikkuaikuinen kuvaamaan niitä kohtuuttomia pärjäävyyden ja itsenäisyyden vaateita, joita lastensuojelun piirissä olevat äidit lapsiltaan odottavat. Pietari selittää lastensuojeluasiakkaana olevien vanhempien kasvatusasenteita osaltaan heidän lapsuuden kokemuksillaan. (Mt., 92-94.) Myös ryhmähaastatteluissa oltiin yhdenmukaisia sen suhteen, että vanhempien taustat vaikuttavat heidän tapaansa hoitaa vanhemmuuden tehtävää. Sosiaalityöntekijät ja perhetyöntekijät toivat

puheissaan esille, että varhaista vastuunottoa esiintyi erityisesti perheissä, joissa vanhemmilla on esimerkiksi vaikea päihde- tai mielenterveysongelmaa ja vanhempien kyky ottaa vastuuta on heikentynyt. Pikkuuikuisuuden yhtenä ilmentymänä voidaan nähdä sosiaalityöntekijöiden (SRH2) määrittelemä ”kilttien tyttöjen” toiminta, jossa ristiriitaisissa olosuhteissa kasvava lapsi mukautuu olosuhteisiin ja toimii sovittelijana perheen jäsenten välillä. Sosiaalityöntekijät toteavat näiden lasten jäävän helposti huomiotta, sillä he eivät aiheuta ongelmia vaan pitävät murheita sisällään.

S3: Välillä on siis ihan alle kouluikäisiä lapsiakin, sisaruksia jotka pitävät pienemmistä huolta ja tavallaan niin kun pikkuvanhempina siinä. Se on aika surullista katsottavaa.

S5: Se on surullista katsottavaa. Sit varsinkin kun niitä on semmoisia viisivuotiaitakin, jotka pitää vielä pienemmistä huolta ja aina varmistavat, että onko nyt sitten saappaat jalassa tai syöty, tai jotain niin kun tällaista. (SRH2.)

Ryhmäkeskusteluissa korostui useimmin puhe vaikean lapsuuden aiheuttamista riskitekijöistä yksilön elämänculussa ja vanhemmuudessa. Riskipuheesta huolimatta kaikki ryhmät toivat esille myös sitä, ettei vaikea lapsuus määrää yksilön tulevaisuuden kulkua. Molemmissa sosiaalityöntekijäryhmissä keskusteltiin siitä, kuinka samassakin perheessä eri lapset saattavat päätyä erilaisille elämänurille osan selviytyessä toisia paremmin (ks. Punamäki 2004, 67). Sosiaalityöntekijät (SRH2) muistuttivat, että ne yksilöt, jotka onnistuvat selviytymään elämässään niin, että saavat sosiaalisten ongelmien ketjun itsenäisesti katkaistua, eivät näy vanhempina lastensuojelussa. Työssään he kertoivatkin saavansa myös konkreettisesti nähdä sitä, kuinka osa perheiden lapsista pärjää perheen tilanteesta huolimatta varsin hyvin osan tarvitessa lenemmän astensuojelun tukitoimia.

-- osa lapsista on herkempiä, he ei kestä tiettyjä asioita ja jos se perhe on kauhean kaaottinen niin toiset lapset menee siinä tilanteessa helpommin rikki kuin toiset. Että sitä on oikeastaan mahdoton sanoa etukäteen, että kuka sitä tulee kestäämään ja kuka ei. (SRH2, S3.)

Lasten ja perheiden välisiä eroja selitettiin haastatteluissa yksilöiden henkilökohtaisilla ominaisuuksilla, kuten temperamenttityypillä ja persoonallisuudella (SRH2) sekä joissain yksilöissä olevalla ”sisäisellä voimalla”, joka estää heitä ajautumasta hankaliin tilanteisiin. Tarja Heino ja Marianne Johnsson (2010, 271) ovat huomanneet, että riskioloissa elävää lasta suojaavina tekijöinä näyttävät olevan pysyvät ja turvalliset aikuissuhteet, sekä sellaiset harrastukset ja muut aktiviteetit, joissa lapsi saa kannustavia ja identiteettiään vahvistavia kokemuksia. Myös haastateltavat sosiaalityöntekijät (SRH1 & SRH2) löysivät henkilökohtaisten voimavarojen lisäksi erilaisia olemassa olevia, ulkoisia voimavaroja, joiden nähtiin suojaavan lasta. Tällaisiksi mahdollisesti lasta suojaaviksi tekijöiksi esitettiin lämpimät sisarussuhteet (SRH2) sekä hyvät kaverit (SRH1 & SRH2)

ja harrastukset (SRH1). Erityisen merkittävänä kaikki työntekijäryhmät pitivät myös Heinon ja Johnsonin (mt.) tavoin vähintään yhden turvallisen aikuissuhteen olemassaoloa lapsen elämässä. Myöhemmässä elämänvaiheessa selviytymistä tukevin tekijöinä korostettiin hyvän opiskelu- tai työpaikan merkitystä.

Ketjujen katkeamisen edellytyksenä varsinkin sosiaalityöntekijät pitivät kuitenkin vanhemman tietoisuutta omasta tilanteestaan ja hänen motivaatiotaan saada muutosta aikaan sekä tarvittaessa ottaa apua vastaan. Perhetyöntekijät puolestaan korostivat konkreettisen mallittamisen tärkeyttä uusien toimintamallien oppimisessa ja arkeen omaksumisessa. Perhetyöntekijät kertoivat tuovansa perheiden arkeen uudenlaisia toimintatapoja lasten kanssa pärjäämiseen ja arjen rutiinien luomiseen. Nyky-yhteiskuntaa kuvaavana ilmiönä he pitivät myös saatavilla olevan tiedon runsautta, jonka keskellä asiakkailla saattaa olla vaikeuksia löytää sopivaa tapaa soveltaa tietoa käytännössä lapsen tarpeisiin vastatessaan.

P2: Se (väkivalta) toistuu kyllä kans, jos ei niinkun. Senhän saa tietysti poikki jos pääsee avun piiriin. Mutta tosiaan niin, kyl valitettavasti niillä on tapana...

P3: Kertaantua.

P2: Kertaantua. Mutta onhan tietysti näitä nuoria ihmisiä, jotka ei toista sitä malliansa, että he ei halua sitä samaa, mitä heidän lapsuuden perheissään on ollut, että onhan näitäkin, että he ei halua tätä samaa.

P3: Ja sanoo sen oikeen ääneen, että ei halua samaa mitä heidän lapsuutensa on ollut ja muuta

S4: No mä ajattelen, että se että jos sulla on ollut vaikea lapsuus ja vanhemmilla on ollut esimerkiksi päihde- tai mielenterveysongelmaa, et se ei oo yksityteen etkä sää niin kuin lähde toistamaan sitä samaa käyttäytymismallia miten sun vanhemmat on toimineet. Ja se että sellaiset niin sanotut onnistumistarinat, niin ne vanhemmat jotka pystyy siihen hyvään vanhemmuuteen siitä omasta vaikeasta menneisyydestä huolimatta, niin nehan ei näy meille. (SRH1, S4.)

Edelliset otteet ryhmäkeskusteluista tuovat näkyviin, ettei sosiaalisten ongelmien siirtyminen ole väistämätöntä, vaikka se lastensuojelussa usein näyttäytyykin sellaisena. Kuten sosiaalityöntekijä (SRH1, S4) toteaa, sellaiset onnistumisen tarinat, joissa seuraava sukupolvi ei enää tarvitse viranomaisten apua, jäävät lastensuojelun tiedon ulkopuolle. Puolestaan ne onnistumisen tarinat, joita lastensuojelussa on nähtävissä, voivat olla varsin toisenlaisia. Kuten seuraavana analysoiduissa onnistumisen tarinoissa on nähtävissä: onnistuneet tarinat voivat olla kertomuksia ketjujen katkeamisen toivosta, ongelmien kanssa elämään oppimisesta ja arjessa selviämisestä tai onnistuneista interventioista, joita ongelmien haltuunottaminen edellyttää.

6 TARINOITA ONNISTUMISISTA

6.1 Tarina 1: Nopeasta interventiosta lastensuojelutarpeen päättymiseen

6.1.1 Vanhemman voimavarat kadoksissa – työskentely alkaa

Nopean intervention tarinatyyppi muodostuu kolmesta lastensuojelun perhetyöntekijän (P1, P2 & P3) ja kahdesta sosiaalityöntekijän (S1 & S3) kertomasta onnistumisen tarinasta. Nopean intervention tarinoille on ominaista se, että asiakkuuden alussa äidin voimavarat ovat vähissä ja jaksaminen pienten lasten kanssa on koetuksella. Kertomuksissa äitien kuvataan pyörittävän lapsiperheen arkea yksin ja kamppailevan samaan aikaan oman taustansa aiheuttaman taakan kanssa. Lastensuojelun asiakkuuden alkaessa tarinoiden isät eivät juuri osallistu lastensa elämään. Toisinaan perheiden äidit yrittävät saada isiä ottamaan vastuuta – usein kuitenkin tuloksetta. Nopean intervention tarinoille on myös luonteenomaista, että äidit ovat itse hakeutuneet lastensuojelun piiriin saadakseen helpotusta perheensä tilanteeseen.

Lastensuojelun asiakkuuden syitä tarkastellessaan Johanna Hiitola ja Hanna Heinonen (2009) ovat havainneet, että asiakkuuden taustalta on varsin usein löydettävissä vanhempien jaksamiseen ja psyykkiseen hyvinvointiin tai vanhempien pystyvyyteen liittyviä syitä, jotka kuitenkin saattavat tavalla tai toisella olla osa laajempaa ongelmien kokonaisuutta varsinkin monipolvisten asiakkuuksien kohdalla. Myös nopean intervention tarinoissa haastateltavat kytkevät lastensuojelun tarvetta ennen kaikkea vanhemmuuden haasteisiin, kuten juuri ”kykenemättömyyteen” tai ”jaksamattomuuteen” tarjota hoivaa ja huolenpitoa jälkipolvelle. Näihin haasteisiin liitetään myös asiakasvanhempien lapsuudessaan kokema, oman vanhempansa ongelmallinen päihteidenkäyttö.

Vaikka kaikkia aineiston tarinoita sitoo toisiinsa ylisukupolvinen problematiikka, nopean intervention tarinoiden ytimessä on ajatus siitä, että vaikeudet eivät ole nuorimman sukupolven kohdalla päässeet kehittymään ja etenemään vielä kovin pitkälle. Nopean intervention tarinoissa myönteistä muutosta pidetään myös selkeänä ja kohtalaisen pian havaittavissa olevana. Lastensuojelutarpeen kestoa määritellään puolesta vuodesta kahteen vuoteen, mikä poikkeaa huomattavasti muiden onnistumisen tarinoiden asiakkuuksien pituudesta. Tarinoita yhdistää myös perheiden lasten nuori ikä, asiakkuuden aikana lapset ovat kaikki alle kouluikäisiä.

Nopean intervention tarinoissa ylisukupolvisuutta ilmentää osaltaan se, että toimiminen viranomaisten kanssa ei ole tarinatyyppin vanhemmille vierasta. Kertomuksista voikin huomata, että kaikissa nopean intervention tarinoissa vanhempien lapsuutta oli varjostanut heidän oman

vanhempansa päihteidenkäyttö, joka kolmessa tarinassa viidestä oli johtanut sijoitukseen kodin ulkopuolelle. Kahdessa muussa tarinassa vanhemman todettiin eläneen lapsuutensa kotona, äidin ja/tai isän ongelmalliseksi esitetystä alkoholinkäytöstä huolimatta.

Nopean intervention tarinoissa korostuu, kuinka ongelmallisen päihteidenkäytön ohella lapsuuden perheen vaikeudet voivat siirtyä seuraavalle sukupolvelle vanhemmuuden resursseihin ja vuorovaikutukseen liittyvinä haasteina. Perhetyöntekijät kertoivat tarinoissaan arjen havaintoihinsa viitaten, kuinka vanhempien kokemat puutteet lapsuudessa näkyvät heidän toimissaan vanhempana ja turvallisena aikuisena. Vuorovaikutukseen ja emotionaaliseen huolenpitoon liittyvää ylisukupolvisuutta havainnollistaa muun muassa seuraava ote perhetyöntekijän (P2) kerronnasta.

Mutta se, että se sama toistui ihan täysin siellä, siis mitä tää vuorovaikutuksellinen toiminta oli. Ihan vastaavaa, mihinkä hän oli siellä lapsuuden kodissaan tottunut, et se oli ihan kopio. - - Kun tää vauva on kasvanut ja hänestä on tullut sitten tämmönen lapsi, että hän tarvitsisi niin kun enemmän, muutakin kuin sitä syöttämistä ja nukkumista. Ja kun olisi pitänyt sitä vuorovaikutusta ja lapsen kanssa olemista ja tämmöstä lisätä, niin tän äidin kyvyt ei riitä siihen. (P2)

Valtaosa tarinoiden haastateltavista kertoo äitien yrittäneen selviytyä pienen lapsensa kanssa aluksi itsenäisesti, vailla apua. Lasten kasvatukseen tueksi kaivatut isät saavat kertomuksissa sivuroolin tai heidän kerrotaan olevan kokonaan poissa perheen arjesta. Tilastoihin suhteutettuna tulos ei näyttäydy yllättävänä, sillä lastensuojelun asiakkuuden alussa noin kaksi kolmasosaa lapsista asuu pääasiassa toisen biologisen vanhempansa, yleensä äidin kanssa (Heino 2013, 94). Tarinoiden isistä ei haastateltavilla ollut aina kovin tarkkaa tietoa, ja niissä tarinoissa joissa olikin, heidän tilanteensa määriteltiin epävakaaaksi. Kahta tarinaa lukuun ottamatta isien tiedettiin eläneen osana perhettä välittömästi lapsen syntymän jälkeen, mutta parisuhteen kriisiytyttyä perheiden kerrottiin hajonneen ja äitien ottaneen lapsista päävastuun. Niissä tarinoissa, joissa vanhemmat olivat vielä asiakkuuden alkaessa parisuhteessa, yhteisen lyhyen seurusteluhistorian nähtiin tuovan perheisiin haasteita. Seuraavassa aineisto-otteessa yksi perhetyöntekijöistä (P1) kuvaakin tarinassaan esiintyneen tuoreen lapsiperheen pulmia ennen vanhempien eroon päätymistä.

--muuten yhteiselämä oli pikkusen semmosta, että ne ei ollut kovinkaan kauaa ees tuntenut, kun vauva oli saanut alkunsa ja opetteli vielä elämään yhdessä ja perheenä. (P1)

Vaikka jo vanhempien yhdessäolokin kuvautuu tarinoissa vaikeana, haastateltavien kerronnassa isien poissaolo näyttäytyy kuitenkin eniten perheiden selviytymistä koettelevana tekijänä. Siinä missä äideillä nähtiin olevan kotitaustastaan johtuen jo valmiiksi haasteita vastata vanhemmuuden

tehtävästä ja selvitä omien ongelmiansa keskellä, yksinhuoltajuus, erotilanteet ja lasten tapaamisista sopiminen lisäsivät entisestään heidän arkensa kuormittavuutta.

Kershaw (2014) tutkijakollegoineen on tuonut esille, kuinka vanhemman lapsuuden taustoilla ja nykyisen parisuhteen tilalla on suuri merkitys vanhemmuuteen. He näkevät hyvän parisuhteen toimivan ikään kuin suojaavana tekijänä, joka osaltaan myös vähentää negatiivisten lapsuudenkokemusten vaikutusta aikuisuudessa. (Mt., 6.) Samoin Thornberry (2013) ja kumppanit ovat korostaneet, että vanhempien keskinäisellä suhteella sekä tukevilla sosiaalisilla verkostoilla on merkitystä hyvän vanhemmuuden tai jopa kaltoinkohtelun kierteen päättymisen kannalta (mt., 26). Vanhemman negatiiviset kokemukset lapsuudessa yhdistettynä verkostojen puutteeseen ja ongelmalliseen parisuhteeseen saattavat siten vaikuttaa varsin kielteisesti perheiden pärjäämiseen.

Nopean intervention tarinoissa perheiden tilanteita selitetään ja asiakkuuden alkumetrejä luonnehditaan kokonaisvaltaisella verkostotyhjyydellä. Tarinoissa korostuu se, ettei äidillä välttämättä ollut lapsiperhearkea tukevia ystävyysverkostoja ja toisaalta yhteydet sukuun olivat katkenneet tai heikenneet erilaisten syiden ja olosuhteiden seurauksena. Nopean intervention tarinoista onkin nähtävissä etäällä oleminen sosiaalisista yhteisöistä, jopa tietoinen irroittautuminen lapsuuden perheestä ja vanhemmista. Suhteita lähisukulaisiin ei välttämättä edes ylläpidetty, koska nämä siteet saattoivat näyttäytyä asiakasvanhemmalle ennemminkin voimavaroja edelleen kuluttavina kuin niitä lisäävinä.

Mitään yhteyksiä ei ollut sukulaisiin eikä omiin vanhempiin, eikä isovanhempiin, eikä mihinkään minkäänlaisia suhteita. -- Sieltä omista verkostoista ei tullut minkäänlaista tukea. Päinvastoin, sieltä tuli vaan syyttelyä, niinku äidin puoleltakin. Äidin vanhemmatkin, ne oli tosi arvostelevia ja syytteleviä. -- Mutta niin kovettunut oli sinne omien vanhempiensa suuntaan ja niin katkera siitä mitä heiltä on saanut, että ei pyytänyt apua, eikä ottanut vastaan apua, vaikka ne ois joskus tarjonnutkin. (P1)

6.1.2 Työskentely etenee, läheisverkostot aktivoituvat

Nopean intervention tarinoissa lastensuojelun työskentely lähtee liikkeelle hyvässä yhteisymmärryksessä. Jopa luottamukselliseksi luonnehdittu asiakassuhde onnistutaan nopean intervention tarinoissa muodostamaan verrattain lyhyen työskentelyn jälkeen siitäkin huolimatta, että työntekijät kertovat osalla vanhemmista olleen kielteisiä kokemuksia lastensuojelun asiakkuudesta lapsuudessaan. Kuten Särkelä (2001) toteaa, luottamuksellisen asiakassuhteen muodostuminen ei ole kuitenkaan itsestään selvää, vaan vaatii yleensä paljon aikaa ja jatkuvaa työskentelyä sen hyväksi. Paitsi, että toimivaa asiakassuhde voidaan nähdä hyvin etenevän työn

tuloksena, sitä voidaan pitää myös välttämättömänä edellytyksenä, mikäli halutaan saada aikaiseksi positiivisia muutoksia. (Mt., 27–28.)

Kuten seuraavassa aineisto-otteessa käy ilmi, haastateltavien näkemykset olivat yhteneviä Särkelän ajatuksen kanssa luottamuksellisen suhteen keskeisyydestä. Varsinkin toinen sosiaalityöntekijöistä painottaa asiakkaan ja työntekijän välisen luottamuksen ja kontaktin syntymisen merkitystä työskentelyn edellytyksenä, joskin ajatus oli vahvasti tunnistettavissa tarinasta riippumatta.

- että sit kun se luottamus ja se kontakti löytyy sen asiakkaan kanssa, niin sit me pystytään auttamaan. Mut jos ihmiset ei halua ottaa vastaan, eikä luota meihin, eikä saada sitä kontaktii, niin siitä ei tuu oikein yhtään mitään. Et sit se lastensuojelu vaikeutuu aika paljonkin. (S1)

Erityisesti lastensuojelun kaltaisen, perheiden yksityisyyteen voimakkaasti pureutuvan intervention lähtökohdista katsottuna luottamuksellisen suhteen muodostuminen työntekijän ja asiakkaan välille voi olla varsin haastavaa (esim. Tulensalo & Ylä-Herranen 2009, 27). Näissä tilanteissa työntekijöiltä edellytetäänkin erityistä herkkyyttä kuulla asiakasta ja olla vuorovaikutuksessa hänen kanssaan (esim. Pohjola 2010, 35). Haastateltavat tuovat esille, kuinka luottamuksellisen asiakassuhteen rakentamisen esteeksi saattaa nousta ylisukupolvisten asiakkuuksien kohdalla myös lapsuuden kokemusten pohjalta syntynyt luottamuspula muihin ihmisiin. Nopean intervention tarinoissa kerrotaan, kuinka monet sosiaalisten ongelmien varjostamassa lapsuudessa eläneet vanhemmat voivat nykyisissä sosiaalisissa suhteissaan olla erityisen varuillaan, uskaltamatta solmia varsinkaan kiintymystä sisältäviä ihmissuhteita. Perhetyöntekijän mukaan epäluottamuksen taustalta on usein löydettävissä ihmissuhteen menettämisen pelko, joka juontaa juurensa lapsuuden perheessä koettuun epävakauteen ja aikuisten toiminnan ennakoimattomuuteen.

Vaikka tarinoissa tuodaan esille sitä, kuinka lapsuudenkokemukset voivat haastaa työskentelyä, nopean intervention tarinoiden asiakassuhdetta määritellään vahvemmin hyvän yhteistyön ja onnistuneen kumppanuuden kautta (ks. Juhila 2006). Asiakkaan näkeminen ajattelevana, tuntevana ja toimivana ihmisenä on olennaista, jotta voitaisiin päästä lähemmäksi ihmisen todellisuutta ja asettua asiakkaan rinnalle auttamaan (Pohjola 2010, 35). Auttamisprosessissa asiakkaan lähestyminen toimivana subjektina on lähtökohtaista jo siitä syystä, että muutosta ei voi tapahtua sen keskeisimmän tekijän puuttuessa (esim. Särkelä 2001).

Useimmissa nopean intervention tarinoissa kuvataan hyvän yhteistyön muodostumista jo asiakkuuden alkuvaiheesta lähtien. Tarinoissa hyvää yhteistyötä kerrotaan helpottavan äidin

toimijuus palvelutarpeidensa tiedostajana ja avun pyytäjänä. Seuraavassa aineisto-otteessa sosiaalityöntekijä (S3) merkityksellistää äidin toimintaa avun hakijana.

Ja tota mä ajattelin, että siinä myös, hän pystyi hakemaan apua. Että hän tiesi sen, että hän tarvitsee apua ja pyysi sitä apua. (S3)

Tarinoissa yhteistyöhalukkuus määrittyy onnistumisena, johon vaikuttaa myös äidin aiempi hyvä kokemus esimerkiksi perhetyön asiakkuudesta. Alla oleva aineistoesimerkki perhetyöntekijän (P2) tarinasta kuvaa sitä, miten hyvän asiakassuhteen rakentumisen hedelmät voivat näkyä myöhemmissäkin vaiheissa vaikka asiakkaan uutena palvelupyyntönä.

Sitten äiti pyysi itse meitä sinne, koska hän oli sitten kuitenkin saanut siitä ensimmäiseltä käyntikierrokselta jotakin itsellensä. Hänellä oli hyviä kokemuksia siitä ja hän halusi että tuutahan nytkin. -- Ja se oli aika jännä, koska se äiti puhui avoimesti asioita, kun edellisellä kerralla hän oli hyvin peittelevä ja koska silloin oli sitä alkoholinkäyttöä ja muuta. Hän ei halunnut keskustella, mutta nyt hän sitten puhui näistä vanhoista. (P2)

Toinen sosiaalityöntekijöistä (S1) puolestaan toteaa tarinaa kertoessaan, kuinka hyvän asiakassuhteen peruslähtökohtana on kohdata asiakas tilanteessaan aina arvostavasti ja kunnioittavasti, arvottamatta asiakkaan tekemiä valintoja. Hän painottaa tarinassaan asiakkaan tilanteen ymmärtämistä suhteessa asiakkaan menneisyyteen sekä nykyisyyteen ja siinä vallitseviin olosuhteisiin. Seuraavassa otteessa sosiaalityöntekijä kuvaa omaa ja työparinsa onnistunutta toimintaa asiakassuhteen rakentajana.

No mä luulen, että siinä oli vaan se, että me ei suhtauduttu siihen tuomitsevasti. Että me vaan sitkeästi koitettiin pitää se kontakti siihen ja olla sellaisia, että ei tuomita sitä vaikka -- lähtökohdat näyttivät kuitenkin aika heikoilta. -- se (yhteistyössä toimiminen asiakkaan kanssa) nimenomaan tarkoittaa sitä, että se asiakas haluaa tulla yhteistyöhön sun kanssa, eikä se ole sellaista vastentahtoista. Että siinä tarvitaan aika taitavia keskustelu- tai neuvottelutaitojakin, että pääsee siihen. Ja just tossakin asiakastilanteessa niin se oli aina välillä tosi hilkulla. Et mäkin ajattelin kauhuissani, et jos se äiti nyt niinkun torppaa meidät, niin sit mä en tiedä miten tässä käy. Et ehkä sen takia olinkin tyytyväinen, et pystyi pitämään ja ite ei mokannut sillain. (S1)

Siinä missä äidit asetetaan kertomuksissa aktiivisen toimijan rooliin jo alkuvaiheista lähtien, isät näyttäytyvät ennemminkin työskentelyn kohteina. Toinen sosiaalityöntekijä tuo tarinassaan esille, kuinka isään kohdistuvan työskentelyn tarkoituksena oli saada hänet vahvemmin osalliseksi perheen arkeen ja jakamaan lastenhoitovastuuta yhdessä äidin kanssa. Tämän voidaan nähdä olevan

pyrkimystä isän toimijuuden vahvistamiseksi, joskaan se ei työntekijän näkökulmasta tuota täysin toivottua tulosta. Vastauksia tähän voidaan jäljittää muun muassa siitä, että isän kerrottiin pitäneen lastensuojelun roolia tarpeettomana sekä siitä, että isään kohdistettiin paljon neuvoa antavaa ohjeistamista. Sosiaalityöntekijä näkee tarinan isän kuitenkin onnistuneen vahvistamaan vanhemmuuden taitojaan saamiensa neuvojen tuella.

Tarinoissa perhetyöntekijät luonnehtivat oman työnsä merkityksellisyyttä niin äitiä kuin koko perhettä tukevan toiminnan kautta. He kertoivat pyrkivänsä muun muassa mahdollistamaan äidin pääsyä hoitokontakteihin ja toisaalta tuomaan perheelle käytännöllisiä keinoja, joilla selvitä lasten kanssa arkisista haasteista. Sosiaalityöntekijöiden toiminta näyttäytyy puolestaan pitkälti keskustelevan työtteen ja verkostoja aktivoivan roolin kautta. Työskentelyn tavoitteena olikin vahvistaa erityisesti äitejä arjen paineissa ja toisaalta kartoittaa perheiden palvelutarpeita sekä tarvittaessa pyrkiä valjastamaan perheiden tueksi niin luonnollisia kuin ammattilaisverkostoja. Tarinoissa sosiaalityöntekijän rooliksi asettuu muun muassa sovittelijana toimiminen vanhempien välillä sekä toimiminen perheen tilanteen arvioijana ja palvelujen koordinoijana.

Onnistumisen kannalta keskeisinä pidetään hyvässä asiakassuhteessa käytyä, muutostyöhön tähtääviä keskusteluja. Toinen sosiaalityöntekijä tuo kuitenkin myös esille, että perhettä tiiviimmin tapaavat henkilöt, kuten perhetyöntekijät, käyvät asiakakkaan kanssa valtaosan tukea antavista keskusteluista. Työnsä luonteen vuoksi perhetyöntekijöillä nähdäänkin olevan paremmat mahdollisuudet päästä sisälle perheiden arkeen. Kuten seuraavassa sosiaalityöntekijän (S1) aineistotteessa näkyy, varsinkin niissä perheissä, joissa verkostot olivat hauraat, perhetyö näyttäytyy ikään kuin korvikkeena tarjoamalla sellaisia neuvoja, tukea ja lastenhoitoapua, joita luonnolliset verkostot tavallisesti antavat lapsiperheille.

-- sen huomasi, että niihin perhetyöntekijöihin sillä tuli sellainen mukava suhde, että enhän mä niinkun sosiaalityöntekijänä silleen, mä olin kuitenkin niinkun kauempana. Mut sen huomasi, että perhetyöntekijöiden kanssa oli sellainen hyvä suhde. Että kyllä se on hirveän tärkeä, että löytyy se luottamus asiakkaiden ja työntekijöiden välillä. Et mä olin vaan sellainen sivusta seuraaja, joka siinä sitten huseerasin omassa roolissa. -- se perhetyö auttoi varmasti sitä todella paljon, kun ne (työntekijät) olivat vähän sellaisia ehkä oman äidin korvikkeitakin, et ne pystyi antamaan niitä neuvoja, joita sen olisi pitänyt ehkä omalta äidiltään saada. Mut se just itekin sitä sanoi, että ei se voi niitä lapsia oikein viedä sinne äidilleen esimerkiksi hoitoon, et se (äidin äiti) oli siinä kunnossa. (S1)

Nopean intervention tarinoissa perheen tilanteeseen haetaan tukea perhetyön lisäksi peruspalveluiden, kuten päivähoidon ja perheneuvolan piiristä. Suurimmassa osassa tarinoita

erityisesti päivähoito näyttäytyy paitsi äidin jaksamista tukevana, myös lapsen kehitystä vahvistavana palveluna. Peruspalvelujen ohella vanhempien tiedettiin käyvän myös erilaisissa vertaistukiryhmissä tai heillä saattoi olla esimerkiksi hoitosuhde psykiatrian poliklinikalle. Vanhempien palveluihin hakeutumista pidettiin tärkeänä tilanteen etenemisen kannalta ja palveluiden nähtiin vaikuttavan positiivisesti perheiden tilanteisiin niissä tapauksissa, joissa palvelujen tarjoama tuki ja asiakkaiden kokema tarve kohtaavat (ks. Rousu 2007, 248). Nopean intervention tarinoissa perheiden kerrotaankin olevan vastaanottavaisia heille tarjottavien palveluiden suhteen, minkä nähtiin edistävän työskentelyä.

Toimivan tukikokonaisuuden myötä perheiden tilanteiden kerrotaan lähteneen kohentumaan. Tämä käännekohta voidaan nähdä tarinan juonenkulussa muutoksena positiiviseen suuntaan. Kaikki haastateltavat kuvasivat toisaalta myös sitä, että tilanteet harvoin etenevät suoraviivaisesti. Varsinkin vanhemman mielenterveyteen ja jaksamiseen liittyvää tilaa luonnehdittiin muun muassa aaltoliikkeenä, johon edistymisen lisäksi kuuluvat takapakit. Erilaisia takapakkeja kuvattiin perheiden elämää haastavina tekijöinä, jotka kuitenkin ymmärrettiin luonnolliseksi osaksi ihmisten elämää ja lastensuojelun muutostyön luonnetta.

Tarinoissa vanhemmuuteen kasvun tematiikka on keskeisesti huomion kohteena ja sitä myös tarkastellaan monelta suunnalta. Sen lisäksi, että vanhemmuuteen kasvu näyttäytyy voimavarojen ja kasvatustehtävässä tarvittavien taitojen karttumisena, se kuvautuu useammassa nopean intervention tarinassa nuoren vanhemman aikuistumisena äidiksi kasvamisen myötä. Yksi sosiaalityöntekijöistä kuvaa tarinassaan alaikäisenä ensimmäisen lapsensa saaneen nuoren äidin elämäntilannetta, jossa lastensuojelun asiakkuuden alkaessa äiti joutuu luovimaan omaan nuoruusikänsä liittyvän kehitysvaiheen ja äidiksi tuleminen välimaastossa. Samoin yksi perhetyöntekijöistä pohtii sitä, miten yllätyksenä tulleen äitiyden hyväksyminen täysi-ikäisyyden kynnyksellä ei ole yksinkertaista, vaan vaatii nuorelta äidiltä asian hyväksymistä ja suuren vastuun kantamista asioista, joihin hän ei ole valmistautunut. Näissä nuorten äitien vanhemmuuteen kasvua kuvaavissa nopean intervention tarinoissa tuodaan esille, kuinka ylisukupolvisten ongelmien keskellä kasvanut nuori äiti ei ole saanut lapsuudenkodistaan sellaisia resursseja, joita nuori ihminen aikuistumisprosessissaan tarvitsee, saati sellaista tukea, jota myös tuoreena vanhempana kaipaisi vastuusta selvitäkseen. Nuorten äitien tarinoiden alut näyttäytyvätkin arjen kaaoksena, joka vauvan hoidon puutteiden lisäksi kuvautuu kokonaisvaltaisena itsenäistymisprosessin keskeneräisyytenä.

Joo, sillä oli hankalaa. Ja se nuoruus oli siinä. Sillä oli tietyllä tavallaan kaksi elämää, että se oli äiti ja se oli nuori bilehile tai semmonen niinkun, että halusi mennäkin. -- se sanoi, että senkin jotkut kaverit olivat saaneet nuorina lapsen, niin

sitä jotenkin kuvitellaan, että se olisi vaan jotenkin ihanaa ja kivaa koko ajan, mut ehkä sillekin tuli sit jotenkin vasten kasvoja, ettei se ollukkaan kovin helppoa. (S1)

Tarinoissa tuodaan esille, kuinka vanhemmuuteen kasvu on haastavinta silloin, kun vanhempi ei ole saanut elämänsä aikana minkäänlaista strukturoidun arjen ja turvallisen aikuisuuden kokemusta. Yhdessä tarinassa kuvataan, kuinka lastensuojelulaitoksessa koko ikänsä kasvaneella äidillä on haastavasta taustastaan huolimatta edellytyksiä luoda lapsilleen turvallista arkea, johon hänen epäillään saaneen valmiuksia strukturoidusta lastensuojelulaitosarjesta. Rikkonaisesta taustasta tulevan yksilön eheytyminen ja vanhemmuuteen kasvu voikin mahdollistua, mikäli hän saa lapsuudessaan esimerkiksi sijaishuollon kautta turvallista ulkoista järjestystä, kuten arjen rutiineja. Nämä rutiinit voivat haavoittuneelle lapselle olla mahdollistamassa tietä kohti korjaavia emotionaalisia vuorovaikutussuhteita niiden kanssa, jotka sitä hänelle pyrkivät tarjoamaan. (Tuovila 2008, 54-55.) Eheytyminen voikin mahdollistua korvaavien positiivisten kokemusten saamisella tai menneisyyden kohtaamisella riittävällä tavalla, kuten tarinoissa kuvatun lastensuojelutaustaisen äidin tilanteessa terapian avulla.

Tarinoissa korostuu erityisesti, kuinka tukevat ja lämpimät läheissuhteet voivat osaltaan olla mahdollistamassa kasvuprosessia. Nuoria äitejä koskevissa nopean intervention tarinoissa kerrotaan, kuinka lähentyminen oman lapsuuden perheen kanssa voi toimia vanhemmuutta ja siihen kasvua tukevana tekijänä. Perhetyöntekijä (P2) esittää tarinassaan, kuinka äidin oman kasvun ohella lapsuuden perheen hyvinvoinnin ja elämänhallinnan vahvistuminen tukevat nuoren vanhemman omaa elämäntilannetta ja vanhemmuutta.

P2: Siellä (lapsuuden perheen elämässä) oli niin paljon tapahtunut, että jotenkin mä väitän siis että se suurin syy on se, että on tullut ikää enemmän ja sitten se, että jotenkin tää tukiverkosto on ollut terveemmällä pohjalla. Siis mää väitän, että se elämisen malli on muuttunut, että se tukiverkostokin on muuttunut, et se ei oo niin ongelmakeskeistä enää.

H1: Et onko sitten hänen äitinsä (isoäiti) saanut omia asioitaan?

P2: todennäköisesti on saanut, että kyllä kyllä. Niinkun sillain mä aattelen, että riskihän ois ollut se ihan oikeesti. Jotenkin mää luotan siihen ajatukseen, että jos tää tukiverkosto ei olis muuttunut ja muuttanut omia tapojansa elää, niin eihän tässä hyvin ois käynyt. Koska, mä väitän sitten taas, että kyllä tää verkosto pitää myös tämmöstä perhettä. Että verkosto antaa mallia tällaiselle nuorelle perheelle kuinka elämässä ollaan ja asiat hoidetaan ja eletään ja se, että tää verkosto on skarpannut ja se että tää oma ystäväpiiri muuttu tämmöseksi, että siellä ei oo semmoisia ongelmia mitä silloin oli aikasemmin. Mutta riski ois ihan ollut suuri jos mitään muutoksia ei ois tapahtunut, niin mitä ois sitte? Minkälainen perhe siellä sitten olis ollut?

Perheiden elämään tulleiden voimaannuttavien ihmissuhteiden nähdään kertomuksissa mahdollistavan sitä, että äidit pystyvät luopumaan sellaisista verkostoista ja tuttavuuksista, jotka tuottavat negatiivista sosiaalista pääomaa (esim. Ruuskanen 2002, 18-19.). Esimerkiksi päihteiden käyttöön kannustavien tuttavuuksien kerrotaan jääneen taakse uudenlaisten korvaavien ystävyys-suhteiden ja päihteettömän kumppanin myötä. Kuten seuraavissa aineistoesimerkeissä kuvataan, tavallista arkea elävä ja sitä perheeseen mukanaan tuova uusi avopuoliso on myös osaltaan merkittävä tekijä lapsia tukevan arjen rakentumisen kannalta. Tavallisen arjen saavuttamista onkin pidetty yhtenä onnistumisen muotona lastensuojelussa (esim. Ritala-Koskinen 2003, 113).

Kun nää kaikki muut tarjokkaat on ollu enemmän ja vähemmän niin sanottuja juoppoja ja mitä nimityksiä hän sitten heistä käyttikin. Niin hän (uusi avopuoliso) oli raivoraitis, työssäkäyvä, ammatin omaava ihminen, joka tykkäs lapsista, vaikkei ollut hänen biologisiaan. -- se äiti pohti sitä, että kun se ei oo se kalja siellä kotona. Kun ei se toinenkaan sitä ota. Niin ei hänelläkään ole tarvetta. Koska he on niin kun, heillä on niin kun hyvä parisuhde. Se riittää, että ammennetaan niistä lapsista. Toivotaan, että parisuhde on kestänyt, koska se näytti olevan kovin sellainen, ylläpitävä voima. (P2)

S1: Niin, ja sit justiin se parisuhde oli tosi tärkeä sille, et sit me ajateltiin, että jos se kariutuu niin se perhetilanne voi taas olla paljon raskaampi sille äidille.

H1: Näetkö tätä parisuhteen merkitystä miten siihen lopputulemaan, verrattuna siihen kun äiti oli yksin aikaisemmin?

S1: Kyllä se sitä varmaan rauhoitti ja tasoitti. Hän itsekin sanoi, että se auttoi sitä tosi paljon se uusi mies. Mut toisaalta se äiti sanoi sitäkin, että se biletyšvimma jotenkin laantui siinä asiakkuuden aikana itseksensä, että ei se niinkun oikein jaksanut käydä sitten enää. (S1)

Kuten edellä esitetyistä aineistokatkelmista käy ilmi, uudistuneet perherakenteet nähtiin perheiden elämää kohentavina mahdollisuuksina varsinkin pidemmän ajan kuluessa. Siinä missä uutta parisuhdetta merkityksellistetään koko perhettä koskettavana positiivisena ja elämää vakauttavana muutoksena, kuvataan kahdessa nopean intervention tarinassa vanhempien eroa myös onnistumista edistävänä käänteenä. Tällöin onnistuminen näyttäytyy muun muassa vanhempien välisten ristiriitojen tai väkivallan uhan katoamisena lasten elämästä sekä päihteettömän arjen mahdollistumisena. Yksi perhetyöntekijöistä kuvaa tarinassaan tilannetta, jossa vanhempien ero suoja lasta ristiriidoilta isän asuessa muualla. Perhetyöntekijä tuo tarinassaan esille yhtenä onnistumisena sen, kuinka vanhemmat kykenevät eron jälkeen sopimaan lapsen asioista yhteisymmärryksessä ja viettämään jopa aikaa yhdessä.

Ne pystyy niinku nyt keskenänsä toimiin. Niinku se (äiti) sano just, että tän lapsen takia he koittaa just, että he vois sovinnossa olla ja sopia asioista. Että sillain hyvin tänä päivänä. Että kumpikin on tahollaan varmaan ihan tyytyväinen olemiseensa ja siihen, että niitä riitoja silloin kun oltiin yhdessä niin, niitä riitoja oli tosi paljon ja siellä sitten aina välillä Paussikin (nyk. Sosiaalipäivystys) kävi kurkistamassa. Jompikumpi soitti sitten apua, että kun on kauhea riita päällä ja isä oli vähän. En mä tiedä oliko hän suoraan väkivaltainen, mutta pelottavan aggressiivinen aina välillä, että äiti pelkäs sitä isää aina välillä. Mutta tänä päivänä on ihan hyvä, jos eivät asukaan yhdessä, että lapsen ei tarvi nähdä riitoja, eikä kuulla. Eikä kummankaan tarvi kärsiä niistä riidoista. (P1)

Nopean intervention tarinoiden kerronnassa juonenkäänteet kiinnittyvät merkittävässä määrin vanhemmuuden vahvistumiseen ja verkostosuhteisiin. Tarinoiden edetessä asiakasvanhempien kuvataan varmistuvan kasvatustehtävässään saadessaan tukea omilta luonnollisilta verkostoiltaan. Positiiviset muutokset läheisverkostossa ja sen tarjoamassa avussa ovatkin keskeisiä käänteitä kohti asiakkuuden päättymistä. Nopean intervention tarinoiden juonissa korostuu apua hakevan vanhemman toimijuuden vahvistuminen entisestään asiakkuuden kulkiessa kohti lastensuojelun tarpeen päättymistä. Äidin toimijuuden vahvistumiseen on yhteydessä erityisesti isien toimijuus ja heidän vastuuta ottavan roolin voimistuminen. Asiakkuuden aikana vanhempien kerrotaan myös saaneen sellaista ammatillista apua ja tukea, jonka nähtiin edistävän heidän toimintakykyään. Samalla kun asiakasperheen aktiivinen toimijuus kasvaa, voidaan vastaavasti työntekijöiden roolin nähdä vähentyvän.

6.1.3 Lastensuojelun asiakkuuden tarve päättyy

Perheiden tilanteiden parantuessa kasvaneiden voimavarojen ja läheisverkoston tuella, voidaan työntekijöiden kertomista tarinoista havaita perheiden kiinnittymistä kohti normaaliksi katsottua lapsiperheiden arkea ja osaksi yhteiskuntaa. Asiakkuuden loppuvaiheita kuvatessaan työntekijät kertovat asiakasvanhempien päässeen ”omille jaloilleen”. Kaikissa niissä tarinoissa, joissa lapset saavuttavat päiväkotikäynnin, äidit aloittavat joko opinnot tai kiinnittyvät työelämään. Isien nykytilanteesta ei juurikaan tiedetä, lukuun ottamatta yhtä tarinaa, jossa vanhempien erosta huolimatta vauvan syntymä motivoi isää hankkimaan työtä ja pyrkimään sellaiseen elämänhallintaan, jossa hänen oli mahdollista huolehtia lapsesta sovitusti. Perheiden verkostojen kasvamisen ja peruspalveluihin kiinnittymisen kautta, voidaan perheiden elinpiirien katsoa laajentuneen tarinoiden aikajänteen aikana.

Perheiden päästyä tilanteeseen, jossa he pärjäävät luontaisten verkostojen ja peruspalveluiden turvin, ei lastensuojelullista huolta arvioitu enää olevan. Työntekijät kertovat arvostavansa sitä,

millaisia tuloksia asiakkuuden kuluessa saavutettiin, sillä vanhempien taustojen ja heidän saamansa tuen puutteen vuoksi tilanteet olisivat saattaneet edetä toisellakin tavalla. Seuraavassa aineistokatkelmassa perhetyöntekijä (P2) kuvaa onnistumisen iloa, jonka hän on saanut kokea yhdessä asiakkaan kanssa.

Mun mielestä tää on kauheen ihana asia. Tää että heillä menee hyvin, koska se oli ihan käsittämätön tapahtuma. Tämöinen täydellinen suunnan muutos. Mutta sitä mä en tiedä mistä se johtuu. Mutta jotenkin voisin ajatella, että se ikä ja sit se verkosto. (P2)

Vaikka lastensuojelutyöntekijät näkevät oman työnsä merkitykselliseksi monien onnistumisien taustalla, he korostavat asiakasvanhempien toiminnan merkitystä ja heidän vahvuuksiaan onnistumisten olennaisimpina tekijöinä. Vaikka perheiden vanhempien kerrotaan tarvitsevan mahdollisesti edelleen tukea omissa haasteissaan, ei niiden katsota vaikuttavan enää heidän vanhemmuuteensa ja siten vaativan erityisiä lastensuojelun toimenpiteitä. Kolmessa nopean intervention tarinan lopussa perhe vaihtoi kotikuntaa, jolloin asiakkuus siirrettiin sosiaalityöntekijän ja asiakkaan yhteisymmärryksessä uudelle kotipaikkakunnalle. Vaikka perheiden tilanteiden kerrottiin näyttäneen muuton aikaan jo vakaalta, asiakkuuden siirrolla pyrittiin varmistamaan perheelle tuen jatkuvuus, mikäli sille muuton jälkeen ilmenisi tarvetta. Toisaalta yhtenä asiakkuuden päättymiseen liittyvänä onnistumisen piirteenä kertomuksissa voidaan nähdä myös työntekijöiden luottamus siihen, että asiakkuuden päättymisestä huolimatta perheet uskaltavat hakea vastaisuudessakin apua. Siitä huolimatta, että nopean interventioiden tarinoissa sosiaaliset ongelmat esiintyvät vähintään toisessa sukupolvessa, työntekijät tuovat esille onnistumisen kokemusta sen suhteen, että ongelmat näyttäytyvät nykyisen perheen kohdalla pienempinä kuin vanhemman omassa lapsuuden perheessä. He esittävät toiveikkaina ajatuksen siitä, että ongelmien ketju saattaisi katketa jopa kokonaan perheen saaman kohdennetun ja riittävän varhaisen avun turvin. Tällöin seuraavassa sukupolvessa ei olisi enää tarvetta lastensuojelun avulle. Tätä toivetta havainnollistaa sosiaalityöntekijän hahmotelma asiakaslasten ja heidän jälkipolvensa tulevaisuudesta. Onnistumisen näkökulmasta siinä saa painoarvoa asiakkaan oma kokemus palvelun tarpeesta ja tarjotun tuen kohtaamisesta.

Mut että välttämättä sitten nää lapset kun kasvaa isoiksi niin eivät välttämättä sitten tarvitse sosiaalitoimen apua. Mä oletan, että heidän äitinsä on kuitenkin siinä kunnossa silloin, että pystyy auttamaan heitä. -- Et kyl mä näkisin, että tämä on niinkun toisen polven lastensuojeluasiakkuus. --Mutta että nyt ne katkeaa toivottavasti tähän, tai ainakaan eivät niin vahvana lähde tästä eteenpäin. -- Mutta että kyllä se lastensuojelu välissä auttaa. Että tossa toi vanhempi varmaan kokee, että se auttaa. (S3)

6.2 Tarina 2: Lastensuojelun asiakkuus arjen kannattelijana

6.2.1 Useiden ilmoitusten asiakas

Arjen kannattelun tarinatyyppi rakentuu kahdesta kokonaisesta sosiaalityöntekijän (S4 & S5) kertomasta tarinasta, joista toinen kuvaa vauvan ja toinen murrosikäisen nuoren polkua lastensuojelun asiakkaana. Lisäksi mukana on kaksi tarinaa (S2 & S6) lastensuojelun asiakkaina olevista sisaruksista. Niissä osa lapsista jää asumaan kotiin tilanteessa, jossa perheen vanhin lapsi otetaan huostaan. Tässä tarinatyyppissä huomio kohdistuu kotiin jäävien sisarusten asiakkuuksien tarkasteluun arjen kannattelun näkökulmasta.

Kuten ensimmäisessä tarinatyyppissä, myös arjen kannattelua kuvaavissa kertomuksissa lastensuojelun asiakkuus on alkanut ennen kouluikää. Vauvan tarinaa lukuunottamatta asiakkuuksien kestot ovat kuitenkin nopean intervention tarinoita pidempiä. Lisäksi kertomuksia yhdistää se, että asiakkuuden kulkua kuvaavista juonista ei ole löydettävissä sellaisia käännekohtia, jotka suuntaisivat kertomusta selkeästi lähemmäs lastensuojelun tarpeen päättymistä tai vaihtoehtoisesti kohti raskaampaa interventiota. Arjen kannattelun tarinat poikkeavatkin rakenteellisilta ominaisuuksiltaan muista aineiston kertomuksista. Kun toisissa tarinatyypeissä on nähtävissä tavallisen tarinarakenteen mukaisesti alku, keskikohta ja loppu, arjen kannattelun kuvauksissa lopputulemat jäävät varsin avoimiksi. Kaiken kaikkiaan tarinatyyppin ydinolemusta leimaa juonen aaltoileva eteneminen, epävarmuus ja onnistumisen jäsentämisen mutkikkuus. Arjen kannattelun tarinoissa sosiaalityöntekijät pohtivatkin kerronnassaan paljon sitä, mikä heidän työssään on onnistumista vai onko sitä lainkaan. Kertomuksessaan yksi sosiaalityöntekijöistä (S4) toteaa muun muassa, että *”se mikä siinä on sitä onnistumista, vai onko sitä ollenkaan, niin se on sitten ehkä toinen kysymys”*. Samaan tapaan myös toinen sosiaalityöntekijöistä (S5) mietti onnistumisten olemassaoloa asiakkuutensa tarinassa, reflektoiden samalla omaa toimintaansa onnistumisen ja epäonnistumisen rajamailla.

Mut tän perheen ja tän lapsen kanssa varsinkin on tullut tehtyä sekä onnistuneita, että tosi paljon epäonnistuneita juttuja ja oon sillain koko aika vähän sitä mieltä, että oonko mä toiminut oikein siinä tilanteessa ja tossa tilanteessa ja tässä tilanteessa ja aina välillä tuntuu, että joo ja aina välillä tuntuu, että... -- Niin tosiaan, että onnistumisia, niin en tiä (nauraa) (S5)

Kolmessa arjen kannattelun tarinassa asiakkuuden vireille tuloon liittyvät eri tahoilta tulleet lastensuojeluilmoitukset perheiden tilanteesta johtuen. Osassa tarinoista perheen naapureiden kerrottiin tuoneen julki huoltaan perheen elämäntavan vuoksi. Yksityisten henkilöiden lisäksi ilmoittavina tahoina näyttäytyivät tavalliseen tapaan koulu ja päivähoito. Ote sosiaalityöntekijän

(S2) kertomuksesta tuo näkyviin sitä huolitulvaa, joka kuvaa arjen kannattelun tarinoiden asiakkuuksia.

Että asiakkuus on alkanut siitä, kun ensimmäinen lapsi on varmasti syntynyt. Sen perheen tilanne, taustalla on ollut ja sen asiakkuuden aikana useita, siis lukuisia lastensuojeluilmoituksia. Varmaan ensimmäiset alkoi tulemaan ehkä jostakin naapureista, että meteliä ja semmoista levotonta elämää viettivät ja sitten kun tuli päiväkodit ja koulut mukaan niin sitten alkoi niistä tuleen. (S2)

Vastaavasti vauvasta kertova tarina eroaa kolmesta muusta tarinasta sen suhteen, että perheen tilanne tulee lastensuojelun tietoon jo ennen lapsen syntymää ennakkollisena lastensuojeluilmoituksena vanhempien huumausainekäytön vuoksi. Äidin tullessa raskaaksi, haastateltava kertoo hänen päässeensä korvaushoidon piiriin, isän pyrkiessä edelleen eroon päihteistä epäonnistuneiden hoitomuotojen toistuesssa.

Sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa korostuu vanhempien alkoholi- tai muu päihdehistoria, jonka lisäksi äitien psyykkistä ja fyysistä terveydentilaa luonnehditaan heikoksi. Samankaltaisista vaikeuksistaan huolimatta useimmat isät olivat haastateltavien mukaan kyenneet jakamaan vanhemmuuden vastuuta enemmän tai vähemmän vanhempien erostakin huolimatta. Toisaalta yksi sosiaalityöntekijöistä kuvaa, kuinka äidin korvaushoitoon pääsy ja voinnin koheneminen toi haasteensa myös vanhempien parisuhteeseen ja yhteisen tulevaisuuden suunnitteluun, isän taistellessa edelleen päihdemaailman ja perhe-elämän ristipaineissa. Asiakkuuksien alkaessa puutteet kodin olosuhteissa näyttäytyivät hieman eri tavoin eri perheissä ja sosiaalityöntekijöiden mukaan joidenkin vanhempien kiinnittyminen työelämään nähtiin vielä mahdollisena. Siinä missä arjen kannattelun tarinoiden toisessa ääripäässä nähtiin vakavia puutteita vanhempien lähtökohtaisissa kyvyissä huolehtia lapsen perushoivasta, kaikkien arjen kannattelun tarinoiden alkumetreillä ei tätä huolta esitetty.

Ylisukupolvisten sosiaalisten ongelmien tematiikka näyttäytyy arjen kannattelun tarinoissa vahvasti. Kertomuksissa tuodaan muiden tarinatyyprien tavoin esille erityisesti äitien omaa lastensuojeluhistoriaa ja kasvua päihdeperheessä. Ainoastaan vauvan tarinassa ylisukupolvisuuden huomioidut painottuvat isän taustoihin, hänen äitinsä päihdeongelmaan ja väliaikaiseen asunnottomuuteen. Muuten isien tilanteiden kuvaukset keskittyvät nykytilanteeseen, eivätkä haastateltavat heidän taustojaan juuri avaa.

Arjen kannattelun tarinatyypissä varsinkin päihdeongelmaa kuvataan sellaisena ylisukupolvisena ilmiönä, jossa juominen on jatkunut tietävästi jopa kolmessa polvessa. Seuraava ote sosiaalityön-

tekijän ja haastattelijan keskustelusta havainnollistaa ylisukupolvisen päihdeongelman ilmentymistä kyseisessä tarinassa.

S5: --mutta siihen ylisukupolvisuuteen, niin tiedän että tän äidin äiti niinku ryyppäs. Ja ryyppäs ihan hirveesti kuulemma. Tosi paljon. -- Mutta mitä sitten niinku hänen, että onko kuollut sodassa vai missä, että mut se alkoholi on koko aika näkynyt.

H2: Äidinäidillä ja äidillä ja (aikuisella) tyttärellä nyt sitte.

S5: Niin tytär. Tää vanhempi sisko on niinku ihan.

Niin arjen kannattelua koskevissa kuin muissakin onnistumisen tarinoissa päihdeongelman ylisukupolvisuutta selitetään paitsi opitulla tavalla toimia, sitä yhdistetään ennen muuta lapsuuden haavoittaviin ja monesti käsittelemättä jääneisiin kokemuksiin, joiden aiheuttamaa ahdistuneisuutta ja masentuneisuutta alkoholin nähdään turruttavan. Yksi sosiaalityöntekijöistä (S4) pohtiikin kertomuksensa asiakasperheen isän päihdeongelman ja henkisen pahoinvoinnin suhdetta sekä niiden yhteyttä lapsuuden kokemuksiin seuraavalla tavalla:

Että tavallaan se, kun hän on itte sanonut, että hän ei tiedä kumpi on ollut ensin, mut hän aattelee, että hän on alkanut siihen omaan ahdistukseen käyttään, masennukseen käyttään niitä päihteitä. Onko siinä ollut sitten se perimmäinen syy se hänen oma kokemus sieltä lapsuudessa, tavallaan semmosia asioita, mitä hän ei oo käsitellyt. (S4)

Lapsuutta päihdeperheessä ja kielteistä sosiaalista perimää tarkastelleet Holmila, Bardy ja Kouvonen (2008) ovat tuoneet esille, että vaikka yksilöllistä vaihtelua on pidetty varsin suurena, lapsuudessaan vanhempiensa päihteidenkäytöstä kärsineillä lapsilla on havaittu aikuisuudessaan muita todennäköisempi riski käyttää päihteitä haitallisesti, käyttäytyä epäsosiaalisesti, sairastua masennukseen, kokea ahdistuneisuutta ja kohdata vaikeuksia perhesuhteissa. He ovat todenneet, että nimenomaisesti päihdeongelmien siirtymien tutkimista on kuitenkin haastamassa problematiikan kytkökset moniin muihin psykososiaalisiin ongelmiin. (Mt., 421-423.)

6.2.2 Takapakeista tasaisuuteen ja takaisin

Sosiaalityöntekijät kertovat, kuinka vuosien vieressä eteenpäin, perheet kohtaavat elämässään erilaisia ylä- ja alamäkiä. Sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta vuodet olivat pitäneet sisällään paljon hyviä ja seesteisiä aikoja, jolloin lastensuojelullinen huoli oli jonkin verran hälventynyt. Kuitenkin, kuten sosiaalityöntekijä (S2) kertoi, perheiden hyviä ajanjaksoja seurasivat tapahtumat, joiden tuloksena huoli alkoi jälleen kasvaa.

Ja ajoittain meni sillain rauhallisemmin, ettei tullut ilmoituksia ja tuntu, että lapsetkin jotenkin rauhottu ja ei ollut mitään kovin isoa, mutta sitten se taas lähti joku semmonen myllytys, että jotain tapahtu vanhempien elämässä aina, jota meille ei niin kun se ihan sillain välittynyt, mikä se todellisuus aina oli. Jotain selkeesti aina tapahtu. Vanhempien parisuhderintamalla oli uusia puolisoita ja välillä äidin päihteidenkäyttö riistäytyi käsistä enempi ja välillä isä ja kaikkea tälläistä. (S2)

Arjen kannattelun tarinoissa kuvataan, kuinka vanhemmat pyrkivät vuorottelemaan lastenhoitovastuussa sen mukaan, kumpi vanhemmista kulloinkin oli selvänä. Haastateltavat totesivatkin, että vaikka lasten jatkuva ja ennakoimatonkin vuorottelu vanhempien luona näyttäytyi lasten kannalta kuormittavana, ei tilanteista sosiaalityöntekijöiden tietoon tullut mitään sellaista, mikä olisi vaatinut välitöntä puuttumista. Sosiaalityöntekijöiden huolen kasvaminen kuitenkin kuvautuu tarinoiden edetessä lisääntyvänä palveluiden tarjoamisena ja muiden viranomaisten ja toimijoiden aktivoimisena yhä tiiviimmin asiakasperheen auttamiseksi. Tarinoissa esitetään, että lasten arkea pyritään turvaamaan taloudellisen tuen lisäksi tarjoamalla erilaisia tukimuotoja, kuten nuorten parissa tehtävää ohjaustyötä sekä tukihenkilöitä ja -perheitä. Lisäksi myös perhetyön palvelua hyödynnetään.

Eri kertomuksissa perheet ottavat lapsiin kohdennetun avun vaihtelevasti vastaan. Yhdessä tarinassa nuori onnistuu muodostamaan luottamuksellisen suhteen tukihenkilönsä kanssa. Tukihenkilösuhteen kerrottiin tuottavan nuoren elämään tukevan, kodin ulkopuolisen aikuiskontaktin kautta turvallisuuden tunnetta. Toisessa tarinassa tukiperheellä pyrittiin kannattelemaan äidin jaksamista ja lasten hyvinvointia, mutta tässä tapauksessa äidin kuitenkin kerrottiin päätyneen katkaisemaan tukiperhesuhde ja halunneen pärjätä omien tuttavaverkostojensa turvin.

Sosiaalityöntekijät tuottavat tarinoissaan kahtalaista puhetta lastensuojelun tukipalvelujen tarjoamisesta. He kuvasivat onnistumisen kokemuksinaan sitä, että olivat onnistuneet järjestämään perheille tarpeelliseksi arvioitua tukea. Samaan aikaan he kuitenkin tuottivat epäonnistumispuhetta toteamalla, että palvelut eivät osoittautuneet aina hyödyllisiksi. Kuten sosiaalityöntekijä (S6) kuvaa kertomuksessaan, työntekijän näkökulmasta yhteisymmärryksessä aloitettu palvelu saattoikin pian katketa, sillä asiakas ei välttämättä ollut todellisuudessa halukas vastaanottamaan sitä ja oli saattanut suostua siihen sosiaalityöntekijää myötäilläkseen.

Kun ne on niin paljon siitä sen perheen valmiudesta ja kyvystä, että millain se lähtee toimiin ja että ottaako sen vastaan. Joskus se on sillä lailla niinkun näennäisesti sanoo, että joo. Mutta sit oikeasti, ”no tänään ei sovi, sovitaan joku uus aika”, et sellastakin sitten tapahtuu. -- Ja se ei tosiaan välttämättä niinkun johdu niistä kemoista, et se on vaan se, et perhe vaan näennäisesti tietää, et mun täytyy sanoo joo,

mut ei oikeasti koe tarvetta ottaa, haluavansa sitä. Ei koe tarvetta. Mutta kun sosiaalityöntekijä tämmöistä ehdottaa, niin pääsee helpommalla, että sanoo että joo, mutta todellisuudessa sitten sabotoi. (S6)

Sosiaalityöntekijä esittää, että perheet eivät välttämättä koe palvelun tarvetta tai sen hyödyllisyyttä samalla tavoin kuin sosiaalityöntekijät. Tämä näkyy arjen kannattelun tarinoissa selkeämmin kuin nopean intervention tarinoissa, joissa vanhempia kuvataan aktiivisina palvelun hakijoina. Työskentelyn kuluessa perheenjäsenien kerrottiin huomanneen, ettei tarjottu tuki vastannut heidän tarpeisiinsa, eikä se helpottanut arkea vaan päinvastoin saattoi jopa kuormittaa sitä lisää.

Kaikissa arjen kannattelun tarinoissa perheiden vanhempia on tuettu päihdepalveluiden piiriin. Sosiaalityöntekijät kertoivat vanhempien kuitenkin kieltäneen ongelmallisen päihteiden käytön, eivätkä siksi ole kokeneet tarvetta vastaanottaa apua sen hoitamiseksi. He totesivat vanhempien pitävän alkoholinkäyttötapojaan tavanomaisina ja kertoivat vanhempien kokevan huolehtivansa lapsista myös silloin, kun olivat päihtyneenä, sillä he olivat varmistaneet lapsille hoitajan.

Elikä sitä alkoholin käyttöä on ollut vuosien mittaan enemmän ja enemmän, mutta ei oo koskaan oikeestaan kieltänyt sitä, mutta on sanonut, että hän ryyppää tavallisen, niinkun tavalliset suomalaiset ryyppää, että ryyppää ahdistukseensa ja ryyppää silloin kun lapsi ei oo kotona, vaan lapsi on jossain muualla hoidossa. (S5)

Tarinoiden juonen kuluissa näkyy, kuinka tiheäänkin tulevat huolenilmaukset lapsen tilanteesta ajavat sosiaalityöntekijöiden toimintamahdollisuuksia yhä rajallisemmiksi perheiden kieltäessä ja kieltäytyessä palveluista ja palveluiden tarpeistaan. Sosiaalityöntekijöiden keinottomuuden kokemusta arjen kannattelun tarinoissa havainnollistaa, kuinka sosiaalityöntekijä viimeisenä keinonaan pitää perhe yhdessä asettaa äidille ainoaksi huostaanoton vaihtoehtoiksi päihdehoidon vastaanottamisen. Äidin pitkään jatkunut suostuttelu päättyykin hetkellisesti hänen lähtiessään päihdehoitoon. Tätä sosiaalityöntekijä (S5) kuvaa yhtenä onnistumisen kokemuksena, yhdistäen onnistumiseen myös oman toimijuutensa.

Mä tiedän, että mä oon onnistunut jossakin kohtaa, ainakin sen, että mä oon saanut tän äidin sinne päihdekuntoutukseen et se ensimmäinen kerta niin kun hänelle ehdotin ja se oli semmonen, että mä häntä kiristin, että joko sä menet sinne päihdekuntoutukseen tai mä laitan sen hallinto-oikeuteen sen hakemuksen. Ja sit hän meni. (S5)

Näin ollen toisin kuin nopean intervention tarinoissa, arjen kannattelun tarinoissa kontrolli nousee voimakkaammin tuen rinnalle edistämään lapsen suojelemisen tehtävää. Kirsi Juhila (2006) onkin

todennut kontrollin ja tuen välisen dilemman olevan yksi sosiaalityön perusristiriidoista. Ulottuvuuksia ei tule kuitenkaan nähdä toisiaan poissulkevinä, sillä niillä on molemmilla tärkeä tehtävänsä sosiaalityön ammatillisessa auttamistehtävässä. Juhila selventääkin, että siinä missä sosiaalityön keskeinen tehtävänä on olla asiakkaan rinnalla ja vahvistaa tämän omia resursseja, kontrollitehtävä tulee osaksi sosiaalityötä esimerkiksi silloin, kun yksilö on toiminnallaan haitaksi itselleen tai muille. (Mt., 216–217.) Vallan, kontrollin ja tuen positiivisen vaikuttavuuden kannalta on kuitenkin olennaista ymmärtää ja tiedostaa niiden merkitystä muutosprosessien suuntaajina (Pohjola 2010, 10).

Kontrollia käyttäessään tarinoiden sosiaalityöntekijöiden toimijuus korostuu suhteessa asiakkaan toimijuuteen, toisin kuin tukitehtävässä, jossa asiakkaan ja työntekijän toimijuudet eivät asettaudu hierakiseen suhteeseen vaan ovat ennemminkin rinnakkaisia. Siinä missä murrosikäistä nuorta koskevassa tarinassa kontrolli esiintyy äidille asetettuina vaihtoehtoina päihdekuntoutuksen ja huostaanoton vireille laittamisen välillä, vauvasta kertovassa tarinassa kontrolli tulee ilmi vauvan ja äidin perhekuntoutuksessa olemiselle asetettuina tiukkoina raameina. Vauvan tarinaa kuvannut sosiaalityöntekijä kertoi, kuinka hän joutui asettamaan tiukat ehdot äidin perhekuntoutuksen toteuttamiseksi siitäkin huolimatta, että hän kokee neuvottelevan työotteen hedelmällisimpänä ja eettisimpänä työskentelytapana. Vuorovaikutuksen näkökulmasta usein kielteisen sävyn saama kontrolli voidaan kuitenkin nähdä myös tukevana vallankäyttönä ja rajan asettamisen tilanteissa, jotka eivät ole hallinnassa (Pohjola 2010, 10).

Kontrollin käyttöä sosiaalityöntekijä (S4) perustelee tarinassaan nimenomaisesti lapsen suojelemisen näkökulmasta. Vauvaa koskevassa tarinassa kerrotaan, että äiti ei olisi ollut vapaaehtoisesti halukas lähtemään useita kuukausia kestävään perhekuntoutukseen, mutta se katsottiin välttämättömäksi lapsen ensimmäisten elinkuukausien turvaamisen kannalta, koska vanhemmat eivät työntekijöiden mukaan pystyneet tunnistamaan vauvan tarpeita. Vauvan tarpeiden tunnistamattomuuden on nähty ilmentävän ja toisaalta juuri siirtävän kielteistä sosiaalista perimää eteenpäin. Törrösen (2003) mukaan vauvalla on äärimmäisen vahva signaali välttämättömästä tarpeestaan tulla huolehdituksi, jonka vuoksi vanhemman kyvyttömyys huolehtia vauvasta kertoo syvästä ongelmasta. Törrönen on todennut, että vauvaansa kaltoin kohtelevat vanhemmat eivät ole uusavuttomia vaan usein voimakkaasti traumatisoituneita. Hän esittää, että vanhemmat tarvitsevat tällöin monia yhtäaikaista interventioita, joilla perhettä tuetaan ja autetaan luomaan arkeen jatkuvuutta ja turvallisuutta. (Mt., 2003, 229, 235.) Tätä yhtäaikaista interventiota lähdettiinkin yhdessä arjen kannattelun tarinassa toteuttamaan lastensuojelun tarjoamalla perhekuntoutuksella, jonka päämääränä oli vahvistaa turvatuissa olosuhteissa vanhemman ja vauvan välistä vuorovaikutusta ja kiintymyssuhdetta.

Kiintymyssuhteen ongelmat näkyvät Kallandin (2003, 199) mukaan vanhemman kyvyttömyytenä asettaa vauvan tarpeet etusijalle omiin tarpeisiinsa nähden. Sosiaalityöntekijä kuvaakin kertomuksessaan pienen vauvan äidin tilannetta kertomalla, että perhekuntoutuksessa äidin kyvyttömyys vastata vauvan tarpeisiin näkyi muun muassa mustasukkaisuutena vauvan saamasta huomiosta ja tarpeena asettua itse lapsen asemaan. Sosiaalityöntekijä kertoi, että perhekuntoutuksen edetessä äidin oma eheytymisprosessi pääsi käyntiin ja hän sai paljon oppia konkreettisesta vauvan hoidosta ja tavallisista arjen askareista.

Arjen kannattelun tarinoissa ylisukupolvisuuden tematiikka on läsnä vanhemman oman tarvitsevuuden lisäksi monenlaisilla muilla tavoilla. Tarinoista välittyy se, että vanhemmilla saattaa olla taustansa vuoksi haasteita nähdä lapsensa hätää, vaikka heillä on halua ja tahtoa tarjota lapsilleen toisenlaista lapsuutta kuin itse ovat kokeneet. Seuraavassa otteessa sosiaalityöntekijä (S4) havainnollistaa isän vaikeutta ymmärtää perheensä tilannetta ja päihteenkäyttönsä haitallisuutta ikävistä lapsuuden kokemuksistaan huolimatta.

Ja siitähän huolimatta, että hän on itse elänyt siellä, tietää mitä on kun vanhempi käyttää päihteitä ja aamulla pelkää ja odottaa sitä, että avautuuko se pullo jälleen. Niin silti hänen on aika vaikea nähdä miksi hänen oma käyttäytyminen sille pienelle vauvalle on vahingollista. (S4)

Erityisesti arjen kannattelun ja huostaanoton tarinoissa kohdattavia haasteita värittää sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa se, miten perheiden tilanteisiin on vaikeaa päästä käsiksi. Sosiaalityöntekijät toteavat, että pelko lasten menettämisestä ajaa asiakasperheet tilanteeseen, jossa he eivät uskalla olla rehellisiä omasta tilanteestaan siitäkään huolimatta, että yhteistyötä luonnehditaan kohtuullisen hyväksi. Sosiaalityöntekijä (S4) epäilee tarinassaan, että vanhemman tyhjiin lupauksiin liittyy lapsensa menettämisen pelon lisäksi narkomaanimaailmasta ja mahdollisesti jo lapsuudesta asti opittu selviytymiskäyttäytyminen sekä ongelman luonteesta johtuvat muutostyön haasteet.

Se sitten taas hankaloittaa meille sitä yhteistyötä hänen kanssaan, että kun hän on aina asioihin, että kyllä kyllä ja joo joo, teen näin ja tavallaan se yhteistyö ja keskustelu on hänen kanssaan tosi mukavaa, mutta tavallaan sitten niitä. Hän ei pysty pitautymään niissä lupauksissaan, mikä toisaalta liittyy siihen päihdeongelmaan, mutta sitten toisaalta myös sitten siihen, että hän lupaa sellaisia asioita, mitä hän ei pysty pitämään, koska hän ajattelee, että hänen ainoa keino pysyä mukana lapsen elämässä on se, että hän pyrkii miellyttämään meitä sosiaalityöntekijöitä. Ja sitten siihen päihdeongelmaan liittyy se, että narkomaanimaailmassa valehtelu on keino

selvitä, mutta sitten siinä kun me edellytetään rehellisyyttä niin se on tosi vaikeeta tavallaan sitten. (S4)

Pitkään jatkuneiden asiakassuhteiden kohdalla tarinoista välittyy myös, kuinka sosiaalityöntekijät ja asiakkaat oppivat tuntemaan toisensa. Tämän tuttuuden kerrotaan helpottavan työntekijää ainakin jossain määrin pysymään perheen tilanteesta ajan tasalla, vaikka vanhemmat kieltäisivätkin joitain asioita, esimerkiksi pyrkisivät peittelemään alkoholinkäyttöään. Kieltämistä ei sinällään pidetäkään esteenä luottamukselliselle asiakassuhteelle tilanteissa, joissa asiakasperheen kanssa on työskennelty pitkään ja päästy hyvään kontaktiin. Tätä kuvaavat aineisto-otteet, joissa sosiaalityöntekijä (S5) määrittää suoraan puhumisen taidon yhdeksi työskentelyä helpottavaksi perheen vahvuudeksi ja toisaalta sosiaalityöntekijän itsensä onnistumiseksi luottamuksellisen asiakassuhteen muodostamisessa. Toisaalta katkelma ilmentää myös pitkän asiakassuhteen tuoman tuttuuden etua nähdä toisinaan tilanteiden taakse.

H2: - - kun ootte luovineet ja perhe on luovinut kuitenkin vuosia siinä, että mitä sä aattelet että on heidän voimavaroja ja vahvuuksia, että mitkä on heidän?

S5: mitkä on heidän vahvuutensa? No ainakin ne on hirvittävän rehellisiä. Semmosia, että jos ne sanoo jotakin niin kyl mä niin ajattelen. Ja toisaalta jos ne sanoo, että ei ryypätä niin mä tiedän, että ne ryypää kuitenkin siis, mutta siis jos ne sanoo, että ne ryypää niin silloin varmasti ryypää. Miten se nyt.

H2: (Sosiaalityöntekijä) on kärryillä tavallaan.

S5: Niinkun jotenkin. -- Mutta ainakin periaatteessa on semmonen tota. Ei nyt ihan kaikkea kukaan tietenkään kerro, mutta kyllä mä siihen niinku sillain. - - Niin, ja sillain on onnistunut kanssa, että se on läpinäkyvää ja siinä mä oon kanssa. Että he kyllä luottaa siihen mitä mä sanon. Että mä oon aina puhunut heille hyvin suoraan ja tää perhe ei mitään muuta haluakaan.

Sosiaalityöntekijä tuo esille myös sitä, että erityisesti tarinansa vanhempien ”epärehellisenkin” puheen taustalla vaikuttaa perheenjäsenten välinen kiintymys ja syvä halu pysyä yhdessä. Hän kertoo pitävänsä kiintymystä ja lämpöä sellaisina perheen keskeisinä voimavaroina, joiden uskoo suojanneen lasta kotiolosuhteissa esiintyneiltä haitoilta. Näiden suojaavien tekijöiden sosiaalityöntekijä kertoo vaikuttaneen ratkaisevasti lapsen edun pohdintaan ja arvioon siten, ettei työntekijä ole päätenyt huostaanottoon, vaikka siihen olisi saattanut olla edellytyksiäkin. Sosiaalityöntekijä esittää, kuinka perheen vahvuuksista, läheisistä väleistä ja lapselle tarjotusta hyvästä perushoivasta nousseet voimavarat ovat näyttäneet pitkään riittäviltä ja lapsen vointi on vaikuttanut hyvältä perheen kohtaamista haasteista huolimatta. Työntekijä kertoo, että vaikeidenkin

notkahdusten jälkeenkin vanhemmat ovat onnistuneet huolimatta yhteistuumiin saamaan perheen tilannetta aina paremmalle tolalle. Perheen voimavaroja ja lapsen edun punnintaa ristiriitaisessa tilanteessa avaavat osaltaan seuraavat kohdat sosiaalityöntekijän (S5) kerronnassa.

Sitte toisaalta mä aattelen, että just se kiintymys ja jokin erikoinen semmonen yhteen puhaltaminen ja se kiintymys niin kun heijän kesken on kuitenkin semmonen. - - Tässä kohtaa mä oon aika tiukasti miettinyt sitä, että vaikka olosuhteet (huostaanotolle) on olemassa, mutta onko se sen lapsen etu. - - Mutta tää se on se, minkä takia mä en oo tehnyt sitä, se niitten keskinäinen kiintymys ja välittäminen. - - Ja mä toivon, että mä en oo erehtynyt siinä, mutta en usko. - - Niillä on jotain, tällä äidilläkin, vaikka se on siellä kotona vaan, niin kyllä siinä jotakin elämän sisältöjä sitten on. Ne on kovia puhuun ja keskustelemaan keskenään ja tää lapsi kertoo äidilleen asioitaan. - - Sitten toisaalta semmosia, että on niinku lapsuudessa kotiintuloajat ja katottu läksyt ja kaikkee tämmöstä. (S5)

Sosiaalityöntekijän perusteluiden tapaan myös tutkimuskirjallisuudessa on korostettu lämpimien vanhemmuussuhteiden merkitystä riskiolosuhteissa elävien lasten tilanteissa. Vaikka on arveltu, että aika ajoinkin esiintyvällä vanhempien päihdeidenkäytöllä saattaa olla negatiivisia vaikutuksia lapsen elämään ja kehitykseen, riittävien suojaavien ja erityisesti hyviin vanhemmuussuhteisiin liittyvien tekijöiden on nähty yhtälailla tukevan lapsen kasvua kodin ongelmista huolimatta. Siten on myös kritisoitu yksinkertaistavaa puhetta vanhempien päihdeongelmien suorasta periytymisestä ja niiden tuottamista haitoista lapsen myöhemmissä elämänvaiheissa. (Takala & Ilva 2012, 180.)

6.2.3 Arjen vuoristorata – asiakkuudessa päivä kerrallaan

Arjen kannattelun tarinoiden edetessä kertomusten suunnissa on havaittavissa eroja, vaikka kaikki tarinat jäävät epävarmuudessaan odottamaan loppuratkaisuaan lastensuojelutyön näkökulmasta. Kahdessa tarinassa perheiden ongelmallisten tilanteiden nähdään hiljalleen syvenevän. Vanhempien pitkittyneiden päihdeongelmien ja niiden liitännäisongelmien kerrotaan alkaneen vaikuttaa aikaisempaa useammalla elämänalueella. Yksi sosiaalityöntekijöistä kuvaa, kuinka perheen tullessa hänen asiakkuuteensa, äiti kykeni päihdekäytöstään huolimatta vielä huolehtimaan lapsen perustarpeista ja arjen rutiineista, kuten ruuasta, kotiintuloajoista ja läksyistä. Mitä pidemmälle sosiaalityöntekijä kertoo asiakkuuden edenneen, sitä enemmän hän ilmaisi myös huoltaan lapsen saaman perushoivan laadusta. Samoin toinen sosiaalityöntekijä esittää tarinassaan, kuinka perheen ongelmat voimistuivat ja monimutkaistuivat pitkin asiakkuuden matkaa ja kertoo samassa tahdissa lisääntyneen lasten oirehdivuuden herättäneen yhä enemmän huolta myös työntekijöissä.

Tarinoiden loppusuoralle päästäessä ja menneisyyttä tarkasteltaessa, perheiden arjen voidaan havaita piirtyvän vuorottelevina hyvinä ja huonoina ajanjaksoina. Pitkään jatkuneissa arjen kannattelua kuvaavissa tarinoissa sosiaalityöntekijöiden puheista välittyy toivo konkreettisesta käänteestä. Lisäksi voimakas puuttuminen osoittautuu monissa arjen kannattelun tarinoissa haastavaksi, koska lapset eivät oirehdi näkyvästi. Tällöin tilanteiden ei ole nähty vaatineen kiireellistä sijoittamista, joka olisi voinut olla konkreettisena käänteenä pitkittyneissä tilanteissa. Koska arjen kannattelun tarinoissa perheiden tilanne on jatkunut samankaltaisena jo kauan, päätös huostaanoton tekemiseksi näyttäytyy kertomuksissa vaikeana, vaikka olosuhteiden todetaan olevan olemassa. Sosiaalityöntekijät kertovatkin perheissä olevan myös paljon lapsia kannattelevaa hyvää, välittämistä ja lämpöä, jonka he näkevät suojaavan lapsia ainakin siinä määrin, että kotona asuminen näyttäytyy kaikesta huolimatta sijoitusta parempana vaihtoehtona.

Joka perheessä on hyvää ja huonoa. Niinku tässäkin perheessä. Että joskus mä oon aatellut, että tää on ihan hirveetä, että miks mä en oo niinku. Mutta siellä on kuitenkin semmonen, se on iso asia ollut sitten kuitenkin sitä punnitessa, että mikä on nyt sitten lapsen etu. (S5)

Osassa arjen kannattelun tarinoita esiintyy edellä olevan esimerkin kaltaisesti sosiaalityöntekijöiden kamppailu tilanteiden haastavuuden edessä. He kertovat hakeneensa tukea päätöksentekoonsa ja parhaan mahdollisen ratkaisun löytymiseksi kollegoiltaan ja muilta lapsen asioissa työskenteleviltä tahoilta, mutta kuvaavat tilanteen näyttäytyneen myös muille yhtä vaikeasti ratkaistavissa olevalta. Tarinan kääntyessä loppuun, sosiaalityöntekijät kertovat osassa perheistä olleen käynnissä raskaimmat mahdolliset tukitoimet, joita avohuollon sosiaalityöllä on tarjota. Osassa perheitä, niiden lasten kohdalla, joita ei oltu huostaan otettu, tukitoimien lisäksi kyseisen lapsen omat sukulaisverkostot osallistuivat yhä tiiviimmin lapsen jokapäiväiseen elämään, aktivoituen äidin rinnalle entistä vahvemmiksi vastuunkantajiksi.

Niiden perheiden kohdalla, joissa läheisverkostot eivät ole turvaamassa lasta, arjen kannattelu näyttäytyy vaikeammalta. Kuitenkin kaikkia arjen kannattelun tarinoita yhdistää tietynlainen reagointivalmiudessa oleminen, jota sosiaalityöntekijät luonnehtivat kertomuksissaan. Yksi sosiaalityöntekijöistä kertookin tarinassaan, kuinka tällä hetkellä asiakasperheen kanssa eletään päivä kerrallaan. Hän toteaa luvanneensa perheen nuorelle, että yrittää auttaa niin paljon kuin mahdollista, jotta kotona asuminen voisi jatkua. Sosiaalityöntekijä tuo esille, kuinka kiltin nuoren suurin toive on ollut saada asua kotona. Samalla sosiaalityöntekijä sanoo pelkäävänsä, että kodin olosuhteet eivät sitä enää pian mahdollista. Sosiaalityöntekijä toteaa toivovansa, että nuoren ajatus

asumisesta kodin ulkopuolella muuttuisi, eikä hänen tarvitsisi tehdä päätöstä väkisin, ellei ole aivan pakko.

--että mä tiedän missä mennään ja tiedän ne, että ei siellä asiat hyvin oo, mutta ei ne siitä tavallisesta olotilasta sen huonomminkaan oo ja ei se lapsi vaarassa oo. Mutta se tilanne voi tulla tässä ja sen takia me mennään viikko kerrallaan. Ja nyt alkaa olla se tilanne, että se saattaa kohta se pikkunen poika onkin, että hän ei jumalauta sinne kotiin enää mee, että hän on jo kerran sanonut, että voishan sitä lähteä jonnekin laitokseen ku saa siellä ainakin rahaa. -- Ja mä oon ajatellut, että heti jos tää nuori mulle vähänkin siihen suuntaan vinkkaa, niin mä sanon, että mä lähden sua tukeen siinä asiassa, että jostain läheltä varsinkin, että voi käydä kotona, että sulla vois olla helpompaa. Mutta mä oon luvannut, että mä en häntä väkisin lähde. Paitsi jos on pakko. -- Se voi olla vielä hyvinkin onnistumisen kokemus siinä kohtaa, kun voikin olla rauhassa arjessa ja käydä kattoon isää ja äitiä, vaikka ne ryyppäiski. (S5)

Arjen kannattelun tarinoissa lapsen edun puntaroinnin haasteellisuus näkyy erityisen voimakkaana. Sosiaalityöntekijät reflektoivat paljon omaa toimintaansa tarinoidensa kautta käyden läpi tarinan nykytilaa suhteessa menneisyyteen. He pohtivat nykytilaan peilaten, olisiko lapsi pitänyt sijoittaa jo aikaisemmin ja toisaalta, koska päätöstä ei oltu tehty, he miettivät onko sen tekeminen nytkään lapsen edun mukaista. Samalla kun he näkevät onnistuneensa auttamistehtävässään tukiessaan perheen yhdessä elämisen puitteita, he pohtivat tarinassaan myös sitä, onko kannattelu tehtävässä menty liian pitkälle. Näin ollen heidän kerronnastaan nousee esiin arjen kannattelun tarinoiden onnistumisen kääntöpuoli – mahdollinen liukuminen kohti lapsen edun kannalta haitallista auttamisyritystä.

S5: Mut sitten tietystä itte miettii, että oonko mä auttanut sillä tavalla, että mä oon antanut heille ikään kuin liikaa, tän asian vaan mennä, mutta sitä täytyy aina sitten miettiä.-- Tässä kohtaa mä oon aika tiukasti miettinyt sitä, että olosuhteet on olemassa, mutta onko se sen lapsen etu.

H2: Ja siitä kaikei pitää lähteä?

S5: Siitä se pitää sitten lähteä. Että varmaan kumpikaan (ei ole)lapsen etu.

H1: Huonoista vaihtoehtoista sitten...

S5: Kattellaan.

Sosiaalityöntekijä (S5) kertoi tarinaa kuvatessaan, että kertomuksen asiakastapaus on ollut yksi hänen uransa haasteellisimpia ja vaikuttanut häneen työntekijänä kasvattavasti. Sosiaalityöntekijä totesi puntaroineensa onnistumista tämän asiakasperheen kohdalla erityisellä tavalla ja haastaneensa itseänsä eettiseen pohdintaan tekemistään valinnoista. Sosiaalityöntekijä kertoi tiedostavansa, että

ulkopuolelta katsottuna hänen kertomansa tarina voi näyttäytyä lastensuojelutyön näkökulmasta ennemminkin epäonnistuneena. Kuitenkin hän painotti, että siitäkin huolimatta, että perheessä on monessa polvessa edenneitä vaikeuksia, hän näkee perheessä poikkeuksellisia voimavaroja, joiden takia on päätyntä arjen kannattelua tukevaan ratkaisuunsa. Arjen kannattelun tarinoissa onnistumisen määrittely osoittautuukin erityisen vaikeaksi, koska kaikki tarjolla olevat vaihtoehdot näyttävät lapsen edun kannalta jollain tavalla kyseenalaisilta, kuten seuraavasta aineisto-otteesta käy ilmi.

Se on hankalaa.. Kun joku tän lukee, niin aattelee, että eihän tossa oo mitään perkeleen onnistumista. Että minkä takia toi sosiaalityöntekijä on toiminut tolla tavalla. Mutta et se on yks asia, mikä tässä sosiaalityössä onkin, että ei aina onnistutakaan, mutta onnistutaan sitten kannatteleen.(S5)

Siinä missä kahden arjen kannattelun tarinan lopussa liikutaan lähellä huostaanottoa, kahdessa tarinassa kannattelua jatketaan yhä toiveikkaana siitä, että perheen voimavarat riittäisivät jatkossakin. Esimerkiksi vauvaa koskevassa tarinassa työntekijä määrittelee onnistumiseksi vauvan ensimmäisten elinkuukausien turvaamisen ja sen, että perhekuntoutuksen jälkeen äidin kohentunut tilanne ja taitojen karttuminen mahdollisti muuton vauvan kanssa omaan kotiin. Perheen isän kerrottiin asuvan äidin ja vauvan lähellä osallistuen perheen arkeen, mutta toistaiseksi eri osoitteessa. Perheen tulevaisuuden tavoitteena sosiaalityöntekijä kertoi olevan elämän ”saman katon alla”, sitten kun isän kunto sen sallii, eikä vaaranna perheen hyvinvointia.

Kahta sisarusta koskevassa tarinassa sosiaalityöntekijä löysi onnistumista siitä, että sisaruksista nuorempi näyttää tänä päivänä voivan hyvin kotona ja saa verkostojen avulla tarvitsemaansa huolenpitoa. Sosiaalityöntekijä uskoo äidin voimavarojen riittävän saamansa tuen ja läheisten avulla. Hän myös luottaa siihen, että mikäli tilanne muuttuisi, äiti ottaisi yhteyttä. Sosiaalityöntekijä pohtikin olevansa pitkän asiakassuhteen seurauksena yksi pysyvä asia perheen elämässä. Hän totesi, että paljon on nähty ja koettu perheen kanssa, ja vaikka mitä tapahtuisi, perhe tietää, että työntekijä on heitä varten.

6.3 Tarina 3: Huostaanotto onnistumisena ja lapsuuden mahdollistajana

6.3.1 Asiakkuuden alkaessa

Huostaanoton tarinatyyppi koostuu kahdesta ainutlaatuisesta, mutta toisaalta hyvin samankaltaisestakin sosiaalityöntekijän (S2 & S6) kuvaamasta kertomuksesta. Perheen ylisukupolvisen

taustan lisäksi tarinoissa on nähtävissä laajemminkin problematiikan yhdenmukaisuutta sekä muita yhdistäviä tekijöitä asiakkuuden kulun etenemisessä. Molemmat tarinat kertovat sisaruksista, joista vanhin lapsi otetaan huostaan nuorempien sisarusten jatkaessa edelleen asumista kotona.

Huostaanottoja koskevat onnistumisen tarinat näyttävät saavan ikään kuin alkunsa siitä, mihin arjen kannattelun tarinat päättyvät. Siten huostaanoton tarinat sisältävät elementtejä molemmista edellisistä tarinoista ja varsinkin arjen kannattelun tarinatyypistä. Huostaanottojen tarinoissa haastateltavien kertomukset lähtevät liikkeelle asiakkuuden taustojen ja perheiden monenlaisten haasteiden luonnehdinnan kautta. Lähtötilanteita kuvataan arjen kannattelua muistuttavalla tavalla, joskin kerronnassa edetään nopeasti siihen tilanteeseen, jossa huostaanotto tulee ajankohtaiseksi. Tarinat keskittyvät siten kuvaamaan huostaanottoprosessia edeltäviä ja sen aikaisia tapahtumia, avohuollon asiakkuuden polkua sijaishuoltoon useita vuosia jatkuneen asiakkuuden päätteeksi. Tarinoiden lopussa sosiaalityöntekijät raottavat saamiensa tietojen perusteella sitä, miten lapset ovat asettuneet uuteen elämäntilanteeseensa huostaan otettuina.

Huostaanoton tarinoita taustoitetaan kertomalla, kuinka vuosia jatkunut elämän epävarmuus ja selkeät huolenpidon puutteet ja useat eri tahoilta tulleet lastensuojeluilmoitukset voimistavat sosiaalityöntekijöiden huolta. Molemmissa tarinoissa lastensuojeluilmoituksia kerrotaan tulleen sosiaalitoimeen muun muassa koulussa ja/tai päiväkodissa näkyneen lasten oirehdinnan vuoksi. Oirehdinta oli haastateltavien mukaan ilmennyt niin levottomuutena, keskittymisvaikeuksina kuin opillisina haasteita koulussa. Sosiaalityöntekijöiden lähtiessä selvittämään lasten oirehdinnan taustoja, he huomasivat pian puutteita myös kodin olosuhteissa ja vanhempien kyvyissä vastata lasten tarpeisiin. Kartoittaessaan perheen tilannetta, sosiaalityöntekijät kertoivat havainneensa vanhempien ongelmallista päihteiden käyttöä, toimeentulon vaikeuksia, muuttuvien perherakenteiden tuomaa turvattomuutta sekä yleistä arjen epäsäännöllisyyttä. Vastaavia syitä on löydetty varsin usein lastensuojeluasiakkuuksien taustalta, mutta huostaanottotilanteissa ongelmien on yleensä nähty vaikeutuvan ja lisääntyvän (Hiitola & Heinonen 2009, 10–11; Hiitola 2008, 28).

Seuraavassa aineistokatkelmassa sosiaalityöntekijä (S6) havainnollistaa konkreettisesti niitä kodin olosuhteita ja perushoivaan liittyviä puutteita, joiden hän näki haastavan osaltaan lasten hyvinvointia huostaanotosta kertovassa tarinassaan.

Se oli tää päihteidenkäyttö, mistä niinkun johtui sitten ne että. Että kyllä siellä oli niinkun useimmiten, ruokaa oli ja. Sit semmonen yleinen huolenpito, et oliko vaatteita puhtaina, kun tietynikäinen ei nyt niitä itse kaikkea pysty. Ja sit tosiaan, herätettiinkö kouluun aamulla ja vietiinkö päiväkotiin, et sellasissa oli puutteita. Ja sit toki, jos mä nyt, et saattoi olla, et lapsi ei mielellään kutsu niinkun kavereita kotiin. Et siellä on niin sotkuista... (S6)

Siinä missä edellisen esimerkin tarinan sisarukset asuivat pääasiassa äitinsä luona ja tapasivat isiään vain hyvin satunnaisesti, toisen tarinan perheen lapset vaihtoivat kotia toistuvasti vanhempien tilanteiden mukaan. Toisessa tarinassa sosiaalityöntekijä luonnehtii perheen elämää levottomaksi kuvaamalla sitä, miten lapset asuivat sekä yhdessä että erikseen, ajoittain äidillä ja toisinaan isällä. Kuten Kati Hämäläinen (2012) on tutkimuksessaan havainnut, jatkuva muuttaminen saattaa aiheuttaa lapsen elämään turvattomuuden tunnetta ja epävarmuutta. Näin on varsinkin silloin, kun lapsi ei itse tiedä muuttamisen syytä, vaan se tapahtuu ennakoimattomasti. (Mt.,110.) Kummankin vanhempansa luona ollessaan huostaanottoa koskevan tarinan lapset elivät sosiaalityöntekijän arvion mukaan erinäisten ongelmien ja haavoittavien tekijöiden keskellä. Isän tarjoamissa olosuhteissa lasten hyvinvointia varjostivat päihteiden ohella lasten kannalta vahingollisena pidetyt tuttavuudet, joista tilapäisesti isän kotona asunut mies käyttäytyi väkivaltaisesti lapsia kohtaan. Samankaltaisia tilanteita lasten kerrottiin kohdanneen kuitenkin myös äidin kotona. Näitä molemmissa kodeissa olevia epäkohtia kuvaavat alla olevat aineistokatkelmat.

Isällä oli ja on varmaan edelleen päihteidenkäyttöä enemmän ja vähemmän ja aina siitä silleen keskusteltiin, että toki hän voi käyttääkin, että eihän siinä mitään, mutta silloin täytyy aina olla tietysti kunnossa, kun lapset on hänen vastuullaan. Mutta että se oli jotenkin keskusteluissa se isän päihteidenkäyttö monesti ja hänellä oli monesti vaihtelevia parisuhteita ja oli aina uus kihlattu kun tavattiin. -- Mut semmoiset jotka näky selkeesti tässä (vanhimmassa) lapsessakin, oli se että isällä oli esimerkiksi tällöinen ystävä. Ystävä, jonka hän kertoo, että auttaa. Asui hänellä jotenkin tilapäisesti ja muutenkin oli paljon lastenhoidossa ja lasten kasvatuksessa auttanut isää. -- Niin se osoittautui sitten tää isän ystävä, joka paljon majaili siellä kotona, niin oli jollakin tavalla henkisesti ja fyysisesti väkivaltainenkin. --Mutta ne jotenkin sit aina näky tässä lapsessa, tää isän kaverin oleminen vei sen lapsen elämää sitten vaikeampaan suuntaan. Hänellä oli varmaan aika turvatonta sitten olla siellä isän luona, kun siellä oli tällöinen henkilö paikalla. (S2)

Äidin olosuhteissa oli haasteellista se, että siellä oli, äidillä oli aika pitkäaikainenkin miesystävä --, joka oli hyvinkin väkivaltainen äitiä kohtaan ja siellä oltiin ihan puukkohippasilla käytiin ja poliiseja soiteltiin ja päihteidenkäyttäjä ja vankilassa aina välillä ja ne näky sitten siinä lapsessa kyllä kanssa se, että jos oli jotain tapahtunut. Ja sit välillä tää miesystävä oli pois perheen arjesta, niin lapsen tilanne lähti jotenkin rauhoittumaan. (S2)

Huostaanoton tarinoissa perheiden elämän levottomuus ja arjen turvattomuus yhdistetään paitsi vanhemmilla esiintyneisiin päihdeongelmiin myös heillä havaittuihin kognitiivisiin haasteisiin, kuten hahmottamisen hankaluuksiin, heikkoon käsityskykyyn ja/tai ylivilkkauden piirteisiin. Riittämätöntä hoivaa vanhempien oppimisvaikeuksien yhteydessä tutkinut Chris Becket (2007) on todennut, että vaikka oppimisvaikeudet eivät sinällään ole este hyvälle vanhemmuudelle ja taitojen oppimiselle, ne vaativat erityistä tukea ja apua, jotta lapsen saama huolenpito olisi riittävää. Becket

toteaakin, että siinä missä tällaisten haasteiden kanssa kamppailevat vanhemmat ovat oikeutettuja saamaan yhteiskunnan auttamistahoilta tarvitsemaansa tukea, myös heidän lapsillaan on yhtäläillä oikeus kokemukseen täydestä vanhemmuudesta ja aikuisen hoivasta. (Mt., 146, 148, 152.)

Huostaanoton tarinoissa erityisesti toinen sosiaalityöntekijä kuvaa vanhemmilla esiintyneiden kognitiivisten pulmien vaikuttaneen monella tapaa hänen vanhemmuuteensa. Ylisukupolvisen elämänhallinnan problematiikkaan kietoutuneena kognitiiviset ongelmat vaikuttivat paitsi lapsen saaman hoivan laatuun, myös vanhempien kykyyn hahmottaa perheen kokonaistilannetta ja lasten oirehinnan syy-seuraussuhteita. Tätä sosiaalityöntekijä kuvaa käyttäen yhtenä esimerkkinään vanhempien epätietoisuutta siitä, missä lapset kulloinkin virallisesti asuivat ja olivat kirjoilla. Molemmat sosiaalityöntekijät epäilivät kognitiivisten haasteiden vaikuttavan osana muita tekijöitä vanhempien elämänhallinnan taitoihin ja myös muutostyöskentelyssä tarvittavaan sitoutumiseen. Seuraava huostaanottotarinan (S2) aineisto-ote kuvaa ylisukupolvisista taustoista nousevia vaikeuksia ja perheen kanssa työskentelyssä ilmenneitä haasteita. Aineistokatkelmassa sosiaalityöntekijä kertoo lapsille vahingollisesta elämäntavasta ja siitä, kuinka arvioidusta palveluntarpeesta huolimatta tarjottu tuki ei kohtaa asiakkaita ja auta tilannetta.

Juu oli (palveluita) ja olis ollut enempi jos olisivat ottaneet vastaan. He eivät oikein nähneet meidän huoliakaan aina ja heidän ratkaisu oli sitten aina, että vaihtaa kotia. Et nyt mä en jaksa, että nyt ottaa isä. Tai isä totes, että hän ei oikein jaksa ja pärjää ja sitten siirty lapset äidille, se oli se heidän ratkaisunsa monesti. Mutta monenlaisia tukitoimia oli vuosien varrella siellä ollut ja kotiin tehtävää työtä oli jonkun verran ollut. Ja kun vanhemmat oli vielä yhdessä niin oli semmosta, heidän parisuhteen asioissa työskenneltiin ja yritettiin siihen saada vanhemmille jotain selvyttä. Ja sit erityisesti äidillä oli siihen omaan psyykkiseen vointiinsa neuvolapsykologia ja psykiatrian polia ja tällaisia, mutta niissä näky se pitkäjänteisyyden puute, että ei hän kyennyt työstimään oikeestaan niitä asioitaan eikä varmaan tähän päivään mennessäkään oo pystynyt. Siellä taustalla on niin paljon asioita varmasti, että se vaatisi oikeasti sitoutumista ja hänellä ei siihen varmasti oo resursseja itellä. Mutta kyllä siellä oli kaikenlaista ja vielä tarjottiin vähän enempi, mutta he eivät halunneet kotiin sitten kovasti ottaa kuitenkaan. (S2)

Erityisesti kognitiivisten haasteiden on nähty aiheuttavan pulmia vanhemmuudessa, mikäli perhettä tukevat ja vanhemmuutta kompensoivat verkostot puuttuvat (Kantojärvi 2012, 193). Huostaanottotarinoissa ongelmien ylisukupolvisuuden kerrotaan tuovan erityishaasteensa juuri sen vuoksi, että vanhempien kognitiivisten vaikeuksien lisäksi heiltä puuttuvat arkea tukevat sosiaaliset suhteet. Perheen problematiikan ylisukupolvista taustaa kuvataan huostaanoton tarinoissa viitaten perheiden äitien lastensuojelun asiakkuuteen ja heidän äitiensä päihdeongelmaan. Isien taustoja ei

huostaan otettujen lasten kohdalla kuvata tarkasti, mutta sosiaalityöntekijät kuitenkin ilmaisevat, ettei edes huostaanoton hetkellä isien puolelta löytynyt verkostoja, jotka olisivat estäneet sijoittamisen kodin ulkopuolelle.

Huostaanoton tarinat poikkeavatkin muista tarinoista lapsia koskevan verkoston osalta, sillä huostaan otettujen lasten kohdalla positiivista sosiaalista pääomaa tarjoavia, lasta riittävästi kannattelevia verkostoja ei ole olemassa. Toinen sosiaalityöntekijä kuvaakin kahdesta sisaruksesta kertovassa tarinassa, miten vanhempi lapsi joudutaan sijoittamaan verkostojen puuttuessa, kun taas sisarpuolen kohdalla hänen biologisen suvun aktivoituminen mahdollistaa lapsen elämään sellaisia tukirakenteita, että lapsi voi jatkaa asumista kotona.

Yhden sisaruksen sijoittaminen muiden jäädessä kotiin, ei ole huostaanottoja koskeviin selvityksiin peilatta tavatonta. Tahdonvastaisia huostaanottoja tarkastellessaan esimerkiksi Hiitola ja Heinonen (2009, 21) ovat huomanneet, että heidän tutkimissaan huostaanottotapauksissa yli kolmanneksessa (33 %) osa sisaruksista jää asumaan edelleen kotiin. Toinen sosiaalityöntekijä (S6) tuokin esille lapsen edun arviointia pohtiessaan, että sosiaalityöntekijän tulee tarkastella kutakin lasta yksilönä ja peilata hänen sosiaalisia ja henkilökohtaisia resurssejaan vallitseviin olosuhteisiin.

--näillä lapsilla on eri isät ja erilainen elämäntilanne. Toisella lapsella ei ollut ongelmia ja hänellä oli isä kuvioissa. Mutta toisella lapsella ei ollut muita kuin omat ongelmat ja sitten äiti kuvioissa. Ne ei ollut niinkun sama juttu. (S6)

Arjen kannattelun tarinoista poiketen, huostaan otettujen lasten kohdalla verkostoja kuvataan huolenpidon näkökulmasta kyseenalaisina ja ennemminkin jopa ongelmia ylläpitävinä kuin muutosta tukevinä. Siinä missä molemmissa tarinoissa kotiin jääneillä lapsilla isän puolen biologiset verkostot toimivat voimavaroina, huostaan otettujen lasten kohdalla ainoana verkostoina nähtiin olevan äidin sukulaisia ja tuttavien, joiden tarjoama tuki esitettiin riittämättömänä. Sosiaalityöntekijä (S2) kuvasikin läheisverkostojen tarjoamien tukimahdollisuuksia muun muassa seuraavaan tapaan:

Siis, no äidin puolelta niin oli semmosta äidin omaa lapsuuden perhettä oli sisko ja äiti, mutta että äidin äidillä on, oli ainakin silloin paha päihdeongelma, että ajoittain joi tosin reilusti ja äidin sisko, ehkä sitten myös samoja haasteita kun mitä äidilläkin, että ei niin kun. Verkostoa oli jonkun verran, mutta ei sit kuitenkaan joka ois ollut semmosta tukevaa. (S2)

Samoin kuin nopean intervention tarinoissa, biologisia läheissuhteita paikkaavia ja voimavaroja lisääviä verkostoja saattoi tarinoissa löytyä vanhempien uusien puolisoitten joukosta, joskin

vanhemman eron perhettä kannattelevasta kumppanista todettiin saattavan myös heilauttaa tasaisemman elämänvaiheen raiteiltaan. Perhesuhteiden lisäksi tarinoissa kuvataan muita, ennen kaikkea naapurustosta löytyviä tuttava- ja ystäväpiirejä. Sosiaalityöntekijä (S6) pohtii tarinassaan, että äidin kannalta tuttavasuhteet toivat positiivista apua ja tukea, mutta kääntöpuolena niiden nähtiin olevan mahdollistamassa äidin ongelmallista päihteiden käyttöä. Toisessa huostaanoton tarinassa (S2) vanhempien keskinäisen lasten hoidon vuorottelun nähtiin puolestaan edesauttavan sekä äidin että isän toistuvaa päihteidenkäyttöä.

Ei oikein sellast ollu, että ne tilanteet oli jotenkin sellaisia, he jotenkin oli aina hoitanut sen. Et se oma pikku yhteisönsä toimi ja tässä oli sillain, mikä oli ”mukavaa”, niin vanhemmat tulee toimeen toistensa kanssa ja ovat kavereita toisilleen. Et jos äiti lähti juhlimaan niin hän saatto viedä kaikki kolme lasta tän kahden vanhemman isälle, että tavallaan semmonen oma pieni porukkinsa pyöri ja ne tukivat toinen toisiaan. Koskaan ei ollut semmosta rysän päältä tilannetta, jossa oltais sitten lähdetty kiireellisellä puuttumaan. (S2)

Huostaanoton tarinoissa vanhempien tai ystävien vuorottelevat lastenhoitokuviot näyttäytyvätkin ambivalenttisesti. Toisaalta nämä verkostot toimivat yhtenä yhteisöllisyyden muotona ja voimavarana estäen lasten totaalisen heitteillejätön vanhempien lähtiessä juhlimaan. Samalla ne kuitenkin pitkittävät ongelmalliseen tilanteeseen puuttumista ja mahdollistavat lasten elämän jatkumisen hyvinvointia ja kehitystä vaarantavissa olosuhteissa. Sosiaalityöntekijät toteavatkin, että lasten hoitoon saaminen vanhempien ”juhlamisen” ajaksi oli sinällään hyvä asia. Lapsiin ei kohdistunut tällöin sellaista heitteillejättöä, että he olisivat esimerkiksi jääneet keskenään. Vanhempien päihteiden käyttöä luonnehdittiin kuitenkin riippuvuuden kaltaisena ongelmana, jossa päihdehakuisuus asettui lasten tarpeiden edelle ja erinäisine liitännäisongelmineen oli sosiaalityöntekijöiden mukaan vahvasti vaarantamassa lasten kasvuolosuhteita.

6.3.2 Kun arjen vuoristorata saa kriittisen käännekohtansa...

Ennen perheen tilanteen kriisiytymistä ja sosiaalityöntekijöiden päätöstä huostaanottoprosessiin lähtemisestä, tarinoissa kuvattiin ajanjaksoa, jota leimasi perheen yhä epävakaa tilanne ja toisaalta työntekijöiden epävarmuus puuttua perheen tilanteeseen viimesijaisen intervention avulla. Sosiaalityöntekijät kertoivat arjen kannattelun tarinoiden tavoin, kuinka kokonaiskuvan saaminen oli haastavaa useamman tahon peitellessä tilannetta ja vanhempien kieltäessä ongelmien olemassa oloa.

Pirjo Tuovila (2008) on todennut, että vahvempi puuttuminen näyttäytyykin ongelmallisena juuri tilanteissa, joissa selkeää kaltokohtelua ei voida jäljittää, eivätkä vanhemmat näe toiminnassaan

mitään muutettavaa. Tuovila näkee, että pääsääntöisesti näissä tilanteissa useimmat vanhemmat tosiasiaassa yrittävä tekevänsä kaikkensa, mutta eivät oman lapsuudestaan juontavan tarvitsevuutensa vuoksi pysty parempaan. (Mt., 30.) Toinen sosiaalityöntekijöistä totesi tarinaa kertoessaan, että vaikka hän toisaalta ymmärsi problematiikan vakavuuden, hän halusi samalla uskoa, että antamalla uuden mahdollisuuden, tilanne lähtisi kehittymään vielä parempaan suuntaan. Tätä uskoa hän kertoi ruokkineen perheen ajoittain paremmin menneet jaksot. Toisaalta sosiaalityöntekijä myös kertoi, että pitkissä asiakassuhteissa riittävän hyvän arjen määrittelemisen saattaa hämärtyä ja päätöksen tekeminen vaikeutua.

No varmaan se jotenkin, että ajoittain oli niitä parempia hetkiä sit jotenkin ehkä sumeni itelläkin se et kuinka hyvää tää hyvä oikeesti on, et onko se riittävän hyvää tämä hyvä tilanne nytte. Että millä tasolla oikeesti liikuttiin. Et oli vaikee ehkä ite sit todeta jossakin vaiheessa, että ei helkutti, että eihän tää nyt voi näin jatkua. Että sen perheen tilanteen, se muuttui aina sillain vähän parempaan ja sit mentiin vähän huonompaan, et ite ei ehkä nähnyt sit sitä tilannetta kuitenkaan, et olis aikaisemmin jo sitten lähtenyt selkeesti pysäyttämään. Ja sit just nää ongelmat, että ei halunneet sitten ottaa sitä apua vastaan tai eivät tulleet neuvotteluihin tai näin. Ne oli varmaan semmosii haasteita mitä sitten tässä oli, et sen perheen tilanteessa, kun vuosikausia tekee jonkun kanssa töitä, niin sitä tulee sokeeks sille perheen tilanteelle ja sit kun siihen tulee joku uusi ihminen vaikka työpariksi, niin se voi katsoa, että herranjumala! Et ei tätä voi antaa jatkua hetkeäkään, että nyt tarvii puuttua. Ite herää vast siinä vaiheessa, että näinhän se on. (S2)

Huostaanoton tarinoissa korostuu sosiaalityöntekijöiden pelko perheiden tilanteille sokeutumisesta. Tällaisen sokeutumisen voidaan nähdä vaikeuttavan oikea-aikaista puuttumista ja siten haastavan lastensuojelutyössä onnistumista merkittävästi. Myös Tuovila (2008, 49) on artikkelissaan pohtinut lapsen suojelemisen onnistumista tilanteissa, joissa vahingollisten olosuhteiden on annettu jatkua liian kauan vanhempien edun ja perheen yhteenkuulumisen nimissä. Tuovila toteaa, että huostaanottoja ei tehdä kevein perustein, vaan päinvastoin niitä tehdään liian usein turhan myöhään. (Mt.)

Ongelmien pitkittymisen ja tilanteille sokeutumisen lisäksi kaikissa onnistumisen tarinoissa tuotiin näkyviin resurssien ja muiden organisatoristen tekijöiden merkitystä onnistuneen asiakastyön kannalta. Niin asiakkuuden tarinoissa kuin ryhmäkeskusteluissakin mainittiin lastensuojelutyölle asetetut tiukat raamit, kiristyneet aikataulut ja pula tarjottavista ja tarpeenmukaisista palveluista, joiden koetaan olevan voimakkaasti haastamassa onnistumista yhä useammin. Österbacka ja Sipilä (2012, 33) ovat tiivistäneet onnistuneen lastensuojelutyön avainasioiksi kaksi tekijää: pätevät työntekijät ja asialliset työskentelyolosuhteet. He toteavat, että pystyvien ja kokeneiden

työntekijöiden lisäksi lastensuojelutyössä asiakasmäärien tulee olla kohtuullisia, jotta työntekijät pystyvät reagoimaan muuttuneisiin tilanteisiin. (Mt.)

Erityisesti huostaanoton ja arjen kannattelun tarinoissa kollegiaalisen tuen merkitys korostuu. Siinä missä työntekijät peräänkuuluttavat refleктоivan keskustelun tärkeyttä, he tuovat esille, ettei sille jää aina riittävästi aikaa. Yksi sosiaalityöntekijöistä huomauttaakin, että riittämättömien aikaresurssien vuoksi myös asiakastapaamisille varattua aikaa ei ole siinä määrin, kuin työ aidosti edellyttäisi. Huostaanottotarinoissa tuotettua lastensuojelutyön kuormittavuutta ja hektisyyttä kuvaa toisen sosiaalityöntekijän (S2) kerronta kiireen ja aikapuljan seurauksista:

– se, että ei oo aikaa oikeesti välttämättä keskittyäkään jonkun perheen tilanteeseen. Et sit menee vähän silleen, juoksee edellisestä neuvottelusta siihen seuraavaan ja sitten on jo kiire kolmanteen -- ei pysty oikeesti keskittyy ja miettimään että tässä niinku vois olla oikeesti jo perusteita puuttuu jotenkin ja sitä ei sit ehdi näkemään. Ei ehdi ja sokeutuuki. Ne on niinku ne. Ja entisestäänhan se kiire korostuu. Ainahan me ollaan puhuttu kiireestä ja aina se on täällä ollut läsnä, niin kauan kun mä oon tätä hommaa tehnyt, mut kyllä se niinku nyt korostuu entisestään! -- Ja sitä työstämistä, että sitä tosi vähän nykyään tehdään, että esimerkiksi työparin kanssa oikeesti istuttais alas ja juteltais -- Et se on sit vähän jossakin jonku käytävällä nopeesti, että hei mulla on se juttu, et mitä me siellä tehdään ja semmosta. Liian vähän on aikaa siihen. -- Kyllähän se tässä työssä olisi se asiakkaan kohtaaminen. Mitä enemmän pystys kohtaamaan niin sen parempihan se olis, mut siis sehän on täysin mahdotonta tällä hetkellä, mut kyllä se hyödyttäs. En tiedä pitäskö sitte vaan enempi priorisoida et jotkut vähän pienemmän ongelman perheet jättäs sit enempi ja harvakseltaan tavattas, joskin niitä tavataan jo nykyäänkin niin harvoin, että emmä tiedä mistä sitä oikein kehtaiskaan karsia! (S2)

Sama sosiaalityöntekijä tuo tarinassaan huolestuneena esille myös, miten palveluita ei riittävässä määrin pystytä muokkaamaan vastaamaan asiakkaan tarpeita. Sen sijaan palvelut toimivat ikään kuin valmiina muotteina, joihin asiakkaat on sovitettava. Näin ollen aikaresurssien lisäksi myös muut työskentelylle asetetut raamit haastavat työssä onnistumista.

Ja palveluita, joita voi räätälöidä perheen tarpeisiin (tarvittaisiin), eikä niin, että se on joku palvelumuotti, joka on tehty. Ja tällä pitäis mennä joka, tällä saphuunalla kaikki perheet. - - Sekin tuntuu joskus olevan vaan niin, että tää on tää meidän kaava vaan tällöinen, että me ei voida tätä muuttaa. (S2)

Palvelupaketteja koskevan keskustelun voidaan nähdä olevan osa myös uuden hallinnan tapoja ja uutta julkisjohtamista (NPM) koskevaa kritiikkiä. Markkinaehtoisten toimintatapojen rantautuessa sosiaalipalvelujen ja sosiaalityön alueelle, ovat sosiaalityön tehokkuutta ja tuloksellisuutta koskevat vaateet kasvaneet. Tehokkuusajattelun tuominen sosiaalityöhön ei ole kuitenkaan yksinkertaista.

Kananoja (2004, 27) onkin huomauttanut, että ”palvelutehdasajattelu” järjestelmäkeskeisyydessään ei kiinnitä huomiota sosiaalityön muutosvaikutuksiin keskittyessään palvelutuotteiden tai suoritteiden määrään, toiminnan tuottavuuteen tai prosessien tehokkuuteen. Esimerkiksi tehokkuutta mitattaessa suoritettujen lastensuojelutarpeen arviointien tai päättyneiden asiakkuuksien lukumäärällä jää piiloon jotain oleellista (Mänttari-Van Der Kuip 2013). Mänttari-Van Der Kuip (2013, 11–12) onkin todennut, että sosiaalityöntekijöiden mahdollisuus tehdä työtä, jolla on positiivisia vaikutuksia, on yhteydessä muun muassa työntekijöiden mahdollisuuksiin tarjota asianmukaisia ja riittäviä palveluita asiakkailleen.

Huostaanoton tarinoissa kerrotaan, kuinka pitkään jatkuneet haasteet saivat merkittävän käänteen perheiden tilanteiden lähtiessä selkeästi kärjistymään. Kärjistyminen määrittyy huostaanoton tarinoissa kriisiksi, käännekohdaksi, jossa sosiaalityöntekijät joutuvat toteamaan tilanteen edellyttävän viimesijaista interventiota. Vaikka päätöksen tekemistä pidetään välttämättömänä, sen tekeminen ei näyttäydy yksinkertaisena raskaan ja voimakasta valtaa sisältävän luonteensa vuoksi. Toisaalta huostaanoton tarinoista on nähtävissä, että sosiaalityöntekijät eivät lopulta jää epäröimään päätöksen toimeenpanoa lapsen edun niin selkeästi vaatiessa.

Oikeesti mäkin aattelen että siinä tilanteessa mäkin tajusin, että ei tästä ei voi enää lähteä kokeilemaan. Että hyvänen aika sentään, nyt ollaan niinku niin vakavassa tilanteessa, että ymmärsi ja uskalsi itekin tehdä sit sen ratkaisun, vaikka ei ehkä kovin montaa huostaanottoa vielä ollut takana, niin ja ne on aina tosi isoja päätöksiä. (S2)

6.3.3 Kriisin ja huostaanoton kautta uuteen alkuun

Huostaanoton tarinoista on nähtävissä, kuinka perhe kohtaa yhtäaikaaisesti monta elämää mullistavaa vastoinkäymistä, jotka lähtevät kuormittamaan jo entisestään raskasta tilannetta. Yleensä huostaanottojen taustalla ei olekaan yhtä yksittäistä syytä vaan ongelmat ovat useimmin toisiinsa kietoutuneita vvyhtejä (esim. Kajava 1997,7; Hiitola 2009, 28). Toisessa huostaanoton tarinassa perheen todetaan kohdanneen lyhyen ajan sisällä monia murheita. Vanhemman sisaruksen isän menehtymisen ja äidin pidempiaikaisen parisuhteen päättymisen kerrotaan heilauttaneen perheen ja varsinkin vanhemman lapsen tilannetta huonompaan suuntaan. Tilanteen kuormittavuuden kuvataan näkyneen nuoren käytöksessä voimakkaana oirehdintana niin koulussa kuin kotona. Samoin kuormittavien tapahtumien nähdään vaikuttaneen äidin voimavaroihin ja hänen mahdollisuutensa vastata murrosikäisen lapsensa tarpeisiin. Kodin olosuhteiden kriisiytyessä akuutisti, nuorempi sisarus saa turvaa ja huolenpitoa isältään ja tämän suvulta. Sen sijaan vanhemman lapsen kohdalla auttavaa läheisverkostoa ei ole ja hänet joudutaan sijoittamaan

kiireellisesti. Sosiaalityöntekijä arvioi asiakkuuden kulusta kertoessaan, että monen raskaan tapahtuman seurauksena perheen kanssa ajauduttiin tilanteeseen, jossa ongelmien jatkumon päätteeksi huostaanotto osoittautui ainoaksi vaihtoehdoksi turvata lapsen olosuhteet. Seuraavat aineisto-otteet kuvaavat vastoinikäymisten ketjua toisen haastateltavan (S6) kertomassa huostaanoton tarinassa.

S6: Äidillä oli pitkäaikainen parisuhde, ja se tosiaan vaikutti näiden lastenkin elämään. Ja sitten kun sekin päättyi niin sekin niinkun kans romahdutti. Ja se näkyi tässä toisessa lapsessa enemmän kuin toisessa.-- Et tosiaan murrosiän ongelmat tuli entistä enemmän näkyviin ja tosiaan tää äidin ongelmat paheni. Ja sitten tuli tosiaan tää isän menehtyminen, niin siinä tuli niin monta semmosta, ettei kukaan hallinnut sitä enää. Tai se äiti hallinnut, eikä meilläkään enää riittänyt avohuollon keinot auttaa sitten. Yritettiin, mutta ei se sitten ollut riittävää.

H2: Voimavarat tai resurssit tukemiseen sinne kotiin ei?

S6: Ne ei vaan ollut sitten enää joo, et vaikka kuinka tiiviisti yritettiin, ei vaan sitten ollut riittäviä. Kaikki vaan... meni niin solmuun, et ei ollut muuta vaihtoehtoa kuin sitten huostaanotto. -- Se, että se äidin miesystävä oli hyvin kantava voima siinä.. Hän oli työelämässä mukana ja, eikä ollut sillain, käytti alkoholia, mutta se ei ollut mikään ongelma hänelle. Et hän oli se joka tuki äitiä ja sit myöskin näitä lapsia.

H2: Kannatteli ikään kuin.

S6: Joo, kyllä.

H1: Eli siis se parisuhde päättyi ja tää isä kuoli niihin samoihin aikoihin?

S6: Joo. Ja sitten oli vielä tosiaan nää äidin omat ongelmat. Fyysinen terveys oli heikoilla, hänen työsuhteensa oli päättynyt, päihdeongelma ja siinä tuli...

Samoin toisessa kertomuksessa huostaanottoon oli sosiaalityöntekijän mukaan ryhdyttävä, koska lapsi alkoi voimaan niin huonosti, että hän oli jopa itsetuhoinen. Sosiaalityöntekijä kertoi, että lasta kuormittava perheen levoton arki oli päällimmäisenä syynä lapsen huostaanotolle, sillä varsinkin tämä lapsi olisi tarvinnut erityisen tasaista ja strukturoitua arkea neuropsykiatrisesta oireyhtymästään johtuen. Levoton arki, joka kuvastuu tarinassa vaihtuvina ja epävakaina olosuhteina sekä muuttuvina ihmissuhteina, on myös Heinon (2009, 208) mukaan tavanomainen elämäntilanne, josta lapsi päädytään ottamaan huostaan. Huostaanottoa edeltäneet vaiheet olivat olleet sosiaalityöntekijän mukaan yhtä ”aallokkoa”, josta viimeisimpään aallonpohjaan hän liitti äidin väkivaltaisen puolison läsnäolon lasten kodissa. Kodin olosuhteet näkyivät välittömästi käyttäytymisen pulmina koulussa. Tarinassa koulu saikin iso roolin lapsen hyvinvoinnin mittarina. Kuten huostaanoton tarinoiden lasten kohdalla, jopa puolella huostaan otetuista lapsista koulunkäyntiin liittyvät vaikeudet ovat osaltaan sijoituksen taustalla (Hiitola 2008). Toisaalta koulunkäynnin ongelmat ovat harvoin lastensuojelutoimenpiteiden pääsyy, sillä koulunkäynnin

haasteita selittävät usein juuri ongelmalliset kodin olosuhteet, joiden aiheuttamat emotionaaliset vaikeudet heijastuvat lapsen oppimiskykyyn ja laajasti kouluyhteisössä selviytymiseen liittyviin taitoihin. (Heino & Oranen 2012, 221; Lehto-Salo 2011, 56.)

Onnistumisen näkökulmasta koulun merkitystä niin huolen ilmaisijana kuin lasta tukevana instituutiona tuodaan esille varsinkin toisessa huostaanottoa koskevassa tarinassa. Koulun ja opettajien roolia onkin pidetty tärkeänä erityisesti haastavissa kotioiloissa kasvavien lasten kohdalla. Esimerkiksi Tanja Äärelän (2012) nuoria vankeja koskevassa tutkimuksessa on huomattu, kuinka lämmin, välittävä ja lapsen olosuhteita ymmärtävä opettaja voi toimia yhtenä lasta kannattelevana aikuissuhteena ja lisätä lapsen psykososiaalista hyvinvointia. Äärelä tuokin esille, kuinka koulu voi osaltaan olla syrjäytymistä ehkäisevä instituutio, mutta pahimmillaan myös edesauttaa marginalisoitumista, mikäli lapsi kokee koulussa ulkopuolisuutta ja eikä saa tarvitsemaansa tukea. (Mt., 234–242). Huostaanottoa koskevassa tarinassaan sosiaalityöntekijä (S2) kertoo, kuinka lapsi luotti opettajaansa ja viihtyi koulussa, mutta kodin ongelmien aktivoituessa alkoi oirehduksen kautta viestittää epävarmuustekijöiden lisääntymisestä kotioiloissa. Tarinassa opettaja esitetään lasta suojaavana ihmissuhteena, jonka pysyvyyttä lapsen muutoin rauhottomassa elämässä sosiaalityöntekijä pitää erityisen merkityksellisenä.

Kun mä olin ite perheen kanssa aika monta vuotta työskennellyt näitä aallonpohjia ja niitä nousuja, ja sitten taas oltiin menossa alaspäin. Lapsi alkoi voimaan tosi huonosti ja oli koulussa itsetuhoinen. Koulun kanssa tehtiin tosi tiivistä yhteistyötä ja opettaja oli tosi hyvä, hyvä yhteistyökumppani siinä. Sitten todettiin jossakin vaiheessa, että peli täytyy viheltää poikki, että lapsi voi niin huonosti. Ja sit lähetettiin valmistelemaan huostaanottoa. -- sellaisia perusteita sitten kiireelliselle, ei ollut aikaisemmin. Että sitten oli se tilanne, että oli pakko puuttua, kun alkoi oireilemaan niin voimakkaasti ja satuttamaan itseään, niin se oli sitten se, jolloin sit lähetettiin se kiireellinen ja sit siit huostaan. (S2.)

Sosiaalityöntekijät toivat esille tarinoissaan, kuinka esimerkiksi koulun ja sosiaalitoimen välinen tiivis yhteistyökumppanuus ja ajantasainen tiedonkulku olivat keskeisiä sen kannalta, että koulu lapsen jokapäiväisenä toimintaympäristönä viestii sosiaalityöntekijälle havaitsemistaan lapsen voimien muutoksista. Siinä missä tarinoissa viranomaisten välistä yhteistyötä kuvataan työskentelyä ja onnistumista edistävänä, on asian kääntopuolena havaittu, että yhteistyön hankaluudet puolestaan haastavat lastensuojelutyötä. Erityisesti viranomaisten väliseen yhteistyöhän liittyvät salassapidon epäselvyydet ovat olleet esillä viimeaikaisissa selvityksissä ja lastensuojelua koskevissa kannanotoissa. (Toimiva lastensuojelu 2013, 33–34.)

Onnistumisen kannalta huostaanoton tarinoissa korostuu toimivan viranomaisyhteistyön ohella luottamuksellinen asiakassuhde. Luottamuksellisen suhteen vaalimista nähtiin haastavan varsinkin tahdonvastaisten toimenpiteiden läsnäolo. Huostaanoton tarinoissa toinen huostaanotoista tehdään viranhaltijapäätöksellä, toisen edetessä tahdonvastaisena hallinto-oikeuden päätettäväksi. Tarinoissa kuvataan, kuinka vanhemmat aluksi vastustivat huostaanottoa. Toisessa tarinassa sosiaalityöntekijä ja vanhemmat pääsevät kuitenkin jonkinlaiseen yhteisymmärrykseen huostaanoton tarpeellisuudesta ja toisessa tarinassa äiti lopulta hyväksyy huostaanottopäätöksen hallinto-oikeuden ratkaisun jälkeen. Sosiaalityöntekijät kertovat olevansa iloisia siitä, että vanhemmat pystyivät asian kipeästä luonteesta huolimatta jatkamaan yhteistyötä. Tätä he eivät pidä itsestään selvyytensä, kuten toisen sosiaalityöntekijän (S6) kommentista käy ilmi.

Mut se on kans niinkun onnistuminen et ikinä ei ole tullut semmosta et ja mä haluan vaihtaa sossua, et mä en niinkun halua sulle tulla. Et sit meillä on niinkun kumminkin, vaikka hän hermostuu ja sanoo mielipiteensä, niin sit hän kuitenkin aina, et okei, kyl tää tästä kuitenkin. Et se on onni kans, että tervehtii ja ottaa itsekin soittaa apua. Vaikka tosiaan mä ajattelin, että kun huostaanotettiin ja kun vastusti, niin mä ajattelin että nytkö, et pääseekö hän yli. Mut tosiaan, juu ei mitään. -- Joo, se on onni, että vaikka joutuu tekemään niitä vastentahtoisia päätöksiä, niin sitten kuitenkin ei niinkun, työskentely jatkuu ja silti hän hyväksyy ja ottaa itsekin yhteyttä jos on jotakin. (S6)

Haastateltavat antoivat paljon painoarvoa vanhempien toimijuudelle huostaanotto-prosessin aikana ja sen jälkeen. Erityisesti vanhempien yhteistyö sijaishuoltopaikan kanssa näyttäytyy huostaanoton tarinoissa yhtenä onnistumisen muotona, sillä sen nähtiin edesauttavan lapsen turvallista asettumista uuteen asuinympäristöön. Sosiaalityöntekijät totesivat tietävänsä, ettei sijaishuoltopaikan kanssa tekemisissä oleminen ole vanhemmille välttämättä helppoa. Kuitenkin he näkevät toimivan yhteistyön olevan yksi huostaanoton onnistumisen tärkeimmistä mahdollistajista. Huostaanoton tarinoissa onnistumista nähtiinkin edesauttavan lapsen ja hänen perheensä yhteydenpidon ja läheisten suhteiden säilyminen. Kuten sosiaalityöntekijä (S6) tuo aineistoesimerkissään esille, läheisten ihmissuhteiden ylläpitäminen on huostaanotetun lapsen kannalta tärkeää (myös Hämäläinen 2012, 122–123).

Jostakin syystä tää pienempi on vaan hyväksynyt sen tilanteen, et siitä ei ole tullut mitään erityisiä. Et heidän välit on edelleen ihan okei ja läheiset. Ja se on kans sillain kiva, et niin on tän äidin ja vanhemmankin lapsen. -- Ja siis sijaishuolto hoiti ne, mun mielestä ainakin asiallisesti ja tuki sitä äitiä. Niin se on aika kova paikka sanoa, et lapsen on parempi olla siellä toisaalla. Äiti on käynyt siellä sijaishuoltopaikassa ja lapsi käy kans täällä kotona, et se on niinkun semmosia onnistumisia. Mutta vaatii siltä äidiltäkin paljon, että se ei oo helppo, niinkun mä aluks muistan että tuin, että

käy siellä ja mene vaan, ei sua siellä kukaan syytä. Et mene vaan, et se on lapselle tärkeätä, et sä käyt siellä. (S6)

--me saatiin vanhemmat sen huostaanoton puolelle, että he ei oo kynsin ja hampain ollut sitä vastaan ja he tykästy sit kuitenkin siihen paikkaan ja varmasti sen paikan ihmisillä oli iso merkitys, että he otti jotenkin silleen tosi mun mielestä hyvin nää vanhemmat vastaan, että tai tän äidin. -- kyl me silloin päästii semmoiseen yhteistyöhön sen ajan kanssa kuitenkin, että hän (äiti), hän pysty sen jollakin tasolla ymmärtämään ja itselleen myöntämään edes hetkellisesti ja anto sille pojalle kuitenkin mahdollisuuden sitte niinkun siellä sijaishuoltopaikassa olla ja elää. (S2)

Huostaanoton tarinoissa huostaanoton katsotaan turvanneen lapsen kasvua ja kehitystä sillä tavalla, että sijaishuollossa lapsi voi saada vakaat olosuhteet ja mahdollisuuden elää lapsuuttaan vailla aikuisille kuuluvaa huolenkantajan roolia. Sijaishuollon tasaisen arjen nähdään antavan lapselle rauhan keskittyä myös koulunkäyntiin ja tarjoavan ylipäättään sellaisia eväitä, jotka auttavat lasta ja nuorta selviämään elämässä eteenpäin.

Tarinaansa päättäessään toinen sosiaalityöntekijöistä totesi olevansa tyytyväinen siihen, millaisen lopun huostaan otetun lapsen asiakkuus lastensuojelun avohuollon työskentelyssä sai. Vaikka huostaanotto oli ollut haastava prosessi, se näyttäytyi hänen mukaansa lapsen voinnin kohenemisen myötä oikeana ratkaisuna ja lapsen suojelemisen onnistumisena. Kyseisessä tarinassa sosiaalityöntekijä toi myös esille, kuinka äidin rankkaa lapsuutta koskevien tietojen valossa hän oli saanut ymmärrystä siitä, miten ylisukupolvisten ongelmien taakka näkyi äidin heikkoina mahdollisuuksina suoriutua vanhemmuuden tehtävistä. Sosiaalityöntekijä toteaaakin tarinassaan, että useiden yritysten ja lukuisten tukitoimienkaan avulla äiti ei olisi enää voinut saada tilannetta haltuunsa, vaan huostaanotto oli välttämätön interventio lapselle lapsuuden tarjoamiseksi ja myös ylisukupolvisten ongelmien ketjuun puuttumiseksi.

Sit jos ajatellaan sitä, miten asiakkuudet siirtyy sukupolvelta toiselle, niin tässä perheessä sekin näkyy selkeesti -- mulla on se tieto, että äiti erityisesti on ollut ite lastensuojelun asiakkaana ja hänen lapsuudenperheensä on silleen meidän asiakaskuntaa. Että ne taustat tiesin, jollakin tasolla. Tiesin, mutta että en ollut tarkemmin lähtenyt lukemaan tän äidin omia asiakaspapereita. Mutta sitten kun huostaanottoa lähdettiin valmistelevaan, niin silloin luin niitä vanhoja kirjauksia ja sieltä jotenkin sitten kun niitä luki niin jotenkin sai ymmärrystä sille perheen tän hetkiselälle tilanteelle. Että miksi se elämä on ehkä ollut sellaista mitä on ollut ja että miksi se ratkaisu on ollut vaan niin oikein kuin olla ja voi. Että se ei tuu siitä miksikään muuttumaan sitten. Kun se historia on niin pitkä sellaisessa elämässä, elämäntavassa ja meidän asiakkuudessa ja kaikessa. (S2)

Samoin myös toisessa huostaanoton tarinassa sosiaalityöntekijä arvioi tehdyt ratkaisut tilanteeseen nähden sopiviksi, huomioiden tarinansa yhteenvedossa ne vaikeat olosuhteet, joiden kanssa perhe oli usean vuoden ajan kamppaillut. Sosiaalityöntekijä näkeekin, että päätös mahdollisti sen, että äidin resurssit saattavat nyt riittää lastensa tukemiseen ja huolehtimiseen. Hän päätti tarinansa toiveikkaana siitä, että perheen sisarusten tilanne olisi nyt kääntynyt parempaan suuntaan, toinen huostaanoton ja toinen lähiverkostojensa tukemana.

Että toiset ei tarvinnut, pärjäsi sitten sillä omalla, oman tukiverkoston avulla ja sitten että itellä lapsella ei ollut suuria ongelmia. -- Niin me tämän isomman lapsen kohdalla kuvitellaan, et tää huostaanotto on nyt se, mikä häntä auttoi, ettei nyt sitten enää hänen lapsensa joutuisi kokemaan. Ja tosiaan tän pikkusiskon kohdalla niin toivotaan, et tää biologinen läheisverkosto olis nyt sitten se, mikä pysyisi. (S6)

Vieläkin ajattelen, että miten monta, että olisko itsekään siinä tilanteessa tavallaan, kuinka hyvin pärjännyt ja selviytynyt. Mutta uskallanko sanoa, että loppu hyvin kaikki hyvin. Tai ainakin nyt näyttää, että se oli ihan hyvä ratkaisu kaikkiaan. Kukaan ei kärsi liikaa tästä. (S2)

7 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

7.1 Yhteenveto tuloksista

Kiinnostuksemme ylisukupolvisia sosiaalisia ongelmia ja onnistumisia kohtaan kumpusi halustamme ymmärtää lastensuojelutyön ytimessä olevaa ikäikaista, mutta samalla äärimmäisen ajankohtaista ilmiötä. Koska näemme, että sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisiin siirtymiin on mahdollista ja välttämätöntä vaikuttaa, halusimme selvittää, millaisia onnistumisia lastensuojelun työntekijät ovat kohdanneet ilmiön äärellä työskennellessään ja mitkä tekijät ovat olleet mahdollistamassa näitä onnistumisia.

Vastauksia lastensuojelussa kohdattavaan ylisukupolvisuuden ilmiöön lähdimme hakemaan ryhmäkeskusteluihin tuotetun aineiston avulla. Onnistumisia puolestaan jäljitimme lastensuojelun työntekijöiden kertomien tarinoiden kautta. Ryhmäkeskusteluja käytäessä oli havaittavissa, että ylisukupolvisuus on varsin tuttu ilmiö lastensuojelussa ja ylisukupolvisia sosiaalisia ongelmia paikannettaessa työntekijöillä näytti olevan helppoa tarttua aiheeseen. Sen sijaan ylisukupolvisuuden kriteerit täyttävien, onnistumisia kuvaavien tarinoiden löytyminen ei ollut yhtä yksinkertaista. Jo onnistumisen käsite herätti haastateltavissa paljon kysymyksiä siitäkin huolimatta, että olimme jättäneet sen tutkimustehtävämme mukaisesti vapaasti heidän määriteltäväkseen. Onnistumisen tarinoita kertoessaan osa työntekijöistä mietti myös, onko heidän tarinoissaan lainkaan kyse onnistumisista, ja jos onkin, näyttäytyvätkö havaitut onnistumiset sellaisina vielä tulevaisuudessa. Tämänkaltainen pohdinta kuvaakin tiivistetysti niitä haasteita, joita ylisukupolviset sosiaaliset ongelmat näyttävät tuovan lastensuojeluun.

Ylisukupolvisuuden ilmiötä käsittelevästä tulosluvusta käy ilmi, että monenlaiset ylisukupolviset sosiaaliset ongelmat näyttävät koskettavat lastensuojelun ja siellä asioivien perheiden arkea. Vaikka haastattelemamme lastensuojelun työntekijät korostivat, etteivät vanhempien vaikeudet siirry aina tai sellaisenaan seuraaville sukupolville, lastensuojelussa ylisukupolvisuutta on selkeästi havaittavissa. Tilanteissa, joissa vakavia ongelmia oli esiintynyt jo useammassa sukupolvessa, ongelmat näyttäytyivät usein syvinä ja moniulotteisina. Keskeisinä ylisukupolvisina sosiaalisina ongelmina aineistostamme nousivat esille päihdeongelmat, mielenterveysongelmat, erilaiset vanhemmuuteen liittyvät haasteet, taloudelliset vaikeudet, työttömyys sekä erilaiset väkivallan ja kaltoin kohtelun muodot. Perheiden arkea luonnehdittiin pitkälti puutteellisen vanhemmuuden ja elämänhallinnan problematiikan kautta. Lasten elämässä toistuvasti ja hallitsemattomasti muuttuvat elämäntilanteet muuttoineen ja vaihtuvine ihmissuhteineen kuvattiin osaksi epävarmuuden ja

rutiinittomuuden leimaamaa arkea. Lapsilta kerrottiin myös odotettavan usein liiallista vastuunottoa ja käyttäytymistä ”pikkuaikuisen” tavoin.

Tulosten perusteella voidaan katsoa, että ylisukupolvisiin siirtymiin vaikuttavat eri tasoilla etenevät prosessit. Perheessä tapahtuvassa sosialisatiossa vanhempien nähtiin välittävän jälkikasvulleen käyttäytymismallien, asenteiden ja arvojen kautta erilaisia tapoja, joilla toimia niin perheenjäsenenä kuin laajemminkin yhteisöissä ja yhteiskunnassa. Näissä vuorovaikutussuhteissa nähdään välitettävän myös monipuolisesti perheen ja lähiyhteisöjen sosiaalista pääomaa sekä psyykkistä hyvinvointia tai edellä mainittujen puutetta. Ylisukupolvisiin siirtymiin yhdistettiin kuitenkin myös perhettä laajemmat yhteisö- ja yhteiskuntatason tekijät. Sosiaalisten ongelmien nähtiin sukupolvelta toiselle siirtyessään heikentävän entisestään perheiden verkostoja tai johtavan niiden puuttumiseen. Yhteiskuntatason tekijöinä esille tuotiin niin rakenteisiin kuin historiaan liittyvät seikat, joista varsinkin taloudellisen eriarvoisuuden yhteydet perheiden kohtaamiin haasteisiin nousivat korostuneesti esille.

Ylisukupolvisten ongelmien jatkumojen todennäköisyyttä pidettiin suurempana, mikäli ongelmat olivat kasautuneet ja näkyivät yhtäaikaaisesti useilla elämänalueilla. Vanhempien problematiikan siirtymistä pidettiin todennäköisenä erityisesti niissä tilanteissa, joissa yksilö ei tiedosta toimintansa ongelmallista luonnetta tai häneltä puuttuvat toisin toimimisen mallit. Vastaavasti ketjujen katkeamista tai niiden heikkenemistä pidettiin mahdollisena, mikäli vanhemmat tiedostavat tilanteen ja ovat osaltaan motivoituneita muutokseen. Ylisukupolvisten siirtymien kannalta suojaavina tekijöinä nousivat esille myös lapsen henkilökohtaiset voimavarat. Ulkoisina lasta suojaavina tekijöinä esiintyvät positiiviset ja kannustavat läheissuhteet kodin ulkopuolella sekä kaikenlainen lapsen itsetuntoa ja merkityksellisyyttä tukeva toiminta esimerkiksi koulussa ja harrastuksissa.

Toisessa tulosluvussa esitetyt onnistumisen tarinat tiivistyivät kolmeen erilaiseen tyyppi-kertomukseen: nopean intervention, arjen kannattelun ja huostaanoton tarinaan. Onnistumisen tarinoissa on havaittavissa lastensuojelun sosiaalityön prosessin kaarta sekä ajallista jatkumoa. Nopean intervention tarinat kuvaavat lyhyitä sosiaalityön asiakkuuksia, joissa ongelmat eivät ole kehittyneet pitkälle ja perheen auttamiseksi riittävät kevyet tukimuodot. Toisena ääripäänä ovat huostaanoton tarinat, joissa perheen ongelmat ovat pitkittyneet ja voimakkaasti kriisiytyneet ja lapsen suojelemiseksi joudutaan käyttämään raskainta interventiomuotoa. Arjen kannattelun tarinatyypin sijoittuu ikään kuin nopean intervention ja huostaanoton välimaastoon. Siinä perheen asiakkuus on jatkunut jo pitkään, mutta selkeää käännettä ei ole tapahtunut.

Narratiivien tyyppejä erotellessaan Kenneth Gergen (2005, 104–105) on tehnyt perusjakoa kertomusten välille jakamalla ne stabiiliin, progressiiviseen ja regressiiviseen muotoon (myös Jokinen 2000, 162–164.) Käsitellessä onnistumisen tarinoita voitaisiin olettaa, että tarinat olisivat luonteeltaan progressiivisia, jolloin kertomuksen juonessa tapahtuisi selkeä muutos positiiviseen suuntaan. Näin onkin nopean intervention ja huostaanoton tarinatyypin kohdalla. Arjen kannattelun tarinat tekevät kuitenkin poikkeuksen, sillä aaltoilevasta luonteestaan huolimatta ne näyttäytyvät kokonaisuutena varsin staattisina. Yksistään progressiivisuuden tai staattisuuden kautta ei kuitenkaan pystytä kuvaamaan ihmisen elämänkulkua tai asiakkuutta koskettavaa tarinaa, sillä ne pitävät väistämättä sisällään erilaisia vaiheita. Kaikissa onnistumisen tarinoissa onkin nähtävissä myös regressiivisiä ajanjaksoja, jotka eivät yksinomaan ole negatiivisia asiakkuuden etenemisen kannalta. Ennemmin ne ovat erottamaton osa sosiaalityötä ja sen muutostyöskentelyä.

Ensimmäisessä tarinatyypissä, nopean intervention tarinassa, onnistuminen kiteytyy ajatukseen siitä, että ylisukupolvisten ongelmien tuomista haasteista huolimatta apua onnistutaan tarjoamaan lastensuojelun mittapuulla varhaisessa vaiheessa. Nopean intervention tarinoissa asiakkuus alkaa usein yksin vastuuta lapsista kantavan äidin yhteydenottona ehtyvien voimavarojen tai vanhemmuuden haasteiden vuoksi. Hyvässä yhteistyössä käynnistyvän asiakkuuden taustalla näkyvät muun muassa aiemmat positiiviset kokemukset avun saamisesta ja hakemisesta. Nekin vanhemmat, jotka eivät itse olleet hakeutuneet lastensuojeluun tai olleet aiemmin olleet sen piirissä, tunnistivat avuntarpeitaan ja olivat jo lähtökohtaisesti motivoituneita muutostyöskentelyyn. Tarinoiden edetessä äiti saa arkensa tueksi ja resurssiensa kasvattamiseksi erinäisiä palveluita, kuten perhetyötä. Ajan kuluessa äiti vahvistuu vanhempana ja saa taitoja lastensa kanssa pärjäämiseen. Palveluiden ja oman kasvunsa avulla äidit onnistuvat rakentamaan järjestyneempää arkea ja tarjoamaan aikuisen huolenpitoa lapsilleen. Toisena merkittävänä käännekohtana ja onnistumista tukevana elementtinä tarinatyypissä näyttäytyy läheisverkoston aktivoiminen ja aktivoituminen vanhemman tueksi. Tarinan lopussa lastensuojeluasiakkuuden tarve on poistunut. Vanhempi kykenee huolehtimaan lapsista ja selviytymään arjesta infomaalin verkoston ja omien riittävien resurssiensa avulla.

Arjen kannatteluksi nimetty toinen tarinatyypipi muodostuu tarinoista, joissa avohuollon asiakkuus ei ole edellyttänyt huostaanoton kaltaista väliintuloa, mutta myöskään sen päättymisen ei ole näköpiirissä selkeiden käännteiden puuttuessa. Onnistuminen määrittyy lapsen ja perheen tukemisena niin, että perhe selviää arjessa ja lapsen on mahdollista asua vanhempiensa kanssa. Tarinassa perheen auttaminen näyttäytyy vaikeana, sillä vanhemmat eivät tunnista (päihde)ongelmaansa tai heillä on haasteita vastaanottaa apua ja sitoutua työskentelyyn. Perheen problematiikan

pitkäkestoisen luonteen vuoksi lastensuojelun puuttuminen on jäänyt perheen arjen kannatteluksi, jossa käydään kuitenkin jatkuvaa kamppailua lapsen edun nimissä. Lapsen oma oirehdinta ei näyttäydy arjen kannattelutyypissä voimakkaana ja lapsen kotona asumista pidetään toistaiseksi lapsen kannalta parempana vaihtoehtona. Tarinat jäävät loppuratkaisua vaille siitäkin huolimatta, että osa asiakkuuksista näyttää lipuvan kohti huostaanottoa. Ratkaisua vailla olevien haasteiden edessä sosiaalityöntekijät jäävät tarkkailemaan tilannetta päivä kerrallaan.

Kolmas tarinatyyppeä käsittelee onnistumista huostaanoton näkökulmasta. Huostaanoton tarina etenee ikään kuin jatkumona arjen kannattelun tarinoille. Huostaanoton tarinoissa sosiaalityöntekijät ovat pyrkineet tukemaan perheitä heidän ylä- ja alamäissään jo useita vuosia. Kuitenkin perheiden tilanteiden pitkään jatkunut huonompi vaihe ja yhä kasautuneemmat ongelmat saavat konkreettisen käännekohtansa perheen vanhimpien lasten alkaessa oirehtimaan jatkuvan epävarmuuden seurauksena. Monien auttamisyritysten jälkeen lapsen edun toteutuminen vaatii huostaanoton.

7.2 Johtopäätökset ja pohdinta

Jokaisessa tarinatyypissä onnistuminen määrittyy omalla tavallaan, vaikka onnistumista edesauttavat tekijät ovat osittain myös samankaltaisia. Onnistumisten takana olevat toimijuudet määrittävät tarinoissa eri tavoin. Nopean intervention tarinoissa korostuu asiakkaan toimijuus, kun taas huostaanoton tarinoissa sosiaalityöntekijän rooli näyttäytyy onnistumisen kannalta vahvempana. Lisäksi asiakkaan ja sosiaalityöntekijän toimijuuden asteissa on havaittavissa kehitystä molempiin suuntiin tarinoiden sisällä. Samoin eri tarinoissa verkostojen toimijuudet näyttävät vaihtelevan ja niissä tapahtuvat muutokset vaikuttavat asiakkuuden etenemiseen. Toimijuuksien rinnalla kontrollin ja tuen keskinäinen suhde painottuu tarinasta ja sen vaiheesta riippuen. Kuitenkin kontrollin määrän voidaan katsoa kasvavan asiakasprosessin vaiheen ja ongelmien syvyyden kanssa samassa suhteessa.

Nopean intervention tarinoissa onnistuminen näyttäytyy lastensuojelun tarpeen päättymisenä ja vanhempien omien voimavarojen kasvuna. Arjen kannattelun tarinoissa onnistumisen ja epäonnistumisen raja piirtyy häilyväksi. Toisessa hetkessä se, mitä pidetään onnistumisena voikin muuttua epäonnistumiseksi ja päinvastoin. Keskeiseksi onnistumiseksi määrittyy kuitenkin lapsen asuminen kotona vanhempiensa kanssa, joskin se mahdollistuu vain sosiaalityön kannattelemalla. Huostaanoton tarinoissa huostaanotto itsessään näyttäytyy onnistumisena, jonka katsotaan turvaavan lapsen tilanteen ja tarjoavan hänelle aikuisen vastuista vapaan lapsuuden.

Onnistuminen kiinnittyy tarinoissa suhteessa aikaan. Pitkään jatkuneilta asiakkuuksilta ei enää odoteta samankaltaista onnistumista kuin niiltä, jotka ovat tulleet juuri asiakkuuteen. Toisaalta ongelmien syvyyden ja monimutkaisuuden voidaan katsoa olevan osaksi yhteydessä asiakkuuden pitkittymiseen ja siihen, millaisia tavoitteita asiakkuudelle kulloinkin asetetaan ja millaisia onnistumisia voidaan odottaa. Samoin kuin Huuskosen tutkijaryhmän (2010, 656) tuloksista voidaan havaita, ongelmien luonne asiakkuuden alussa vaikuttaa pitkälti siihen, miten asiakkuus tulee etenemään. Nopean intervention tarinoissa, joissa perheen ongelmat eivät ylisukupolvisesta luonteestaan huolimatta olleet päässeet syvenemään, apua onnistuttiin tarjoamaan riittävän varhain ja kohdennetusti. Sen sijaan muissa tarinatyypeissä ongelmat olivat jo lähtökohtaisesti monimutkaisia ja ne vaativat erilaisia yhtäaikaisia interventioita, eivätkä ne olleet ratkaistavissa lyhyen ajan sisällä. Samaan lopputulokseen ovat päätyneet myös Huuskonen kumppaneineen (mt.) jääden kysymään, kertovatko pitkittyneet avohuollon asiakkuudet jotain avohuollon sosiaalityön institutionaalisesta luonteesta: ongelmien kompleksisuudesta, monitahoisuudesta ja ratkaisemisen vaikeudesta.

Lastensuojelutyötä tehtäessä on mahdotonta tietää varmaksi, millaisia seurauksia tehdyillä valinnoilla on tulevaisuudessa. Tämä asettaakin sosiaalityöntekijät vaikeiden ratkaisujen eteen. Erityisesti arjen kannattelun tarinat kertovat lastensuojelun sosiaalityön haasteellisuudesta, siitä kuinka vaikeaa voimakkaiden interventioiden tekeminen on oikea-aikaisesti ja kuinka haastavaa on puuttua lasta ja koko perhettä auttavalla tavalla pitkään jatkuneisiin kierteisiin. Holmila, Bardy ja Kouvonen (2010, 429) ovatkin todenneet, että ylisukupolvisten ketjujen katkaisemisessa on keskeistä huomioida perheen kokonaistilanne. Tämä tarkoittaa sitä, että vanhemmat tulisi nähdä ja kohdata taustoineen ja lasta koskevia päätöksiä tehtäessä fokuksessa tulisi olla sekä lapsen oikeus turvalliseen lapsuuteen tässä hetkessä että päätösten vaikutukset lapsen tulevaisuuteen.

Kuten arjen kannattelun tarinoissa on nähtävissä, sosiaalityössä joudutaan toisinaan pohtimaan sitä, onko lapsen ja vanhempien etu yhdistettävissä: autetaanko lapsiaan erikseen vai osana perhettä. Arjen kannattelun tarinat kuvaavat myös, kuinka lastensuojelussa toisinaan huonoista valinnoista joudutaan valitsemaan lasta vähemmän vahingoittavampi vaihtoehto. Kuten Holmila kumppaneineen (mt., 429) on todennut, kaikilla valinnoilla on seurauksensa. Jopa lapsen fyysisen ja psyykkisen turvaamisen vuoksi tehdyn huostaanoton voidaan katsoa olevan osaltaan epäonnistunut, mikäli se katkaisee lapsen suhteet vanhempiinsa ja samalla tuntemuksen biologisiin sukujuuriinsa (mt.) Vaikka arjen kannattelulla on oma arvonsa perheen yhdessä pitämiseksi, samaan aikaan heräävät kuitenkin kysymykset sen vaikutuksista pitkällä aikavälillä. Millaista kannattelua vaativassa tilanteessa elävän lapsen elämä todellisuudessa on? Entä mitä seurauksia kannattelun

pitkittymisellä on niissä tilanteissa, joissa huostaanottoon kuitenkin päädytään? Tuoreen tutkimuksen valossa pidämme kysymyksiä relevantteina, sillä lastensuojelun sijoituksia koskevat tulokset puhuvat karua kieltä siitä, kuinka huostaanotto liian myöhään tehtynä ei usein ole uusi mahdollisuus vaan osa epäonnistumisten ketjua. (ks. Kestilä ym. 2012). Kritiikkiä ei kuitenkaan tule kohdistaa ainoastaan sosiaalityöhön ja sen tekijöihin. Näemme, että kyseessä on ennen kaikkea rakenteellinen ongelma. Yhteiskuntamme mahdollistaa rakenteissaan ylisukupolvisen eriarvoistumiskehityksen, johon yksin sosiaalityön resursseilla on mahdotonta vaikuttaa.

Kuten kolmannessa tarinatyyppissä kiteytyy, voi huostaanotto määrittyä kuitenkin onnistumisena. Siinä missä huostaanotto tulostemme perusteella kielii osaltaan yksityisen ja julkisen turvaverkon ja palveluiden riittämättömyydestä, jopa pettämisestä, se voi olla myös mahdollisuus. Kuten huostaanoton tarinoissa on nähtävissä, huostaanoton kautta lapselle voidaan luoda turvalliset kasvuolosuhteet, joissa elää lapsuutta vailla huolenkantajan roolia. Huostaanoton tarinassa tärkeänä osana onnistumista näyttäytyy varsinkin lapselle tärkeiden läheissuhteiden jatkuvuus huostaanotosta huolimatta. Tätä mahdollistavat osaltaan vanhemmat, jotka vastustuksestaan huolimatta hyväksyvät lopulta huostaanoton ja suostuvat yhteistyöhön sijaishuoltopaikan kanssa.

Erilaisten verkostojen merkitys näyttäytyy koko aineistossa keskeisenä onnistumisen mahdollistajana, mutta myös haastajana. Läheisverkostoilla onkin niin lasta kuin vanhempaa kannatteleva roolinsa. Välittävät aikuissuhteet niin kotona, kuin esimerkiksi koulussa ja harrastuksissa tukevat lapsen turvallista kasvua. Samoin perheen aikuisten hyvät suhteet niin kumppaniin, sukulaisverkostoihin kuin ystäviin vahvistavat vanhempaa vanhemmuuden tehtävässään. Vanhemman oman kasvun ja voimavarojen kehittymisen ohella verkostot näyttäytyvätkin keskeisenä onnistumisen tekijänä jopa ylisukupolvisten haasteiden voittamiseksi.

Valitettavan usein ylisukupolviset sosiaaliset ongelmat ovat kuitenkin yhteydessä verkostotyhjyyteen, mikä osaltaan syventää perheiden tilannetta entisestään. Tämä tarkoittaa sitä, että puuttuvat verkostot tai niiden heikko sosiaalinen pääoma voivat olla paitsi ongelmien seurausta myös niiden aiheuttajia. Ongelmiensa kanssa kamppailevat vanhemmat kantavatkin arjen taakkojaan usein yksin ja vailla tukea (esim. Pryce & Samuels 2010, 213; Saarikallio-Torp ym. 2010, 259). Aineistossa verkostojen puute näkyy erityisesti isien poissaolona, mutta myös suhteet isovanhempiin ovat heikot tai katkenneet. Isien poissaoloa voidaan pitää varsin merkittävänä tekijänä ylisukupolvisten ketjujen näkökulmasta, sillä yksihuoltajuus esiintyy lapsen kehitykselle riskitekijänä, mikäli ainoan huoltajan voimavarat ovat riittämättömät (ks. Saarikallio-Torp ym. 2010, 259).

Sosiaalityön suhde lapsen verkostoihin näyttäytyy kahtalaisena: se voi osaltaan olla sekä tukemassa lapsen ja biologisten läheisverkostojen välistä suhdetta että myös pyrkiä luomaan lapselle uusia tukevia suhteita. Vaikka sosiaalityön tulisi ensisijassa olla vahvistamassa lapsen luonnollisia läheissuhteita, voidaan erilaisilla tukimuodoilla pyrkiä kompensoimaan puuttuvia verkostoja. Esimerkiksi tukiperheitä ja -henkilöitä tarjoamalla voidaan mahdollistaa lapselle korvaavia kokemuksia ja kannattelevia läheissuhteita, joilla voi olla merkittävä rooli lapsen elämänsä kannalta. Ne tuovat turvallisen aikuissuhteen lapsen elämään ja antavat samalla toisenlaisia toimintamalleja, joita hyödyntää myös tulevaisuudessa. Samoin harrastuksiin ohjaaminen ja niiden taloudellinen tukeminen voidaan nähdä yhtenä yhteisöihin kiinnittymistä kannustavana muotona.

Tehdäkseen onnistuneita ja vaikuttavia päätöksiä, lastensuojelun tuleekin pitää työskentelyssä mukana niin perhe lähiverkostoineen kuin myös sitä kannattelevan palvelujärjestelmän toimijat. (myös Heino 2013b, 47.) Läheisverkostojen lisäksi toimiva yhteistyö tarvittavien viranomaisverkostojen välillä on yksi onnistumisen mahdollistaja. Vaikka lastensuojelutyötä tehdään silloin, kun ensisijaiset järjestelmät ovat osoittautuneet riittämättömiksi, ei lastensuojelua pystytä toteuttamaan yksin. Työskentelyssä tarvitaankin perheiden omien läheisverkostojen lisäksi myös muiden ammattikuntien asiantuntemusta ja heidän toimiaan yhteisen lapsen suojelemistehtävän nimissä. Sektorikohtaiset rajat ylittävää työskentelyä tarvitaan, jotta perheen kokonaistilanne voitaisiin tiedostaa ja lapsen edun mukainen toiminta olisi mahdollista. Jotta verkostotyö mahdollistuisi, organisaatorakenteiden tulee tukea yhteistyökuvioiden muodostumista ja lapsen tilanteen kokonaisvaltaista haltuunottoa. Erilaisten työskentelymallien ja yhteistyötä tukevan toimintakulttuurin kehittämistä tulisi edelleen jatkaa, jotta lapsen asiassa merkitykselliset tahot ja ennen kaikkea lapsi itse tulisivat kuulluksi ja osallisiksi. Monen suuntaisen ja luottamuksellisen suhdeverkon rakentuminen vaatii aikaa ja oman tilansa. Toistaiseksi kuitenkin lastensuojelun kireät aikataulut ja pula tarjolla olevista palveluista näyttävät haastavan onnistumista.

Luottamus näyttäytyy tulosten perusteella keskeisimpänä elementtinä onnistumisten taustalla. Verkoston ohella luottamusta voidaan pitää sosiaalisen pääoman yhtenä peruskomponenttina (Ruuskanen 2007,13). Luottamuksen olemassaololla on positiiviset vaikutuksensa niin yksilöihin, yhteisöihin kuin laajemminkin yhteiskuntaan. Koska luottamuksen perustaa luodaan jo varhaislapsuudessa ja varhaisissa ihmissuhteissa, voivat lapsuuden perheen ongelmat vaikuttaa luottamuksen kehittymiseen negatiivisesti, saattaen näkyä luottamuksen puutteena myös aikuisuudessa. (esim. Hyyppä 2002, 160.) Kuten tutkielmamme perusteella voidaan havaita, niissä perheyhteisöissä, joissa sosiaaliset ongelmat ovat edenneet jo sukupolvissa, on luottamuspula valitettavan tavallista.

Sosiaalityössä luottamuksen rakentaminen asiakkaan ja työntekijän välille on keskeinen tehtävä, joskaan sen muodostuminen ei usein ole yksikertaista. Luottamuspuolan taustalla voivat olla monenlaiset tekijät. Lapsuuden perheessä kohdattujen negatiivisten kokemusten lisäksi taustalla voivat vaikuttaa aikaisemmat viranomaiskohtaamiset, erityisesti omat lastensuojelutaustat, mutta myös pelko lastensuojelun kontrollin seurauksista. Toisaalta ylisukupolvisuus ei yksinomaan määrity luottamuksellisen suhteen kannalta kielteisenä, vaan autetuksesi tulemisen kokemukset lapsuudessa, voivat madaltaa kynnystä hakea apua ja ottaa sitä vastaan. Institutionaalisilla kohtaamisilla näyttääkin olevan iso merkitys luottamuksen tai sen puutteen kannalta – yksikin onnistunut suhde, joko lapsuudessa tai aikuisuudessa voi olla varsin merkityksellinen jopa sukupolvien käsittävässä ketjussa.

Tulosten perusteella luottamus on edellytys työskentelyssä etenemiselle ja auttamistyölle. Ilman luottamuksellista suhdetta asiakkaan on mahdotonta sitoutua tavoitteelliseen työskentelyyn, jolloin myös työn tulokset jäävät saavuttamatta. Sitoutumisen ehtona korostuu asiakkaan mahdollisuus toimijuuteen omassa asiassaan. Mikäli asiakas kokee olevansa ulkopuolinen ja vain toiminnan kohteena, tai kokee puuttumisen turhana, ei sitoutuminen työskentelyyn ole mahdollista. Luottamuksellisessa suhteessa asiakkaat uskaltavat paremmin kertoa työntekijälle tilanteestaan siitakin huolimatta, että he saattavat pelätä antamansa tiedon vaikuttavan negatiivisesti. He tietävät työntekijän olevan heidän puolellaan ja pyrkivän työskentelemään heidän asioidensa puolesta. Tämä näkyy siinä, että kriisin hetkellä sosiaalityöntekijään uskalletaan ottaa yhteyttä ja myös työntekijät tietävät, että asiakas osaa pyytää apua sitä tarvitessaan. Onnistunutta luottamuksellista asiakassuhdetta luonnehtiikin osaltaan avoimuus ja työskentelyn läpinäkyvyys.

Aineiston perusteella voidaan havaita, että asiakkaan luottamusta punnitaan erityisesti niissä tilanteissa, joissa sosiaalityöntekijällä ja asiakkaalla ovat ristikkäiset näkemykset lapsen edusta ja perheen tilanteesta. Näissä tilanteissa asiakas, niin vanhempi kuin lapsi, saattaa kokea toimijuutensa olevan uhattuna, sillä työskentely mahdollistaa voimakkaankin puuttumisen yksityisiin suhteisiin. Kuten Pohjola (2010) on todennut, luottamuksellisen suhteen merkitys kuitenkin korostuu juuri tällaisissa tilanteissa ja se asettaa erityiset haasteensa sosiaalityöntekijän työskentelyyn. Vaikeiden tilanteiden keskellä sosiaalityöntekijöiltä vaaditaankin entistä sensitiivisempää ja herkempää otetta sekä asiakkaiden omien lähtökohtien ja kokemusten tunnistamista (mt., 35.) Huostaanoton tarinoissa onnistuneen työn edellytyksenä kuvautuukin se, kuinka luottamus säilyy, vaikka päädytään tahdonvastaiseen huostaanottoon. Hyväksi muodostunut työskentelysuhde kantaa parhaimmillaan jopa näiden karikkojen yli ja mahdollistaa vanhempien kanssa työskentelyn myös huostaanoton jälkeen. Vanhempien suhtautumisella on nähty olevan merkitystä, miten lapsi

sopeutuu sijaishuoltoon ja millaisen hyödyn hän siitä saa (esim. Haapasalo & Repo 1998, 25–26). Ylisukupolvisten ketjujen näkökulmasta onkin tärkeää pohtia niitä keinoja, joiden avulla sijoitus olisi mahdollisimman onnistunut ja lasta myös tulevaisuudessa kannatteleva ratkaisu. Näin ollen lastensuojelussa tulisi vahvemmin kiinnittää huomiota vanhempien tukemiseen myös huostaanoton jälkeen – vaikka perheen yhdistäminen ei näyttäisikään todennäköiseltä. Kuten tämän tutkielman perusteella voidaan todeta, verkostojen hyvinvoinnilla on keskeinen merkitys koko yksilön elämänkaaren ajan, sillä biologinen vanhemmuus jatkuu huostaanotosta huolimatta ja huostaanotettu lapsi tarvitsee verkostojaan myös myöhemmin elämässään, esimerkiksi tullessaan itse vanhemmaksi.

Onnistumisen esteiksi asettuvat puolestaan erityisesti rakenteet, jotka tuovat vaikutuksensa myös asiakastyön toteuttamiseen ja asiakkaiden mahdollisuuksiin saada apua ongelmissaan. Ensinnäkin sosiaalityön puutteelliset aikaresurssit näyttävät haastavan asiakkaiden kohtaamisen mahdollisuuksia estäen myös riittävää perehtymistä asiakkaan tilanteeseen. Myös peruspalvelupulan ja pitkien jonotusaikojen nähtiin vauhdittavan perheiden ongelmien kehittymistä ja siten osaltaan lisäävän lastensuojelun tarvetta. Alueellisten palveluiden karsinta, kuten erilaisten perhettä tukevien ryhmätoimintamuotojen lakkauttaminen yhdessä pitkien jonottamisaikojen kanssa nähtiin vaikeuttavan avun saantia.

Tulosten valossa voidaan todeta, että ylisukupolvisiin ketjuihin vaikuttaminen edellyttää monipuolista sosiaalista pääomaa kasvattavaa tukea. Sosiaalisen pääoman ei voidakaan katsoa siirtyvän pelkästään perheiden sisällä, vaan erilaiset poliittiset ratkaisut ja rakenteelliset tekijät vaikuttavat niihin yhtälailla (Weiss 2012,213). Huomiota tulisi kiinnittää sosiaali- ja aluepolitiikan ohella niin työ- kuin koulutuspolitiikkaankin. Lapsiperheitä koskevien etuuksien tulisi olla riittävällä tasolla, sillä taloudellisen huono-osaisuuden voidaan havaita olevan kiinteässä yhteydessä vanhempien jaksamiseen. Perheille tulisi olla tarjolla palveluita, joissa läheissuhteisiin, kuten vanhempien parisuhteeseen ja lapsi-vanhempi -suhteeseen liittyviin pulmiin saataisiin tukea. Erityisesti matalankynnyksen palveluiden parempi resursointi olisi tärkeää ja niiden tulisi konkreettisesti olla palvelun tarvitsijoita lähellä. Voidaankin todeta, että paljon olisi tehtävä, jotta sosiaalisten ongelmien aiheuttamaa heikkoa sosiaalista pääomaa voitaisiin riittävästi paikata.

Sosiaalityössä ei ole keinoja yksin vaikuttaa eriarvoisuutta aiheuttaviin yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Sen tulee kuitenkin olla yhteiskunnallisena äänenä herättämässä päättäviä tahoja näkemään niitä, jopa sukupolvetkin ylittäviä seurauksia, joita erilaisilla poliittisilla ratkaisuilla voi olla. Lastensuojelun voidaankin nähdä olevan aitiopaikalla huomioimassa yhteiskunnallisten

muutosten karuimpia seurauksia. Siinä missä sosiaalityö voi olla yhteiskunnallisena omatuntona (Raunio 2009, 89), lastensuojelun tulee ennen kaikkea toimia lapsen äänen esiin nostajana sekä yksittäisten asiakkaiden kohdalla, että yleisemminkin yhteiskunnallisessa vaikuttamiskeskustelussa.

LÄHTEET

- Aaltola, Juhani & Valli, Raine (2007) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Aatsinki, Ulla & Valenius, Johanna (toim.) (2004) Ruumiita ja mustelmia. Näkökulmia väkivallan historiaan. Nokia: Työväen historian ja tutkimuksen seura.
- Ahokas, Marja & Myyry, Liisa & Lähteenoja, Susanna (toim.) Arvot, moraalit ja yhteiskunta. Sosiaalipsykologisia näkökulmia yhteiskunnan muutokseen. Tampere: Gaudeamus. 345-362.
- Airio, Ilpo & Niemelä, Mikko (2002) Periytykö köyhyys? Köyhyyden ja toimeentulotukiasiakkuuden sukupolvinen liikkuvuus. Sosiologia 39 (3) 215-226. <http://elektra.helsinki.fi/se/s/0038-1640/39/3/periytyy.pdf> . Viitattu 11.11.2013.
- Alanen, Leena & Salminen, Veli-Matti & Siisiäinen, Martti (toim.) (2007) Sosiaalinen pääoma ja paikalliset kentät. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Koulutuksen tutkimuslaitos.
- Alanen, Leena (2005) Polvesta polveen. Sukupolvi sosiologisena käsitteenä ja tutkimuskohteena. Tarkastelukulmia ikään ja ikääntymiseen. Teoksessa Anne Sankari & Jyrki Jyrkämä (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino. 97-115.
- Alastalo, Marja & Åkerman, Maria (2010) Asiantuntijahaastattelun analyysi: faktojen jäljillä. Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 372-392.
- Alastalo Marja (2005) Tutkimushaastattelun historia yhteiskuntatieteissä. Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.) Haastattelu: Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino. 57-77.
- Alestalo, Matti (2007) Rakennemuutokset ja sukupolvet. Yhteiskuntapolitiikka 72 (2) 146-157.
- Antikainen, Ari & Rinne, Risto & Koski, Leena (2013) Kasvatussosiologia, 4. Uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Arria, Amelia M. & Mericle, Amy A. & Meyers, Kathleen & Winters, Ken C. (2012) Parental substance use impairment and substance use disorder risk. Journal of Substance Abuse Treatment (43) 114-122.
- Autio, Minna & Eräranta, Kirsi & Myllyniemi, Sami (toim.) (2008) Polarisoituva nuoruus? Nuorten elinolot vuosikirja 2008. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisosiain neuvottelukunta, sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Barbour, Rosaline (2007) Doing focus groups. London: Sage.
- Bardy, Marjatta (toim.) (2013) Lastensuojelun ytimessä, 4. Uudistettu painos. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinninlaitos. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/104421/URN_ISBN_978-952-245-853-7.pdf?sequence=1 . Viitattu 13.3. 2014.
- Bardy, Marjatta (2001) Pikkulapsen sijoitus oman kodin ulkopuolelle syrjäytymisen ja liittymisen risteyskohta. Teoksessa: Irmeli Järventie & Hannele Sauli (toim.) Eriarvoinen lapsuus. Porvoo: WSOY. 47-81.
- Bardy Marjatta, Salmi Minna ja Heino Tarja (toim.) (2001) Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Stakes. Raportteja 263.2001.

- Becket, Chris (2007) Child Protection An Introduction. 2 uudistettu painos. London: Sage.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (2002) Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen, 3. Uudistettu painos. Suom. Vesa Raiskila Helsinki: Gaudeamus.
- Besemer, Sytske & Farrington, David (2012) Intergenerational transmission of criminal behaviour: convictiontrajectories of fathers and their children. European Journal of Criminology. 9 (2) 120-141.
- Blom, Raimo & Kankainen, Tomi & Melin Harri (2012) Jakaantunut Suomi. Raportti ISSP 2009 Suomen aineistosta. Yhteiskuntatieteellisen tietöarkiston julkaisuja 10/2012. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Bloor, Michael & Frankland, Jane & Thomas, Michelle & Robson, Kate (2001) Focus Groups in Social Research. London: Sage.
- Bourdeau, Pierre & Wacquant, Loïc J.D. (toim.) (1995) Refleksiiviseen sosiologiaan. Joensuu: Joensuu University Press.
- Bourdeau, Pierre & Wacquant, Loïc J.D. (1995) Refleksiivisen sosiologian tarkoitus. Teoksessa Pierre Bourdieu & Loïc J.D. Wacquant. Refleksiiviseen sosiologiaan. Joensuu: Joensuu University Press, 85-256.
- Bourdieu, Pierre (1986) The Forms of Capital Teoksessa John G. Richardson (toim.) Handbook of Theory and Research for Sociology of Education. New York: Greenwood Press, 241-258.
- Burr, Vivien (2003) Social Constructionism. 2.painos. London: Routledge.
- Drukker, Marjan & Kaplan, Charles & Feron, Frans, Van Os, Jim (2003) Children's health-related quality of life, neighbourhood socio-economic deprivation and social capital. A contextual analysis. Social Science And Medicine (57) 825-841.
- Erola, Jani (toim.) (2010) Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa. Helsinki: Gaudeamus.
- Eronen, Tuija (2013) Viisi vuotta huostaanotosta. Seurantatutkimus huostaan otettujen lasten institutionaalisista poluista. Raportti 4. Helsinki. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos.
- Eronen, Tuija (2012) Lastenkoti osana elämäntarinaa. Narratiivinen tutkimus lastenkodeissa asuneiden kertomuksista. Acta Universitatis Tamperensis 1713.
- Eskola Jari (1999) Hengelistä Harréen, narratiivista Nudistiin. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 10. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino (2012) Lastensuojelun sosiaalityö muutoksessa. Teoksessa Markku Janhukainen & Tarja Pösö & Hanna Heinonen (toim.) Erityisopetuksen ja lastensuojelun kehitys ja nykytila. 3. Uudistettu painos. Tampere: Vastapaino. 152-179.
- Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.)(2006) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Forssén, Katja (2012) Katsaus taloudellisen niukkuuden ja suomalaisten lapsiperheiden hyvinvoinnin trendeihin vuosina 1995-2010. Teoksessa Katja Forssén & Irene Roivainen & Satu Ylinen & Jari Heinonen (toim.) Kohtaako Sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011. Kuopio: UNIpress. 105-127.

Fern, Edward (2001) *Advanced Focus Group Research*. London: Sage

Forssén, Katja & Roivainen, Irene & Ylinen, Satu & Heinonen, Jari (toim.) (2012) *Kohtaako Sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011*. Kuopio: UNIpress.

Forssén, Katja & Laine, Kaarina & Tähtinen, Juhani (2002) *Hyvinvoinnin tekijät ja uhat lapsuudessa*. Teoksessa Kirsi Juhila & Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: SoPhi, 81–106.

Foster, Lovie J. Jackson & Beadnell, Blair & Pecora, Peter J. (2013) *Intergenerational pathways leading to foster care placement of foster care alumni's children*. *Child and Family Social Work*.

Gergen, Kenneth J. (2005) *Narrative moral identity and historical consciousness*. Teoksessa Jürgen Straub (toim.) *Narration, Identity and Historical Consciousness*. New York: Berghahn. 99-119.

Haapasalo, Jaana (toim.) (1999) *Väkivallan kierre*. Vankeinhoidon koulutuskeskus.

Haapasalo, Jaana (1999) *Kaltoinkohtelun ylisukupolvisuus lastensuojelun asiakasperheissä*. Teoksessa Jaana Haapasalo (toim.) *Väkivallan kierre*. Vankeinhoidon koulutuskeskus. 45-85.

Haapasalo, Jaana & Repo, Anu (1998) *Sijoitettujen lasten kehitys*. Aiheita 36. Helsinki: Stakes.

Hach, Amos & Wisniewski, Richard (toim.) *Life History and Narrative*. London: Falmer.

Hakkarainen, Pekka (2004) *Sosiaalisten ongelmien määrittely - sosiaalisen konstruktionismin näkökulma sosiaaliin ongelmiin*. Teoksessa Ismo Kantola & Keijo Koskinen & Pekka Räsänen (toim.) *Sosiologia karttalehtiä*. Tampere: Vastapaino

Hakovirta, Mia & Rantalaiho, Minna (2012) *Taloudellinen eriarvoisuus lasten arjessa*. *Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 124*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.

Harrikari, Timo (2012) *Lapsuuden ongelmallistuminen, lasten suojellistaminen ja lastensuojellistaminen, hallintateoreettinen näkökulma lastensuojelun ajankohtaiseen virtaan*.

Teoksessa Markku Janhukainen & Tarja Pösö & Hanna Heinonen (toim.) *Erityisopetuksen ja lastensuojelun kehitys ja nykytila*. 3. Uudistettu painos. Tampere: Vastapaino. 57- 92.

Heikkinen, Hannu (2007) *Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena*. Teoksessa Juhani Aaltola ja Raine Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. 2. korjattu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 142–158.

Heikkilä, Matti & Kaakinen, Juha & Korpelainen, Niina (2003) *Kansallinen sosiaalialan kehittämisprojekti. Selvityshenkilöiden loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 2003:11* Helsinki.

Heino, Tarja (2013a) *Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut*. Teoksessa Marjatta Bardy. *Lastensuojelun ytimissä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos*. 84-107. Luettu 16.4.2014 <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-853-7>

Heino, Tarja (2013b) *Läheisneuvonpito – vaihtoehtoinen tapa kohdata päihdehaitat lastensuojelussa*. Teoksessa Katariina Warpenius & Maria Holmila & Chistoffer Tigerstedt (toim.) *Alkoholi ja päihdehaitat läheisille, muille ihmisille ja yhteiskunnalle*. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. 47-62. www.julkari.fi Viitattu: 28.4.2014.

Heino, Tarja & Johnsson Marianne (2010) *Huostassa olleet lapset nuorina aikuisina*. Teoksessa Ulla Hämäläinen & Olli Kangas (toim.) *Perhepiirissä*. Kela: Helsinki 266-293.

Heino & Oranen (2012) Lastensuojelun asiakkaiden koulunkäynti – erityistäkö? Teoksessa Markku Janhukainen & Tarja Pösö & Hanna Heinonen (toim.) Erityisopetuksen ja lastensuojelun kehitys ja nykytila. 3. Uudistettu painos. Tampere: Vastapaino. 217-247.

Heino, Tarja (2009) Lastensuojelu –kehityskulkuja ja paikannuksia. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula & Sakari Karvonen & Salme Ahlström (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi 2009. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus. 198-215.

Heino, Tarja (2007) Keitä ovat lastensuojelun uudet asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana. Stakesin työpapereita 30/2007 www.julkari.fi Viitattu 12.11.2013.

Helminen, Jari (toim.) (2006) Elämä koettelee, tuki kannattelee. Sosiaali- ja terveysalan työ monimuotoisissa perhesuhteissa. Jyväskylä: PS-kustannus.

Helminen, Jari (2006) Onnen kehto vai kurjuuden alho? Suomalaisten lapsiperheiden arjen kurjistumisesta. Teoksessa Jari Helminen (toim.) Elämä koettelee, tuki kannattelee. Sosiaali- ja terveysalan työ monimuotoisissa perhesuhteissa. Jyväskylä: PS-kustannus, 15-36.

Hiitola, Johanna & Heinonen, Hanna (2009) Huostaanotto ja oikeudellinen päätöksenteko Hallinto-oikeuksien ratkaisut huostaanottoasioissa 2008. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus.

Hiitola, Johanna (2008). Selvitys vuonna 2006 huostaanotetuista ja sijaishuoltoon sijoitetuista lapsista. Helsinki: Stakes työpapereita 21.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2011) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus

Holmila, Marja & Raitasalo, Kirsimarja & Autti-Rämö, Ilona & Notkola, Irma-Leena (2013) Päihdeongelmaisten äitien lapset – rekisterien antama kuva. Teoksessa: Katariina Warpenius, Marja Holmila ja Christoffer Tigerstedt (toim.). Alkoholi- ja päihdehaitat läheisille, muille ihmisille ja yhteiskunnalle. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus. 36-46

Holmila, Marja & Bardy, Marjatta & Kouvonen, Petra (2008) Lapsuus päihdeperheessä ja kielteisen sosiaalisen perimän voittaminen. Yhteiskuntapolitiikka 73 (4), 421-432.

Holstein, James A. & Gubrium, Jaber F. (1997) Active interviewing. Teoksessa David Silverman (toim.) Qualitative Research. Theory, Method and Practice. London: Sage Publications, 113–129.

Huefner, Jonathan & Ringle, Jay & Chmelka, Jay & Ingram, Beth (2007) Breaking the cycle of intergenerational abuse: The

Longterm impact of a residential care program. Child Abuse & Neglect 31(2), 187-199.

Hurtig, Johanna (2003) Lasta suojelemissa. Etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, Acta Electronica Universitatis Lapponiensis 9. Luettu 16.4.2014. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ula-20111131012>

Huuskonen, Saira & Korpinen, Johanna & Pösö, Tarja & Ritala-Koskien, Aino & Vakkari, Pertti (2010) Kolme polkua lastensuojelun avohuollon organisatorisessa muistissa. Yhteiskuntapolitiikka 75 (6), 650-658.

Hyvärinen, Matti & Löyttyniemi, Varpu (2005) Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa Johanna Ruusuvaara & Liisa Tiittula (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 189-222.

Hyypä, Markku (2002) Elinvoimaa yhteisöistä. Sosiaalinen pääoma ja terveys. Jyväskylä: PS-kustannus.

- Hämäläinen, Kati (2012) Perhehoitoon sijoitettujen lasten antamat merkitykset kodilleen ja perhesuhteilleen. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 56/2012. Helsinki: Väestöliitto. http://vaestoliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/ebc03bfa08b65717e524fc2e46216967/1399009408/application/pdf/3231118/H%C3%A4m%C3%A4l%C3%A4inen_Perhehoitoon%20sijoitettujen_net.pdf
- Hämäläinen, Ulla & Kangas, Olli (toim.) (2010) Perhepiirissä. Helsinki: Kela.
- Hänninen Sakari & Palola, Elina & Kaivonurmi, Maija (toim.) (2010) Mikä meitä jakaa? Sosiaalipolitiikkaa kilpailuvaltiossa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Hänninen, Sakari & Palola, Elina (2010) 'Johdatus jakojen politiikkaan' Teoksessa Sakari Hänninen & Elina Palola & Maija Kaivonurmi (toim.), Mikä meitä jakaa? Sosiaalipolitiikkaa kilpailuvaltiossa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 7-24.
- Hänninen, Vilma (1999) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Acta Universitatis Tamperensis 696. Tampere: Taju.
- Härkönen, Juho (2010) Sosiaalinen periytyvyys ja sosiaalinen liikkuvuus. Teoksessa Jani Erola (toim.) Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa. Helsinki: Gaudeamus, 51-66.
- Janhukainen, Markku & Pösö, Tarja & Heinonen, Hanna (toim.) (2012) Eriyisopetuksen ja lastensuojelun kehitys ja nykytila. 3. Uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Arja (tulossa, 2014) Onnistumisen tarinoita aikuissosiaalityössä. Teoksessa Marjo Kuronen & Tarja Pösö & Riitta Haverinen (toim.) Suomalaisen sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Raitakari Suvi (2003) Sosiaalityötä ”menestystarinoiden” tuolla puolen? Teoksessa: Mirja Satka & Anneli Pohjola & Marketta Rajavaara (toim.) Sosiaalityö ja vaikuttaminen. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 149-169.
- Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (2000) (toim.) Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Arja (2000) Narratiivit muutostyön resurssina. Naisten kertomusten muotoutuminen turvakodissa käytävissä keskusteluissa. Teoksessa Arja Jokinen & Eero Suoninen (toim.) Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta. Tampere: Vastapaino, 131-166.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) (1999) Diskurssianalyysi liikenteessä. Tampere: Vastapaino
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (toim.) (1995) Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 9-31.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (1995) Tulkitseva sosiaalityö. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 9-31.
- Jonsson, Gustav (1969) Det sociala arvet. Stockholm: Tidens Förlag.
- Juhila, Kirsi (2009) Sosiaalityön selontekovelvollisuus. Janus vol.17 (4), 296-312.
- Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi & Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.) (2002) Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: SoPhi.

Juhila, Kirsi (1999) Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kentät. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi liikenteessä. Tampere: Vastapaino, 160-198.

Järventie, Irmeli & Lähde, Miia & Paavolainen, Juulia (toim.) (2006) Lapsuus ja kasvuympäristöt – tutkimuksen kuvia. Tampere: Tampereen yliopisto, sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos.

Järventie, Irmeli (2006) Teorioiden ja metodien lapset: oikean ja väärän tuloksen dilemma tutkimuksessa. Teoksessa Irmeli Järventie & Miia Lähde & Juulia Paavolainen (toim.) Lapsuus ja kasvuympäristöt – tutkimuksen kuvia. Tampere: Tampereen yliopisto, sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos 15-40.

Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.) (2001) Eriarvoinen lapsuus. Porvoo: WSOY

Kajava, Mirja (1997) Lapsen etu huostaanottonprosessissa. Tutkimus pakkohuostaanotoista. Oulu: Oulu University Press. Acta Universitatis Ouluensis, E26.

Kalland, Mirjam (2005) Kiintymyssuhdeteorian kliininen merkitys: soveltaminen erityistilanteessa. Teoksessa Jari Sinkkonen & Mirjam Kalland, (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Helsinki: WSOY

Kalland, Miriam (2003) Vauvan sairaus tai vamma varhaisessa vuorovaikutuksessa. Teoksessa Pirkko Niemelä & Pirkko Siltala & Tuula Tamminen (toim.) Äidin ja vauvan varhainen vuorovaikutus. Helsinki: WSOY. 191-203.

Kantojärvi, Aila (2012) Kognitiiviset vaikeudet ja vanhemmuus. Lapsen kokemukset palvelujärjestelmästä. Teoksessa Markku Janhukainen & Tarja Pösö & Hanna Heinonen (toim.) Erityisopetuksen ja lastensuojelun kehitys ja nykytila. 3. Uudistettu painos. Tampere: Vastapaino. 183-216.

Kantola, Ismo & Koskinen, Keijo & Räsänen, Pekka (toim.) (2004) Sosiologisia karttalehtiä. Tampere: Vastapaino.

Kataja, Kati & Ristikari, Tiina & Paananen, Reija & Heino, Tarja & Gissler, Mika (2014) Hyvinvointiongelmien ylisukupolviset jatkumot kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten elämässä. Yhteiskuntapolitiikka 79 (1). 39-54.

Keltikangas-Järvinen Liisa (2010) Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot. Helsinki: WSOY.

Kershaw, Trace & Murphy, Alexandra & Lewis, Jessica & Divney, Anna & Albritton, Tashuna & Magriples, Urania & Derrick Gordon (2014) Family Relationship Influences on Parenting Behaviors of Young Parents. Journal of Adolescent Health. 54 (2) 197-203.

Kestilä, Laura & Väisänen, Antti & Paananen, Reija & Heino, Tarja & Gissler, Mika (2012) Kodin ulkopuolelle sijoitetut nuorina aikuisina. Rekisteripohjainen seurantatutkimus Suomessa vuonna 1987 syntyneistä. Yhteiskuntapolitiikka 77 (1). 34-35.

Ketola, Jari (toim.) (2008) Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. Jyväskylä: PS-kustannus.

Kim, Jinseok (2009) Type-specific intergenerational transmission of neglectful and physically abusive parenting behaviors among young parents. Children and Youth Services Review (31) 761-767.

Kitzinger, Jenny (1995) Introducing focus groups. BMJ. (7) 299-302.

- Kivelä, Ari (1997) Pedagoginen toiminnanteoria ja sosialisatioteoria. Teoksessa: Pauli Siljander (toim.) Kasvatus ja sosialisatio. Tampere: Gaudeamus, 32-65.
- Kivelä, Päivi & Siisiäinen, Martti (2007) Sosiaalinen pääoma ja verkostot – teoriasta empiriaan. Teoksessa Leena Alanen & Veli-Matti Salminen & Martti Siisiäinen (toim.) Sosiaalinen pääoma ja paikalliset kentät. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Koulutuksen tutkimuslaitos, 149-180.
- Kivinen, Tarja (1997) Valikoituminen lastensuojelun asiakkaaksi. Näkökulmia asiakkuuden määrittämiseen. Helsinki: Stakes. Tutkimuksia 45
- Korhonen, Jenni (2008) Tarinani lastensuojelun asiakkaana, sosiaalialan ammattilaisena ja äitinä. Teoksessa Jari Ketola (toim.) Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. Jyväskylä: PS-kustannus. 15-28.
- Korja, Riikka & Lindblom, Jallu (2013) Dynaamiset perhesuhteet vauvaperheissä. Psykologia 48 (5-6), 356-370.
- Kortteinen, Matti & Elovainio, Marko (2012) Millä tavoin huono-osaisuus periytyy? Teoksessa Sami Myllyniemi (toim.) Monipolvinen hyvinvointi. Nuorisobarometri 2012. . Opetus- ja kulttuuriministeriö, Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisosiain neuvottelukunta. Julkaisuja 127. Verkkojulkaisuja 53. <http://www.tietoanuorista.fi/> Viitattu 23.4.2014
- Kouvo, Antti (2010) Luokat ja sosiaalinen pääoma. Teoksessa Jani Erola (toim.) Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa. Helsinki: Gaudeamus, 166-181.
- Kuusela, Pekka (2007) Sosiaalipsykologia: Yksilöstä yhteiskuntaan. Kuopio: Unipress.
- Kuronen, Marjo & Pösö, Tarja & Haverinen, Riitta (toim.)(tulossa 2014) Suomalaisen sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus. Tampere: Vastapaino.
- Kärkkäinen, Tuulikki (2004) Koulutuksen ja lapsi-vanhempisuhteen yhteys elämässä selviytymiseen. Sosiaalinen perimä ja koulutuskulttuurisen pääoman periytyminen sukupolvesta toiseen. Helsingin yliopiston soveltavan kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 250.
- Lahikainen, Anja-Riitta & Punamäki, Raija-Leena & Tamminen, Tuula, (toim.) (2008) Kulttuuri lapsen kasvattajana. Helsinki: WSOY
- Lahikainen, Anja Riitta (2005) Kontekstualisoitu perhe: Miten perheessä tapahtuva sosialisatio muuttuu informaation aikakaudella? Teoksessa Anja-Maija Pirttilä-Backman & Marja Ahokas & Liisa Myyry & Susanna Lähteenoja (toim.) Arvot, moraalit ja yhteiskunta. Sosiaalipsykologisia näkökulmia yhteiskunnan muutokseen. Helsinki: Gaudeamus.
- Laine, Markus & Bamberg, Jarkko & Jokinen, Pekka (2008) (toim.) Tapaustutkimuksen taito, 2. painos. Helsinki: Gaudeamus.
- Laine, Markus & Bamberg, Jarkko & Jokinen, Pekka (2008) Tapaustutkimuksen käytäntö ja teoria. Teoksessa Markus Laine & Jarkko Bamberg & Pekka Jokinen (toim.) Tapaustutkimuksen taito, 2. painos. Helsinki: Gaudeamus, 9–38.
- Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.)(2010) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.
- Lammi-Taskula, Johanna & Karvonen, Sakari & Ahlström, Salme (toim.) (2009) Lapsiperheiden hyvinvointi 2009. Helsinki: Terveystien ja hyvinvoinnin laitos.
- Lastensuojelu 2012, Tilastoraportti. Terveystien ja hyvinvoinnin laitos. <http://www.julkari.fi/> Viitattu 25.3.2014.

Leerkes, E. M. & Siepak, K. J. (2006) Attachment linked predictors of women's emotional and cognitive responses to infant distress. *Attachment & Human Development*, 8(1), 11 – 32.

Lehtinen, Anja-Riitta & Vuorisalo, Mari (2007) Lasten sosiaalinen pääoma – mittaamisen kokemuksia ja haasteita. Teoksessa Leena Alanen & Veli-Matti Salminen & Martti Siisiäinen (toim.) *Sosiaalinen pääoma ja paikalliset kentät*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Koulutuksen tutkimuslaitos, 211–248.

Lehto-Salo, Pirkko (2011) Koulukotisijoitus nuoren toinen mahdollisuus? Mielenterveydenhäiriöiden, oppimisvaikeuksien ja perheongelmien kirjo kehittämishaasteena. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto <https://jyx.jyu.fi/>

Leschied Alan W, Chiodo Debbie, Whitehead Paul & Dermot Hurley (2005) The Relationship between maternal depression and child outcomes in a child welfare sample: implications for treatment and policy. *Child and Family Social Work* 10 (4), 281-291.

Lopoo Leonard M & Deleire Thomas (2014) Family Structure and the economic wellbeing of children in youth and adulthood. *Social Science Research* (43), 30-44.

Loseke, Donileen R. (2003) Thinking about social problems. An introduction to constructionist perspectives. New York: Transaction Publisher

LsL, Lastensuojelulaki 417/2007

Luoma, Ilona & Mäntymaa, Mirjami & Puura, Kaija & Tamminen, Tuula. (2008) Geenit ja kulttuuri lapsen kasvun lähtökohtana. Teoksessa Anja-Riitta Lahikainen & Raija-Leena Punamäki & Tuula Tamminen (toim.). *Kulttuuri lapsen kasvattajana*. Helsinki: WSOY, 85-97.

Lämsä, Anna-Liisa (2009) Tuhat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä. Lasten ja nuorten syrjäytyminen sosiaalihuollon asiakirjojen valossa. Oulu: Oulu University Press, Acta Universitatis Ouluensis E102.

Marin, Marjatta (2005) Tarkastelukulmia ikään ja ikääntymiseen. Teoksessa Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino, 17–44.

Marshall, Jane Marie & Huang, Hui & Ryan, Joseph (2011) Intergenerational families in child welfare: Assessing need and estimating permanency. *Children and Youth Services Review* (33) 1024-1030.

McMillen, J. Curtis & Rideout, Gregory (1996) Breaking Intergenerational Cycles: Theoretical Tools for Social Workers. *Social Services Review*. (70) 3. 378–399. <http://www.jstor.org/stable/30012904>. Viitattu: 10.11.2013

Metteri, Anna (2012) Hyvinvointivaltion lupaukset ja kohtuuttomat tapaukset. Tampere: Tampere University Press, Acta Universitatis Tamperensis 1252. <http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/66973/978-951-44-8956-3.pdf> Viitattu 29.4.2014

Miller, Jody & Glassner, Barry (1997) The Inside and the Outside. Finding Realities in Interviews. Teoksessa David Silverman (toim.) *Qualitative Research. Theory, Method and Practice*. Lontoo: Sage Publications, 99–112.

Morgan, David (1997) *Focus Groups as Qualitative Research*. London: Sage

Myllyniemi, Sami & Gissler, Mika (2012) Lapsuuden ja nuoruuden tilastointi. Teoksessa Elina Pekkarinen & Kaisa Vehkalahti & Sami Myllyniemi (toim.) *Lapset ja nuoret instituutioiden kehityksessä. Nuorten elinolot –vuosikirja 2012*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos ja Valtion nuorisoasiain neuvottelukunta.

Myllyniemi, Sami (toim.) (2012) Monipolvinen hyvinvointi. Nuorisobarometri 2012. Opetus- ja kulttuuriministeriö, Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisoasiain neuvottelukunta. Julkaisuja 127. Verkkojulkaisuja 53. <http://www.tietoanuorista.fi/> Viitattu 23.4.2014.

Myllärniemi, Anniina (2007) Lastensuojelun avohuollon perhetyö käytäntönä. Jäsennyksiä perhetyöstä toimintatutkimuksen valossa. Soccan ja Heikki Waris –instituutin julkaisusarja 6/2007. http://www.socca.fi/files/90/Lastensuojelun_perhetyo_ammattikaytantona.pdf Viitattu 16.4.2014.

Myrskylä, Pekka (2009) Koulutus periytyy edelleen. Hyvinvointikatsaus (1), 24-28.

Mänttari-Van Der Kuip (2013) Julkinen sosiaalityö markkinoitumisen armoilla? Yhteiskuntapolitiikka 78 (1), 5-9.

Mäntyranta & Kaila (2008) Fokusryhmähaastattelu laadullisen tutkimuksen menetelmänä lääketieteessä. Duodecim 124, 1507–13.

Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.) (2009) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus

Naumanen, Päivi & Silvennoinen, Heikki (2010) Koulutus, yhteiskuntaluokat ja eriarvoisuus. Teoksessa Jani Erola (toim.) Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa. Helsinki: Gaudeamus. 67-88.

Niemelä, Jorma (2002) Identiteettityö, sosiaalinen pääoma ja marginaalista irtautuminen. Teoksessa Petri Ruuskanen (toim.) Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille. Jyväskylä: PS-kustannus, 76-93.

Niemelä, Pauli (2009) Ihmisen toiminnallisuus ja hyvinvointi sosiaalityön teoreettisen ymmärryksen perustana. Teoksessa Mikko Mäntysaari & Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus, 209-236.

Niemelä, Pirkko & Siltala, Pirkko & Tamminen, Tuula (toim.) (2009) Äidin ja vauvan varhainen vuorovaikutus. Helsinki: WSOY

Niiranen, Vuokko (2002) Asiakkaan osallistuminen tukee kansalaisuutta sosiaalityössäkin. Teoksessa: Kirsi Juhila & Hannele Forsberg & Irene Roivainen. Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 63-80.

Notkola, Veijo & Pitkänen, Sari & Tuusa, Matti & Ala-Kauhaluoma, Mika & Harkko, Jaakko, Korkeamäki, Johanna & Lehtikoinen, Tuula & Lehtoranta, Pirjo & Puumalainen Jouni (2013) Nuorten syrjäytyminen. Tietoa, toimintaa ja tuloksia? Eduskunnan tarkastusvaliokunnan julkaisu 1/2013. <http://web.eduskunta.fi/dman/Document.phx?documentId=jz32213140909180> Viitattu: 28.4.2014.

Paananen, Reija & Ristikari, Tiina & Gissler, Mika (2013) Tilannekatsaus lasten ja nuorten hyvinvointiin ja palveluihin sekä kehittämisehdotukset. Teoksessa Marjaana Pelkonen & Tuovi Hakulinen-Viitanen & Marke Hietanen-Peltola & Taneli Puumalainen (toim.) Hyvinvointia useimmille. Lasten ja nuorten palvelut uudistuvat. Lasten ja nuorten terveyden ja hyvinvoinnin neuvottelukunnan loppuraportti Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 36:2013 Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. 17-54. http://www.stm.fi/c/document_library/ Viitattu 20.4.2014.

Paananen, Reija & Ristikari, Tiina & Merikukka, Marko & Rämö, Antti & Gissler, Mika (2012) Lasten ja nuorten hyvinvointi. Kansallinen syntymäkohortti 1987- tutkimusaineiston valossa. Raportti 52/2012. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinninlaitos. <https://www.julkari.fi/> 20.4.2014.

Paasivirta, Annukka (2011) Miten tullaan lastensuojelun asiakkaaksi? Vastaanottoryhmillä apua nopeasti ja oikea-aikaisesti. Teoksessa Minna Strömberg-Jakka & Teija Karttunen (toim) Sosiaalityön haasteet – Tukea ammattilaisten arkeen. Jyväskylä: PS-Kustannus. SIVUT

Pekkarinen, Elina & Heino, Tarja & Pösö, Tarja (2013) Lastensuojelusta tietäminen on moraalinen velvoite. Yhteiskuntapolitiikka 78 (3), 337-342.

Parton & O'Byrne (2000) Constructive Social World. Towards a new practice. London: Macmillan.

Pekkarinen, Elina & Vehkalahti, Kaisa & Myllyniemi, Sami (toim.) (2012) Lapset ja nuoret instituutioiden kehityksessä. Nuorten elinolot –vuosikirja 2012. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos ja Valtion nuorisoasiain neuvottelukunta.

Pekkarinen, Elina (2011) Lastensuojelun tieto ja tutkimus –Asiantuntijoiden näkökulma. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
<http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/lastensuojeluntieto.pdf> Viitattu: 28.4.2014.

Pelkonen, Marjaana & Hakulinen-Viitanen, Tuovi & Hietanen-Peltola, Marke & Puumalainen, Taneli (toim.) (2013) Hyvinvointia useimmille. Lasten ja nuorten palvelut uudistuvat. Lasten ja nuorten terveyden ja hyvinvoinnin neuvottelukunnan loppuraportti Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 36:2013 Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
http://www.stm.fi/c/document_library Viitattu 27.4.2014.

Peltonen, Jouni (1997). Sosialisaatio ja kasvatus empiirisen tutkimuksen näkökulmasta. Teoksessa Pauli Siljander (toim.) Kasvatus ja sosialisaatio. Helsinki: Gaudeamus. 14-31.

Pietari, Terhi (1999) Lastensuojelun asiakasperheiden äitien kasvatusasenteet. Teoksessa Jaana Haapasalo (toim.) Väkivallan kierre. Vankeinhoidon koulutuskeskus. 85-99.

Pirskanen, Henna (2007) Sosialisaatio ja yksilön sosiaalinen kehitys. Teoksessa Pekka Kuusela (toim.) Sosiaalipsykologia: Yksilöstä yhteiskuntaan. Unipress, 111-147.

Pirttilä-Backman, Anja-Maija & Ahokas, Marja & Myyry, Liisa & Lähteenoja, Susanna (toim.) (2005) Arvot, moraalit ja yhteiskunta. Sosiaalipsykologisia näkökulmia yhteiskunnan muutokseen. Helsinki: Gaudeamus

Pohjantammi, Ismo (2007) Ylisukupolvinen työttömyys nuorten työpajoilla. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
<http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/tyopaja.pdf> Viitattu 1.4.2014

Pohjola, Anneli (2010) Asiakas sosiaalityön subjektina. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus. 19-74.

Polkinghorne, Donald (1995) Narrative Configuration in qualitative analysis. Teoksessa Amos Hach & Richard Wisniewski (toim.) Life History and Narrative. London: Falmer, 5-23.

Pryce, Julia M. & Samuels, Gina (2010) Renewal and Risk: The Dual Experience of Young Motherhood and Aging Out of the Child Welfare System. Journal of Adolescent research 25 (2), 205-230.

Pulkkinen, Lea (2002) Mukavaa yhdessä. Sosiaalinen alkupääoma ja lapsen sosiaalinen kehitys. Jyväskylä: PS-kustannus.

Punamäki, Raija-Leena (2005) Kiintymyssuhteen ja traumaattisen kokemuksen välinen yhteys. Teoksessa Jari Sinkkonen & Mirjam Kalland (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Helsinki: WSOY, 174-197

Punamäki, Raija-Leena (2004) Siirtykö trauma sukupolvelta toiselle? Mielenterveys ja perhesuhteet väkivallan uhrien perheissä. Teoksessa Ulla Aatsinki & Johanna Valenius (toim.) Ruumiita ja mustelmia. Näkökulmia väkivallan historiaan. Nokia: Työväen historian ja tutkimuksen seura, 53-73.

Puustinen-Korhonen, Aila & Pösö, Tarja (2010) Toteutuuko lapsen oikeus pysyviin kasvuolosuhteisiin? Puheenvuoro lastensuojelun vaikuttavuudesta. Lapsivaltuutetun toimiston julkaisuja 2010:3, Lastensuojelun keskusliitto & Suomen Kuntaliitto. http://www.lskl.fi/files/299/Toteutuuko_lapsen_oikeus_pysyviin_kasvuolosuhteisiin.pdf Viitattu 28.4.2014.

Pösö, Tarja (2010) Havaintoja suomalaisen lastensuojelun institutionaalisesta rajasta. Janus 18 (4), 324-336.

Pösö, Tarja (2007) Lastensuojelun puuttuva tieto. Teoksessa Jaana Vuori & Ritva Nätkin (toim.) Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino. 65-82.

Raitasalo, Kirsimarja & Holmila, Marja (2012) Äidin päihteidenkäytön yhteys lapsen kokemiin haittoihin. Rekisteritutkimuksen tuloksia. Yhteiskuntapolitiikka (77) 1, 53-62.

Raunio, Kyösti (2010) Syrjäytyminen – sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.

Raunio, Kyösti (2009) Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.

Richardson, John G. (toim.) (1986) Handbook of Theory and Research for Sociology of Education. New York: Greenwood Press.

Ritala-Koskinen, Aino (2003) Onnistumisia lastensuojelussa. Teoksessa: Sosiaalityö ja vaikuttaminen (toim.) Mirja Satka & Anneli Pohjola & Marketta Rajavaara. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 103-124.

Roivainen, Irene (1995) Kun ongelmalla on osoite. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalityön, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto. 78-98.

Rousu, Sirkka (2007) Lastensuojelun tuloksellisuuden arviointi organisaatiossa. Näkymätön tuloksellisuus näkyväksi. Acta 197. Helsinki: Suomen kuntaliitto, Tampere: Tampereen yliopisto.

Rousu, Sirkka & Holma, Tupu (2004) Lastensuojelupalveluiden onnistumisen arviointi. Helsinki: Suomen kuntaliitto. <http://shop.kuntatyonantajat.fi/download.php?filename=uploads/p060825134958P.pdf> Viitattu 23.4.2014

Rusanen, Erja (2011) Hoiva, kiintymys ja lapsen kehitys. Porvoo: Finn Lectura.

Ruuskanen, Petri (2007) Sosiaalisella pääomalla selittäminen. Teoksessa Leena Alanen & Veli-Matti Salminen & Martti Siisiäinen (toim.) Sosiaalinen pääoma ja paikalliset kentät. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Koulutuksen tutkimuslaitos, 11-38.

Ruuskanen, Petri (2002) Sosiaalinen pääoma hyvinvointipoliittisessa keskustelussa. Teoksessa Petri Ruuskanen (toim.) Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysalalle. Jyväskylä: PS-kustannus, 5-27.

Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) (2005) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino

Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (2005) Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 22-56.

Saaranen- Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna (2006) KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/ Viitattu 14.9.2013.

Saarela-Kinnunen, Maria & Eskola, Jari (2007) Tapaus ja tutkimus = tapaustutkimus? Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Saarikallio-Torp, Miia., Heino, Tarja., Hiilamo, Heikki., Hytti, Helka ja Rajavaara, Marketta (2010) Lapset huostassa, vanhemmat ahdingossa. Teoksessa Ulla Hämäläinen & Olli Kangas (toim.) Perhepiirissä. Helsinki: Kela 236-264.

Saastamoinen, Mikko (1999) Narratiivinen sosiaalipsykologia – teoriaa ja menetelmiä. Teoksessa Jari Eskola (toim.) Hengelistä Harréen, narratiivista Nudistiin. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 10. Kuopio: Kuopion yliopisto, 165–192.

Schofield, Lee & Merrick (2013) Safe, stable, nurturing relationships as a moderator of intergenerational continuity of child maltreatment: a meta-analysis. *Journal of Adolescent Health* 53 (4) 32-38.

Salonen, Toivo (1997) Kasvatustieteen luonteesta ja mahdollisuuksista. Teoksessa Pauli Siljander (toim.) Kasvatus ja sosialisatio. Helsinki: Gaudeamus.

Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.) (2001) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino.

Satka, Mirja & Pohjola, Anneli & Rajavaara, Marketta (toim.) (2003) Sosiaalityö ja vaikuttaminen Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Sauli, Hannele & Salmi, Minna & Lammi-Taskula, Johanna (2011) Kriisistä kriisiin: lapsiperheiden toimeentulo 1995–2009. *Yhteiskuntapolitiikka* 76 (5), 535–543.

Sauli, Hannele & Kainulainen, Sakari (2001) Yhteiskunnan muutos ja lapsiperheet. Teoksessa Maritta Törrönen (toim.) Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Helsinki: Pelastakaa Lapset. 42-57.

Sauli, Hannele (2001) Lasten osuus yhteiskunnan voimavaroista 1990-luvulla. Teoksessa Irmeli, Järventie & Hannele, Sauli (toim.) Eriarvoinen lapsuus. 149-701.

Serbin, Lisa & Karp, Jennifer (2004) The intergenerational transfer of psychosocial risk: mediators of vulnerability and resilience. *Annual Review of Psychology*, 55, 333–363.

Sihvonen, Ella (2008) Lasten ja nuorten pahoinvointi ja vanhemmuus mediatekstissä. Teoksessa Minna Autio & Kirsi Eräranta & Sami Myllyniemi (toim.) Polarisoituva nuoruus? Nuorten elinolot vuosikirja 2008. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisosiain neuvottelukunta, sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. 170- 179.

Silvennoinen, Heikki (1992) Koulutus ja työmarkkinoilla pärjääminen. Turku: Turun yliopisto.

Siljander, Pauli (toim.) (1997) Kasvatus ja sosialisatio. Tampere: Gaudeamus.

Silverman, David (toim.) (1997) Qualitative Research. Theory, Method and Practice. London: Sage Publications.

Silvén, Anna & Kouvo, Maarit (2008) Onko läheisillä perhesuhteilla kauaskantoisia seurauksia lastemme elämään. Teoksessa Anja-Riitta Lahikainen & Raija-Leena Punamäki & Tuula Tamminen (toim.). Kulttuuri lapsen kasvattajana. Helsinki: WSOY, 98-116.

Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam (toim.) (2005) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Helsinki: WSOY.

Sinkkonen, Jari (2003) Lapsen kiintymyssuhteen syntyminen ja sen häiriöt. Teoksessa Pirkko Niemelä & Pirkko Siltala & Tuula Tamminen (toim.) Äidin ja vauvan varhainen vuorovaikutus. Helsinki: WSOY, 92–106.

Sinko, Päivi & Muuronen, Kaisu (2013) Olisiko jo tekojen aika? Lastensuojelun asiakastyössä toimivien näkemyksiä lastensuojelun nykytilasta. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto, Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia.
http://www.talentia.fi/files/2355/LSKL_Talentia_Olisiko_jo_tekojen_aika_isselvitys_2013.pdf
Viitattu: 28.4.2014.

Sipilä, Jorma & Österbacka, Eva (2013) Enemmän ongelmien ehkäisyä, vähemmän korjailu? Perheitä ja lapsia tukevien palveluiden tuloksellisuus ja kustannusvaikuttavuus. Valtiovarainministeriön julkaisuja 11/2013. Helsinki: Valtiovarainministeriö

Sipilä, Jorma (1979) Sosiaalisten ongelmien synty ja lievittäminen. Helsinki: Tammi.

Straub, Jürgen (toim.) (2005) Narration, Identity and Historical Consciousness. New York: Berghahn

Strömberg-Jakka, Minna & Karttunen, Teija (toim.) (2011) Sosiaalityön haasteet – Tukea ammattilaisten arkeen. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Särkelä, Antti (2001) Välittäminen ammattina. Näkökulmia sosiaaliseen auttamistyöhön. Tampere: Vastapaino.

Takala, Janne & Ilva, Minna (2012) Mikä suojaa nuorta aikuisten alkoholinkäytön aiheuttamilta haitoilta? Yhteiskuntapolitiikka 77 (2), 176-185.

Tanskanen, Ilona & Timonen-Kallio, Eeva (toim.) (2009) Lastensuojelun hyvät työkäytännöt. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 44. Turku: Turun ammattikorkeakoulu.

Taskinen, Sirpa (2008) Lastensuojelulaki (417/2007) Soveltamisopas. Sosiaali- ja terveysalan tutkimuskeskus, oppaita 65.

Tampere Praksis: ESR –projektin loppuraportti.
www.uta.fi/yky/sty/praksis/julkaisut/Tampere%20Praksis%20Loppuraportti.pdf Viitattu: 28.4.2014.

Toimiva lastensuojelu. Selvitysryhmän loppuraportti (2013) Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä ja raportteja. 2013:19. www.stm.fi/c/document_library/ Viitattu 29.4.2014.

Tolonen, Tarja (2009) Vanhemmuuden puute ja nuorten sosiaalinen pääoma. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 144-162. www.julkari.fi Viitattu 13.3. 2014.

Thornberry, Terence & Henry, Kimberly & Smith Carolyn & Ireland, Timothy & Greenman, Sarah & Lee, Roselyn (2013) Breaking the Cycle of Maltreatment: The Role of Safe and Nurturing Relationships. Journal of Adolescent Health (53) S25-S31.

- Tulensalo, Laura & Ylä-Herranen, Tiina (2009) Avoimen dialogon ja verkostotyön mahdollisuudet lastensuojelussa. Teoksessa Ilona Tanskanen & Eeva Timonen-Kallio (toim.) Lastensuojelun hyvät työkäytännöt. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 44. Turku: Turun ammattikorkeakoulu. 22-35.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Tuovila, Pirjo (2008) Menetykset ja lapsen kehitys. Teoksessa Jari Ketola (toim.) Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lapsen ja vanhemman tueksi. Jyväskylä: PS-kustannus 29-49.
- Törrönen Hannele (2003) Tappakaa ja virtaan heittääkää kaikki kolmevuotiaat ja sitä nuoremmat poikalapset. Teoksessa Pirkko Niemelä & Pirkko Siltala & Tuula Tamminen (toim.) Äidin ja vauvan varhainen vuorovaikutus. Helsinki: WSOY, 220–236.
- Törrönen, Maritta (2012) Onni on joka päivä. Lapsiperheen arki ja hyvinvointi. Helsinki: Gaudeamus.
- Törrönen, Maritta & Vornanen, Riitta (2002) Emotionaalinen huono-osaisuus peruskoululaisten korostamana syrjäytymisenä. Nuorisotutkimus 20 (4), 33–42.
- Valtonen, Anu (2005) Ryhmäkeskustelut – millainen metodi? Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula Haastattelu, tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 223-241.
- Vasta Ross (toim.) (2002) Kuusi teoriaa lapsen kehityksestä. Suom. Anne Toppi. Kuopio:UNIpress.
- Vilhula, Anna (2007) Sosiaalinen perimä. Ylisukupolviset kohtalot tutkimuskirjallisuuden valossa. Helsinki: Suomen mielenterveysseura.
- Vuori, Jaana & Nätkin, Ritva (toim.) (2007) Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino.
- Vähämaa, Pirjo (2008) Tavallisuutta epätavallisissa olosuhteissa. Lastensuojelun perhesijoituksen onnistuminen sosiaalityön kokemustietona. Tampere: Licensiaatintutkimus. <http://tampub.uta.fi> Viitattu 24.4.2014
- Warpenius, Katariina & Holmila, Maria & Tigerstedt, Chistoffer (toim.) (2013) Alkoholi ja päihdehaitat läheisille, muille ihmisille ja yhteiskunnalle. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. <http://www.julkari.fi> Viitattu: 28.4.2014.
- Weinfeld, Whaley ja Egeland (2004) Continuity, discontinuity, and coherence in attachment from infancy to late adolescence: sequelae of organization and disorganization. Attachment & human development 6 (1), 73-97.
- Weiss, Harald E. (2012) The Intergenerational Transmission of Social Capital: A Developmental Approach to Adolescent Social Capital Formation. Sociological Inquiry. 82 (2) 212-235. <http://onlinelibrary.wiley.com/> Viitattu 28.4.2014.
- Äärelä, Tanja (2012) ”Aika paljollon vaikuttaa minkälainen ilme opettajalla on naamalla”. Nuoret vangit kertovat peruskouluajoistaan. Acta Electronica Universitatis Lapponiensis 105.

LIITTEET

Liite 1. Fokusryhmäkeskustelun runko

Miten sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisuus näkyy lastensuojelussa?

- Ylisukupolviset sosiaaliset ongelmat
- Siirtymien dynamiikka
- Vaikuttavat tekijät
- Ilmiön yleisyys

Suojaavat ja riskitekijät

Mitä ovat ylisukupolvisten asiakkuuksien erityispiirteet?

- Haasteet
- Mahdollisuudet

Ylisukupolvisuus ja vaikuttamismahdollisuudet

Liite 2. Asiakkuuden tarina -haastattelurunko

Kerro tarina asiakkuudesta, jossa on ylisukupolvisuuden ja onnistumisen teemat ovat läsnä:

Miten/miksi asiakkuus tuli vireille, miten se eteni (käännepohdat) ja missä tilanteessa lapsi/perhe on nyt/viimeisimmäksi saamasi tiedon perusteella?

Millaisia onnistumisia asiakkuus piti sisällään? Miksi pidät niitä onnistumisina? Mitkä seikat vaikuttivat, vaikeuttivat ja edesauttoivat onnistumisia?